

עמר נקא

פירוש על רש"י לתורה

עיצוב: זהבה גרליץ

מאת

ר' עובדיה מברטנורא

הערך רבי עובדיה מברטנורא באנציקלופדיה יהודית דעת:
<http://www.daat.ac.il/encyclopedia/value.asp?id1=1629>

ברטנורא לחומש שמות

44 פרק כ.....	פרשת שמות 2.....
48..... פרשת משפטים	2 פרק א.....
48 פרק כא.....	4 פרק ב.....
66 פרק כב.....	8 פרק ג.....
69 פרק כג.....	9 פרק ד.....
72 פרק כד.....	11 פרק ה.....
73..... פרשת תרומה	פרשת וארא 12.....
73 פרק כה.....	12 פרק ו.....
74..... פרשת תצוה	15 פרק ז.....
74 פרק כז.....	17 פרק ח.....
75 פרק כח.....	17 פרק ט.....
76..... פרשת כי תשא	פרשת בא 19.....
76 פרק ל.....	19 פרק י.....
77 פרק לא.....	20 פרק יא.....
78 פרק לב.....	22 פרק יב.....
80 פרק לג.....	פרשת בשלח 30.....
82 פרק לד.....	30 פרק יג.....
82..... פרשת ויקהל	32 פרק יד.....
82 פרק לה.....	35 פרק טו.....
83 פרק לח.....	37 פרק טז.....
84..... פרשת פקודי	37 פרק יז.....
84 פרק מ.....	פרשת יתרו 38.....
	39 פרק יח.....
	42 פרק יט.....

פרשת שמות

פרק א

צור עולמים חזק ימיני,
בכתבי חדושי ספר שני,
וסמכני מבין תעלומות,
בביאור ואלה שמות.

פרק א, א

ואלה שמות,

אעפ"י שמנאן בחייהן וכו' שנמשלו ככוכבים שמוציאן במספר ומכניסן במספר
ובשמותן שנאמר המוציא במספר צבאם לכולם בשם יקרא.

קשה למה לא אמר שמוציאן במספר ובשמותן כמו שאמר מכניסן במספר ובשמותן,
שנראה מדבריו שאצל ההוצאה לא נמנו בשמותן והרי גם בכאן מנאן בשמותן ראובן
שמעון וכו'. יש לומר לפי שישראל נמשלו לכוכבים שנאמר **ארבה את זרעך ככוכבי
השמים**, ובכוכבים כתיב: **המוציא במספר צבאם**, דמשמע כי בהוצאה מוציאן במספר אבל
לא בשמותן וכתב בתרי' **לכלם בשם יקרא**, שמדבר בהכנסה דמשמע שמכניסן במספר
ובשמותן אף ישראל כשמכניסן במספר דהיינו לעיל בפר' ויגש הכניסן במספר ובשמותן
שהזכיר שמות כל השבעים נפש אבל כאן שבא להוציאן כלומר שהחל לספר יציאתן
ממצרים הזכירן במספר שכתב: **ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש**, אבל לא הזכיר
שמותן כמו שהזכיר למעלה בפרש' ויגש.

פרק א, ז

וישרצו,

שהיו יולדות ששה בכרס אחד,

קשה מנא לו, יש לומר דיליף ליה מששה לשונות הכתובים בפסוק זה **פרו וישרצו וירבו
ויעצמו במאד מאד** הרי ששה תיבות של לשון פריה ורביה לכך אמר שהיו יולדות ששה
בכרס אחד. עוד יש לומר דנפקא ליה מל' **וישרצו** כלומר שהיו יולדות כשרצים ברבוי. עוד
שמעתי אומרים כי וישרצו בגימטריא ששה ומשם יליף ליה. ובאמת כי מסתברא דמוישרצו
בלחוד נפקא ליה לפי שלא תפש רש"י כל הפסוק אלא מלת וישרצו לבדה כלומר שמשם
רואה דבר זה.

פרק א, ח

חדש,

רב ושמואל חד אמר חדש ממש וחד אמר שנתחדשו גזרותיו

פי' מאן דאמר חדש, : **ויקם** ומאן דאמר שנתחדשו גזרותיו מדלא כתיב וימת וימלוך ומה

שאמר **אשר לא ידע את יוסף,**

עשה עצמו כאלו לא ידעו

אתיא כמאן דאמר נתחדשו גזרותיו.

פרק א, י

נתחכמה לו,

לעם, ורז"ל דרשו נתחכם למושיען נידונם במים וכו'

פי' לפי שהקב"ה מודד מדה כנגד מדה אמר נדונם באש, כתיב: **כי באש ה' נשפט**. נדונם

בחרב, כתיב: **ובחרבו את כל בשר** אלא נדונם במים,

נשבע שאינו מביא מבול לעולם והם לא ידעו שעל כל העולם כולו אינו מביא על

אומה אחת מביא,

אי נמי הוא אינו מביא אבל הם באים ונפלין בו, כמו שנפלו בים סוף.

פרק א, יא

למען ענותו בסבלותם,

סבלות מצרים.

קשה, מאי קשיא ליה שהוצרך לומר כן. יש לומר דהייתי יכול לפרש בסבלות ישראל שיש

מלות רבות במקרא שכינוייהם מושכים פעמים אל הפועל ופעמים אל הפועל כמו

ושמחתים בבית תפלותי, שפי' התפלה הנעשת לי **ותפלתי על חקי תשוב**, שפי' התפלה

שעשיתי אני אף כאן הייתי יכול לפרש כינוי מ"ם בסבלותם לישראל הפעולים, כלומר

המקבלים הסבלות, לכך פרש"י בסבלות מצרים דאין לפרש בסבלות ישראל לפי שישראל

הוזכרו בזה הפסוק בלשון יחיד, כדכתיב: **למען ענותו** ואם יהיה הכנוי מוסב לישראל היה

לו לומר בסבלותיו.

את פיתום ואת,

עשאום חזקות ובצרות,

קשה מנא לו, תאמר שבנאום עכשיו כפשוטו של מקרא, יש לומר שרואה דבר זה מייתור

מלת את שהיא מלה מורה על הדבר הידוע ונכר כבר, לכך אמר שהיו בנויות מתחלה אלא

עשאום חזקות.

פרק א, טז

בילדכן

כמו בהולידכן שפרה זו יוכבד וכו'

אין להקשות למה פי' בילדכן קודם שיפרש שפרה ופועה הקודם לו בפסוק, דאזדא לטעמיה לפי שאמר למעלה מילדות הוא לשון מולידות אלא שיש לשון קל ולשון כבד שובר ומשבר מוליד ומילד וכן בילדכן כמו בהולידכן ויש בו לשון קל ולשון כבד לכך פירשו קרוב למילדות. ומה שאמר:

שפרה זו יוכבד פועה זו מרים,

קשה מנא לו, ויש לומר ששפרה הוא לשון טוב ויפי הלשון שפיר בדברי רז"ל ויוכבד הוא לשון כבוד ומשמעות שניהם קרוב לאחד ופועה לשון צעקה בת כדמפרש ואזיל, ומרים לשון הרמת קול וגם אלה שניהן שוין בלשון.

פרק א, יז

ותחין,

מספקות להן מזון,

קשה מנא לו, יש לומר שרואה דבר זה מייטור המקרא שאחר שכתב: **ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים**, לא היה צריך: **ותחין את הילדים** אלא להשמיענו דבר חדש שהיו מספקות להם מזון מוסף על מה שלא היו ממיתות אותן.

פרק א, כא

להם בתיים,

בתי כהונה ולויה מיוכבד ומלכות ממרים,

במס' סוטה דריש ליה מדכתיב **ודוד בן איש אפרתי** וכתבי: **ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור**, ואמרו חור בנה של מרים, ודריש מה אפרתי האמור גבי דוד מלכות אף אפרת האמור כאן היא. ותימא על דבר זה היכן מצינו מלכות שבא מכלב הלא מלכות בא מתולדות רם שהיה אחי כלב כמו שכתוב בדברי הימים. ונוכל לומר שקבלה היה בידם שאשה אחת מבנות כלב נשאת לרם או לבנו או לבן בנו אשר מהם יצא המלכות. ואסמכיה אהני קראי וכמו שדרשו בפסוק **מבנות פוטיאל**, מזרע יתרו שפטם עגלים ומזרע יוסף שפטם ביצרו שצריך אתה לומר שאשה אחת מאלו נשאת לבן האחד ומבין שניהם יצאה האשה שלקח אלעזר. מהר"ר. ומה שאמר בכאן בתי כהונה ולויה דריש ליה מלשון בתיים שהוא לשון כהונה ומלכות כד"א: **את בית ה' ואת בית המלך**.

פרק ב

פרק ב, א

ויקח את בת לוי.

פרוש היה ממנה וכו' וחזר והחזירה וכו'.

פי' שדורש כן מייטור הכתוב שלא הל"ל אלא ויולד לאיש לוי בן ובגמרא דסוטה דורש בו **מוילך איש** להיכן הלך, ר' לוי אמר שהלך בעצת בתו שאמר לו מרים עתידה אמי שתלד בן המושיע את ישראל.

פרק ב, ב

כי טוב הוא,

כשנולד נתמלא הבית אורה.

קשה מנא לו, יש לומר מדכתיב: **כי טוב** יליף גזירה שוה, כתיב הכא: **כי טוב** וכתיב: **וירא אלהים את האור כי טוב**, מה להלן אורה אף כאן אורה.

פרק ב, ה

לרחוץ על היאור,

סרס המקרא ודרשהו.

פי' לפי שאין רוחצין על היאור אלא בתוכו והיה לו לומר בתוך היאור עכשיו שכתוב לרחוץ על היאור פירושו ותרד על היאור לרחוץ בו. ומה שדרשו רז"ל:

הולכות למות

דרשו כן מלשון הולכות כד"א:

הנה אנכי הולך למות לפי שמיחו בה,

ואמרו: מלך בשר ודם הגוזר גזרה אם אין כל העולם מקיימין אותו עבדיו ובני ביתו מקיימין אותה ואת רוצה לבטל גזרת אביך, בא גבריאל וחבטן הכי איתמר בסוטה.

פרק ב, ו

ותפתח ותראה וכו'.

ומדרשו ראתה עמו שכינה.

מנא לו לבעל הדרש שראתה עמו שכינה, יש לומר דקרי ביה ותרא היא את הילד, כלומר עם הילד דהיינו שראתה עמו שכינה שמלת הוא אחד משמותיו של הקדוש ברוך הוא כד"א: **אני ה' הוא שמי**, וכדפרישנא לעיל בס' ויצא בפסוק **וישכב עמה בלילה הוא**, הקדוש ברוך הוא סייע בו.

נער בוכה,

קולו כנער,

קשה מה קשה לו לרש"י שפי' כן וכן מה שאמר בסמוך:

העלמה הלכה בזריזות כעלם

קשה למה הזקק לפרש כן. יש לומר לפי שאמר: **ותראה את הילד**, ואח"כ: **והנה נער בוכה** ונער הוא יותר גדול מילד לכך הוצרך לפרש שם קולו גדול כקול נער גדול. ולפי שאמר למעלה שפועה זוהי מרים שהיתה אחת מהמילדות קשה לו האיך קורא אותה בכאן עלמה, דנראה שהיתה קטנה לכך פירש שהלכה בזריזות כעלם.

פרק ב, יא

ויגדל משה,

הלא כבר כתב ויגדל הילד אמר ר' יהודה בר אילעאי הראשון לקומה והשני לגדולה וכו'.

קשה דלישתוק מאחד מהן והייתי שומע ויגדל לגדולה ולקומה הוה נפקא ליה מסברא. יש לומר שנצרך לכתוב ויגדל לקומה להשמיענו שהיה גדול בקומתו יותר משאר אנשים כמו שאמר רז"ל שהיה גבוה עשר אמות ולמדו זה מפסוק: **ויפרוש את האהל**.

איש מצרי.

נוגש היה ממונה על שוטרי ישראל וכו'

מכה איש,

מלקהו ורודהו ובעלה של שלומית היה.

יש לומר לפי שנאמר בשניהם איש שהוא לשון חשיבות וגדולה כד"א: **איש ישראל, הלא איש אתה**, לכך אמר שהמצרי היה נוגש והעברי היה שוטר ומה שאמר בעלה של שלומית היה מוכיח זה ממה שכתוב כאן **איש מצרי** וכתוב להלן בפרש' אמור: **והוא בן איש מצרי**, וכתוב בתריה: **ושם אמו שלומית בת דברי** מה איש מצרי האמור שם בעלה שלומית אף זה כן.

פרק ב, יג

שני אנשים,

דתן ואבירם הם שהותירו מן המן

מנא לו. יש לומר כדק"ל כל נצים ונצבים דתן ואבירם הן וכאן כתוב נצים לכך א' דתן ואבירם היו ובהותרת המן כתיב: **ויותרו אנשים ממנו**, ילפינן אנשים מאנשים הכתוב כאן, אנשים נצים מה כאן דתן ואבירם אף אנשים האמור להלן דתן ואבירם היו.

למה תכה רעך,

אעפ"י שלא הכהו נקרא רשע בהרמת יד

פי' לפי שנאמר תכה שהוא לשון עתיד משמע שלא הכהו עדיין אלא שמבקש להכותו ומה שאמר: **הלהרגני אתה אומר**, מכאן שהרגו בשם המפורש. רואה דבר זה ממלת אומר ולא כתב אתה רוצה או אתה חושב אלא אומר, ללמדנו שהרגו בשם המפורש באמרי פיו ומה שאמר: **וישמע פרעה**, הם הלשינוהו רואה דבר זה מסמיכות המקראות שתקף אחר שכתב ענין העברים נצים ודבריהם אל משה סמך לו וישמע פרעה את הדבר הזה.

פרק ב, טז

ולכהן מדין,

רב שבהם ופירש לו מע"ז ונדוהו מאצלם,

פי' דיליף ליה מדכתיב אח"כ **ויגרשום** וזה דבר תימא שאחר שהיה רב שבהם איך גרשו את בנותיו, אלא דגרשום מפני הנדוי שפירש מע"ז.

פרק ב, כ

למה זה עזבתן את האיש,

הכיר בו שהוא מזרעו של יעקב שעלו המים לקראתו.

שמעתי אומרים שרואה דבר זה מייתור מלת זה שהוא בגימ' י"ב כלומר שהיה מ"ב שבטי ישראל והיינו דקאמר מזרעו של יעקב ושהמים עלו לקראתו נפקא ליה, דכתיב: **ותבאנה ותדלנה** ואלו במשה כתיב: **וישק את צאנם** ולא כתיב וידלה ואעפ"י שהם: **וגם דלה דלה לנו**, איפשר שמהפעם הראשונה ואילך הוצרך גם הוא לדלות לאו כל שעתא מתרחיש ניסא וכדפרישנא לעיל במעשה רבקה. ומהר"ר כתב צריך לישיב מנא לו למדרש זה שהמים עלו לקראתו. ונראה לפרש דדריש ליה מדקאמר יתרו: **למה זה עזבתן את האיש** ולא אמר למה זה עזבתן את המצרי כמו שאמרו לו בנותיו: **איש מצרי הצילנו**, אלא ודאי הכיר מדברי בנותיו שלא היה מצרי לפי שספרו לו שהמים עלו לקראתו, ולזה הכיר מזרעו של יעקב. אי נמי נוכל לומר דדריש ליה מרבוי אחר רבוי, דכתיב: **וגם דלה דלה לנו**, ולא הל"ל אלא דלה לנו והוי א"כ רבוי אחר רבוי ולא בא אלא למעט שלא הוצרך לדלות כלל שהמים עלו לקראתו.

פרק ב, כג

וימת מלך מצרים,

נצטרע,

קשה למה הוציאו ממשמעותו ופירש בו וימת נצטרע תאמר שמת כפשוטו. יש לומר לפי שנאמר אחריו **ויאנחו בני ישראל ויצעקו** ואם היה ר"ל שמת כמשמע למה ויאנחו שמחה בעו למעבד, לכך פי' נצטרע והוציאו הכתוב בלשון וימת שמצורע חשוב כמת,

והיה שוחט תינוקות ורוחץ בדמן

ולכך ויאנחו.

פרק ג

פרק ג, ב

אוכל,

נאכל כמו לא עובד בה אשר לוקח משם,

קשה, מה בא להשמיענו, יש לומר לפי שמן הדין היה לו לומר נאכל מבנין נפעל שהרי הוא מקבל הפעולה מאחרים ולא היה לו לומר אוכל מבנין פועל שנראה שאינו מקבל הפעולה מאחרים, אלא הוא הפועל והוא הפועל אלא שהוציאו הכתוב מבנין פועל מפני רבוי הפעולה כמו **לא עובד בה, אשר לוקח משם**, שגם הן היו ראויים לומר נלקח נעבד שהרי הפעולה בא להם מן אחרים אלא שהוציאו הכתוב בלשון פועל דמשמע שהפעולה בא להן מעצמן מפני רבוי הפעולה אף זה כן.

פרק ג, ג

אסורה נא ואראה וכו',

צריך לישוב מדוע לא השיבו הקדוש ברוך הוא על זאת השאלה ונראה דנוכל לפרש דלכך אמר לו: אני ה' אלהי אברהם והיה די לו לומר אנכי אלהי אבותיך, כלומר כשם שהצלתי אברהם מאור כשדים כך יש יכולת בידי לעשות שלא יבער הסנה, וכיון שהוצרך להזכיר אברהם הזכיר גם יצחק ויעקב ומראה האש בסנה היה אליו לפי שהיה תמוה מאד איך היה יכול להיות שלא יהיו כלין ישראל מכובד השעבוד, ולזה הראה לו מראה הסנה לומר שכשם שהוא יתעלה שומר הסנה הזה שלא יהיה אוכל מהאש כך הוא שומר את ישראל שלא יכלו בין שעבוד האומות מהר"ר.

פרק ג, ה

אדמת קדש הוא,

המקום,

פי' לפי שהיה לו לומר אדמת קדש היא, שהרי אדמה לשון נקבה לכך פירש דכינוי הוא מוסב אל המקום.

פרק ג, יב

זזה לך האות,

זה המראה אשר ראית לך האות כי אנכי שלחתיך וכו'.

דבר אחר:

כי אהיה עמך וזה שתצליח בשליחותך לך אות על ההבטחה אחרת וכו'.

קשה מאי דבר אחר יש לומר דלפי הפירוש הראשון לא נתישבה היטב מלת זה שאיננו מוסב למה שלפניו והוא **כי אהיה עמך** לכן פי' דבר אחר שלפי זה הפירוש האחרון הוא מוסב למה שאמר סמוך לו כי אהיה עמך כלומר זה היותי עמך לך אות וכו'.

פרק ג, יח

ושמעו לקולך,

מאליהן וכו' עד יעקב אמר ואלהים פקוד יפקוד אתכם ויוסף אמר פקוד יפקוד אתכם.

שלא מצינו שיעקב אמר לשון פקידה והאיך אמר רש"י בכאן יעקב אמר ואלהים פקד יפקד יש לומר שבסוף פרשת ויחי כתוב שיוסף אמר שני פעמים לשון פקידה, שכתוב: **ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת ואלהים פקוד יפקוד אתכם** ואח"כ כתיב: **וישבע יוסף את בני ישראל לאמר פקד יפקד אלהים אתכם**. ופי' הפסוק הראשון הוא כלומר ויעקב אבי אמר ואלהים פקוד יפקוד אתכם והפסוק השני אמר יוסף על עצמו מהר"ר.

פרק ג, כב

ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלות. צריך לישב מדוע כאן הזכיר ושמלות ובעת הצווי בפר' בא אל פרעה לא הזכירן, דכתיב: **דבר נא באזני העם וגו' כלי כסף וכלי זהב**. ויש לומר דהכא ר"ל ידעתי כי ישאלו כלי כסף וכלי זהב ושמלות והוא לא רצה לצוותן על זה שלא להטריחן אבל הם מעצמן עשו, דכתיב בשעת מעשה **ובני ישראל עשו וכו' וישאלו כלי כסף וכלי זהב ושמלות**.

פרק ד

פרק ד, ח

והאמינו לקול האות האחרון,

כשתאמר להם בשבילכם לקיתי וכו' שכל המזדווג להם לוקה בנגעים כמו פרעה ואבימלך בשביל שרה.

קשה, שהרי למעלה בפרשת לך לך פי' וינגע במין ראתן לקה יש לומר משום דכתיב התם **וינגע ה' את פרעה נגעים**, דהל"ל ויבא ה' נגעים אלא דכתב לשון נגע תרי זמני להשמיענו ששני מיני נגעים באו עליו ראתן וצרעת ולכך הזכיר רש"י שניהן.

פרק ד, ט

והיו והיו,

ב' פעמים אלו נאמר והיו המים לדם שומע אני וכו' עכשיו מלמדנו שלא יהיו דם עד שיגיעו ליבשת

מקשין העולם לא לכתוב אלא והמים אשר תקח מן היאור יהיו לדם ביבשת. ונ"ל דאי כתב הכי הוה אמינא דאף בידיו היו דם, ואשמעין קרא דאפי' ביבשה יהיו דם קמ"ל והיו דהוי רבוי אחר רבוי למעט, דבידו לא יהיו דם דאין רבוי אחר רבוי אלא למעט מהר"ר.

פרק ד, יא מי ישום אלם,

מי שם פרעה אלם שלא יתאמץ במצות הריגתך וכו'.

קשה שהרי צוה עליו כמו שפי' רש"י לעיל מסרו לקוסטנר להרגו. יש לומר דהואיל וראה שנעשה צוארו כעמוד של שיש היה לו לצות שיהרגוהו במיתה אחרת אם אינו יכולין להתיז את ראשו, אלא שאני ה' עשיתיהו שלא נתאמץ במצות הריגתך.

פרק ד, יג ביד תשלח,

ביד אחר שתרצה לשלוח אין סופי להכניסן לארץ,

קשה שהרי בפר' בהעלתך פי' רש"י **נוסעים אנחנו אל המקום**, כסבור שהוא נכנס עמהם לארץ לכך סמך את עצמו עמהם ואיך פי' בכאן שהיה כבר יודע גזרותיו ויש לומר שודאי היה סבור ליכנס לארץ אבל היה יודע שאינו עתיד להיות למנהיג להם בעת ההיא, וזהו לשון רש"י אין סופי להכניסן לארץ ולא אמר אין סופי ליכנס לארץ כי סבור היה שהוא נכנס לא"י וכמו דפרש"י שם בפרש' בהעלתך.

ביד תשלח,

ביד מי שאתה רגיל לשלוח.

דבר אחר:

ביד אחר שתרצה לשלוח.

קשה מאי דבר אחר, יש לומר דלפי שכתב תשלח שהוא לשון עתיד לכך נראה יותר נכון לפרש ביד אחר שתרצה לשלוח להבא.

פרק ד, יט כי מתו כל האנשים,

דתן ואבירם חיינ היו אלא שירדו מנכסיהן.

קשה, מה ראה לומר שירדו מנכסיהן יותר מלומר שנצטרעו או שהיו חשוכי בנים או שהיו סומיין, שגם כל אחד מאלו חשוב כמותי'. יש לומר שלא נוכל לומר שנצטרעו שהרי כתוב בפרשת קרח **ויבלע אותם וכו' בקרב כל ישראל** אלמא היו עומדין בתוך מחנה ישראל ואלו

נצטרעו היו משולחים חוץ לג' מחנות וגם לא נוכל לומר שלא היו להם בנים, דהא כתיב בהו: **בניהם וטפם**. וגם לא נוכל לומר שהיו סומין שהרי כתיב בהו: **העיני האנשים ההם תנקר**, לכך הוצרך לפרש שירדו מנכסיהון.

פרק ד, כד

ויבקש המיתו,

לפי שלא מל אליעזר בנו תניא אמר ר' יוסי ח"ו שנתרשל וכו' ומפני מה נענש על שנתעסק במלון תחלה.

קשה דהא לא היה ראוי ליענש כי מה לו לעשות והרי למחר הוא מזומן לצאת לדרך וסכנה היא לתינוק וא"ת היה לו לשהות במלון ג' ימים הלא טוב לו לשהות במדין אלא שלא היה יכול כי הקדוש ברוך הוא צוהו **לך שוב מצרים** וא"כ למה נענש, יש לומר שהיה לו למול ולצאת לדרך כי הי' לו לסמוך על האי דאמרן שלוחי מצוה אינן נזוקין. וקשה על זה א"כ למה המתין לו המלאך להזיקו עד המלון, יש לומר דמלאך של רחמים היה כדכתיב: **ויפגשוהו ה'** ולא כתיב אלהים ואם היה פוגעו בדרך היה מיסתכן מאד כדאמרין השטן מקטרט בשעת הסכנה ואין לך סכנה יותר מהליכת הדרך כדאמר: **וקראוהו אסון בדרך**, ולכך המתין עד המלון. אי נמי יש לומר שגם בהיותו בדרך התחיל להסתכן מיהו לא היתה סכנתו עצומה עד הגיעו למלון כי אז נסתכן מאד מפני שנתעסק במלון תחלה, כלומר שכבר החזיק בדרך והחל הפורענות לבוא עליו ולא נתן אל לבו לשוב ולמול אותו אלא התעסק במלון תחלה כפי פי' רש"י.

פרק ה

פרק ה, א

ואחר באו משה ואהרן,

והזקנים נשמטו ממנו ובסיני נפרע להם שנאמר ונגש משה לבדו אל ה' והם לא יגשו

א"כ אהרן מה חטא שלא נגש גם הוא עם משה, והיה לו מחיצה לעצמו כדפרש"י בפ' יתרו, ויש לומר לפי שלא נתאמץ בדבר כמשה שהרי כתבו אחר משה לכך לא זכה ליכנס במחיצתו של משה, דלפי שהלך עמו ולא נסוג אחור כמו שעשו הזקנים עשה לו מחיצה בפני עצמו אבל הזקנים לא נעשית להן מחיצה כלל אלא נדחו מכל וכל כדפרש"י בפ' יתרו: **והכהנים והעם כל עקר אל יהרסו את מצבם לעלות אל ה' פן יפרץ בהם וכו'.**

ואחר באו משה ואהרן,

והזקנים נשמטו אחד אחד,

קשה מנא לו יש לומר שכתוב בתחלת הענין וילך משה ואהרן ויאספו את כל זקני ושוב לא הזכיר מה נעשה בהן ובודאי שאספו אותם כדי שילכו אתם אל פרעה כי כן צוהו הקדוש ברוך הוא **ובאת אתה וזקני ישראל** ומאחר שקבצם לא הזכיר שבאו אתו בידוע שנשמטו.

פרק ה, יט

ויראו שוטרי בני ישראל,

את חבריהן הנרדין תחתייהן עד ויפגעו אנשים מישראל את משה ואת אהרן.

פי' לכך פי' רש"י כן כי היכי דלא תפרש דקאי אשוטרים דכתיבי בפסוק דלעיל **ויבואו שוטרי כו' ויצעקו אל פרעה** שאין לומר ששוטרים הללו אמרו **ירא ה' וישפוט** שהרי צדיקים וכשרים היו כדפיר' רש"י לעיל שהיו חסין על חבריהן ולכך זכו להיותם סנהדרין עליהן כדכתיב **אספה לי שבעים איש**.

יוצר סעדני בכח ואל,

בואלה שמות בני ישראל,

ולו אהיה כאיש נדהם,

אם יסמכני בוארא אל אברהם

פרשת וארא

פרק ו

פרק ו, ב

וידבר אלהים,

דבר אתו משפט

קשה, מי הצריכו לפי' זה ומנא לו, יש לומר דקשה לו מה שאמר **וידבר אלהים ויאמר אני ה'** דמשמע שמדת הדין אמרה לו אני מדת רחמים וזה דבר זר לכך דבר אתו משפט וכאלו נכתב וידבר ה' משפטים אל משה.

אני ה'

נאמן לשלם שכר ובלשון זה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות אני ה' נאמן לפרע

פי' אף על גב דבא לומר שלשון אני ה' ר"ל נאמן רמז לנו בכאן שייך לשון נאמן לשלם שכר ולשון נאמן ליפרע נאמן לשלם שכר כדפרש"י בהדיא לשלם שכר לאבות, ונאמן ליפרע דקאי אדלעיל **למה הרעות** ואמר לו נאמן ליפרע על מה שאמרת וגזר פורענותו באמרו

עתה תראה

אשר אעשה לפרעה וכדפרש"י העשוי לפרעה תראה ולא העשוי לשלשים ואחד מלכים.

אני ה',

נאמן לשלם שכר למתהלכים לפניי ובלשון זה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות
אני ה' נאמן ליפרע וכו'.

קשה מאחר שכתב ובלשון זה הוא נדרש בכמה מקומות למה הוצרך עוד לכתוב הדומים לו. ועוד למה הקדים הכתוב אצל עונשין לאותו שכתוב אצל קיום מצוה, שהרי הוא העיקר בכאן שנקרא זה על פרשה זו ר"ל אני ה' נאמן לשלם שכר טוב למתהלכין לפניי והיינו לאבות הראשונים. וא"כ בדין היה להקדים מקרא של קיום מצוה שממנו אנו למדין ומה לו למקרא של עונשין. יש לומר שאם היה מביא מקרא של קיום מצוה קודם אותו של עונשין הייתי אומר שאין זו תוכחה שכך פירושו ושמרתם מצותי ועשיתם אותם לפי שאני ה' כלומר כי מלך גדול אני וכדאי אני שתיראו מפני ותעשו כאשר אני מצוה ולא הייתי מפרשו נאמן לשלם שכר לכך הקדים מקרא של עונשין ששם איני יכול לפרשו וחללת את שם אלהיך מפני שאני ה' גדול ונורא דח"ו אדרבא איפכא ועל כרחך אני צריך לפרשו אני ה' נאמן ליפרע. ואחר שהביא מקרא של עונשין הביא אותו של קיום מצוה כלומר כשם שאותו של עונשין ר"ל אני ה' נאמן ליפרע כך אותו של קיום מצוה ר"ל אני ה' נאמן לשלם שכר טוב.

פרק ו, ג

וארא אל האבות, נראה דרש"י בא לפרש דמלת וארא לא קיימא למלת באל שדי דהא נראה להם בשם ד' אותיות והוא בכמה מקומות זכר שם בן ד' אותיות בדבור ה' אל אברהם וגם במראה כתיב: **היה דבר ה' אל אברהם במחזה**, וכן במילה כתיב: **וירא ה' אל אברהם** ולכך אמר וארא אל האבות בכמה מראות נראתי להם אבל באל שדי הבטחתי הבטחות אבל הדרש דקאמר הרבה פעמים נגלתי להם באל שדי ולא אמרו מה שמך סבר דמלת וארא קיימא אמלת באל שדי כלומר כשנגלה להן באל שדי לא שאלוהו מה שמו, אמנם דעת הדרש הוא משום דכיון דלפעמים היה נגלה להם באל שדי ולפעמים בשם ה' היה להן להרהר אחר מדותיו ולשאלו לו מה שמו המיוחד, ואח"כ פי' רש"י דלפי הדרש היה לו לכתוב ושמי ה' לא שאלוני. ועוד כתב וא"ת לא הודיעם שכך שמו בא לומר שאם תרצה לומר שמה שלא כתב ושמי לא שאלו לי, בא להודיענו שני דברים האחד שלא הודיעם שכך שמו, והאחד שלא שאלו לו, ולכך כתב **לא נודעתי להם** שכולל כל השני דברים, לכך אמר רש"י שזה אינו שהרי הודיעם שכך שמו וכו' כן כתב מהר"ר. ושמעתי אומרים בשם מהר"ק נ"ע שבא רש"י לישוב לשון משמעות הפרשה למה הוצרך להזכיר בכאן וארא וכו' והכי קאמר לפי פשוטו של ענין אני נראתי אל האבות והבטחתי הבטחות

ועדיין לא קיימתי אבא עתה ואקיימם לבנים. ולכך תפוש רש"י וארא אל האבות ולא כתב וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב בלשון המקרא ממש לרמוז אל מה שאמרנו. הלא כה דברי כאש וכו' קשה שהרי אין הפטיש מתחלק אלא הסלע הוא מתחלק. יש לומר דהכי קאמר הפטיש מתחלק לכמה ניצוצות של אש כדרך הברזל המתחמם מכח ההכאה ומתיזין ממנו ניצוצות של אש ולכך אמר מתחלק ולא אמר מחלק את אחרים.

פרק ו, יב

ואיך ישמעני פרעה,

זה אחד מי"ק"ו שבתורה,

קשה למה סירס המקרא שפי' **ערל שפתים** קודם שיפרש **ואיך ישמעני** הקודם לו. ועוד קשה מה ק"ו הוא זה תאמר שישראל לא שמעו אליו מפני העבודה קשה אבל פרעה שאין לו עבודה קשה אולי ישמע. יש לומר שלכך סירס המקרא ופי' ערל שפתים קודם ואין להשמיענו שזהו ק"ו ע"ד משה שהיה חושב שישראל לא שמעו אליו מפני שהוא ערל שפתים וזהו הק"ו ומה ישראל שהם מעמי לא שמעו ואיך ישמעני פרעה שאינו מעמי ומלשוני אמנם הכתוב גילה לנו שמה שלא שמעו לא היה מפני ערלת שפתיו אך היה מקוצר רוח ומעבודה קשה. ומהר"ר כתב נראה דכל פירכא שהיא מסברא אנו מבליעין אותה מתוך הק"ו כמו שפירשו התוספות בפרק כיצד הרגל, ולכך אנו עושין הק"ו בדרך זו ומה בני ישראל שאעפ"י שיש קוצר רוח ועבודה קשה לא שמעו מפני ערלת שפתי, ואיך ישמע אלי פרעה.

פרק ו, טז

ושני חיי לוי,

למה נמנו כאן,

קשה, שהרי אמר לעיל שכיון שנפטר יעקב נסתמו עיניהם ולבם של ישראל מצרת השעבוד עיין לעיל בתחלת פרשת ויחי שם תמצא קושייא זו ותשובתה בפירוקה.

פרק ו, כה

מבנות פוטיאל מזרע יתרו ומזרע יוסף שפטפט ביצרו,

נ"ל דדייק ליה משום דמה לו להזכיר מבנות פוטיאל ולא הזכיר שמו עד הנה ולכך אמר שהכתוב לא בא לומר שהיתה בת איש ששמו פוטיאל אלא על שם המעשים, ולכך אמר משניהם משום דשם פוטיאל משמע שניהם ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש, לכך אמר אשניהם הזכר מהאחד והנקבה מהשני וזהו שם פוטיאל מהר"ר.

פרק ז

פרק ז, ב אתה תדבר,

פעם אחת כל שליחות ושליחות וכו'

פי' רש"י רצה לפרש אתה תדבר אל פרעה פעם אחת ואינו ר"ל שתדבר לאהרן ואהרן ידבר אל פרעה לפי שמצינו בכל המכות שמשה ממש היה מדבר אל פרעה ולא על ידי מליץ, לכך נראה לפרש כן.

פרק ז, ג

בלכתך לשוב מצרימה, ד, כא

דע שעל מנת כן תלך וכו'

קשה למה פי' פסוק זה בכאן שהרי אינו בכל הפרשה הזאת. יש לומר שבא לישיב קשיא אחת הבאה על פירושו שאמר שבחמש מכות הראשונות לא נא' ויחזק ה' אלא ויחזק מעצמו שהרי כתוב: **בלכתך לשוב מצרימה ראה כל המופתים אשר שמתי בידך ועשיתם לפני פרעה ואני אחזק את לבו**, דמשמע לכאורה שבשלושת האותות ששם כבר בידו הכתוב מדבר דהיינו הפיכת המטה לנחש וידו שנצטרעה ומימי היאור שנהפכו לדם, דהיינו מכה ראשונה והיה א"כ קשה איך אמר שבחמש מכות הראשונות לא נאמר ויחזק ה' הרי כתוב בפסוק זה ואני אחזק את לבו ומדבר אף במכת הדם שהיא המכה הראשונה. לכך אמר רש"י כמתנצל אל יקשה עליך פסוק בלכתך לשוב מצרימה שכתוב בו ואני אחזק את לבו שנראה א"כ שגם במכות הראשונות חזק הקדוש ברוך הוא את לבו שכן פי' המקרא ההוא בלכתך לשוב מצרימה דע שעל מנת כן תלך וכו' והמופתים אשר שמתי בידך לא על שלשת האותות האמורות למעלה אמר שהרי לא לפני פרעה נצטוו לעשותן ופי' אשר שמתי הכתוב שם כמו אשר אשים. ומהר"ר כתב צריך לישיב למה פי' מקרא זה הנה והנה הוא בפר' אלה שמות ונ"ל דאילו במקומו הייתי מפרש ראה כל המופתים אשר שמתי בידך על ג' האותות הנז' לעיל הדם והנחש והצרעת ושנצטוו לעשותן לפני פרעה, אבל הנה דכתיב: **כי ידבר אליכם פרעה לאמור תנו לכם מופת וכו'**, ש"מ דלא קאי א"כ אותות הנזכרי' למעלה שהרי אף אם נאמר דתנין ונחש הכל אחד מ"מ לא מצינו שנצטוו רק על דבר השלכת התנין לפני פרעה לבד. מהר"ר.

פרק ז, יב

ויבלע מטה,

לאחר שנעשה מטה בלע את כולן

מדכתיב: מטה אהרן ולמעלה קרא תנין ועתה קראו מטה משמע שחזר למטה.

פרק ז, טו

הנה יוצא המימה,

לנקביו שהיה עושה עצמו אלוה וכו'

קשה מנא לו כל הדברים הללו, יש לומר מדכתיב **יוצא** שהוא לשון צואה כמו: **וכסית את צאתך**, ומדכתיב בספר יחזקאל גבי פרעה אשר אמר: **לי יאורי ואני עשיתיני**, ילפינן שהיה עושה עצמו אלוה.

פרק ז, יז

ונהפכו לדם,

לפי שאין גשמים וכו' ומצרים עובדים לנילוס לכך הלקה את יראתם תחלה,

קשה, דלפי זה היה ראוי להלקות אותם במכת דבר קודם מכת הצפרדעים כדי שילקו הבהמות שגם הן יראתן. ויש לומר שהבהמות לא היו יראתן ממש אלא דמות יראתן, כי היו עובדין למזל טלה לכך לא חשש להלקותן תחלה כמו נילוס.

ונהפכו לדם,

לפי שאין גשמים וכו' ומצרים עובדין לנילוס לכך הלקה יראתן תחלה,

פירש מדכתיב במכה זו **בזאת תדע כי אני ה'** משמע שיתברר לו עתה כי אין אלוה מבלעדי ה' ולא יטעה עוד אחרי ע"ז שלו דהיינו היאור כי מצרים עובדים לו כמו שפירש"י.

פרק ז, כה

וימלא,

מנין שבעת ימים שלא שב היאור לקדמותו שהרי המכה משמשת רביע חדש וכו'

קשה, לפי זה שאם היתה כל מכה משמשת חדש שלם בין ההתראה והפורענות א"כ היאך היתה השעורה אביב בבא מכת הברד, שהרי מכת בכורות בניסן היתה ובאדר מכת החשך ובשבט מכת הארבה ובטבת מכת הברד. וזה דבר תימא איך תמצא השעורה אביב בטבת והרי כמה פעמים אנו צריכין לעבר השנה כדי לימצא האביב בניסן, ואיך נמצא אז בטבת שהכתוב מעיד כי השעורה אביב. יש לומר שהאומר זה אולי יחשוב כי היה שוה ימים רבים אחר תום המכה בטרם יתחיל להתרות בו מכה שנייה לה כמו שכתב א"ע בסדר בא אמר כי ימים רבים בין מכת הברד למכת הארבה וכו' דאם לא כן לא ידעתי מה דעתו.

פרק ז, כט

ובכה ובעמך,

אף בתוך מעיהם נכנסין ומקרקרין.

פי' מדאחר שכתוב: **ועלו ובאו בביתך**, לא היה צריך לכתוב עוד **ובכה ובעמך** אלא לאשמעין שבתוך מעיהן נכנסין וכו'. ואחרים אומרים דיליף ליה מדכתיב ובכה בה"א מלא ולא ידעתי היאך רואהו בשביל זה. ומהר"ר כתב צריך לישב מה טעם בבתים הקדים בתי עבדיו לבתי עמו ובגופותם הקדים עמו לעבדיו. ונראה דבתי עבדיו היו סמוכין לביתו ואח"כ בתי עמו ולכך מנה דרך ביאתן שהקדימו ביאתן לביתו מפני שהקדים בעבודה תחלה ואח"כ הלכו לבתי עבדיו, ואח"כ לבתי עמו. אבל בגופותם לפעמים היו רחוקים ממנו ולא היו אצלו אבל עמו שהם יועציו ושריו היו אצלו תמיד. ועוד שהם היו בעצה עמו כדכתיב: **ויאמר אל עמו**.

פרק ח

פרק ח, ו

ויאמר למחר,

התפלל היום שיכרתו למחר.

קשה למה היה רוצה להתעכב בצרתו עד למחר, ולמה לא אמר להסירם היום. יש לומר שהיה חושב שהיה משה עושה בכח מזלות וחשב שעתה הגיע עת סור הצפרדעים ומשה ידע זה והיה אמר: **התפאר עלי וכו'**, מדעתו שיאמר להסירם עתה כי כן דרך המצטער נבקש לצאת מצרתו לאלתר והיה אומר לפרעה שהוא מסירם בכח עליון לכך בחר להמתין עד יום המחרת כדי שיעבור זמן המזלות ויראה אם כנים דברי משה שאמר שמסירם בכח עליון.

פרק ח, כו

ויעתר אל ה', גבי ערוב וגבי ארבה כתיב ויעתר לשון רבוי תפלה כמו שפרש"י, מה שלא נכתב לשון זה בשאר המכות יש לומר לפרש הטעם משום דאמר בגמרא גמירי מיהב יהיב משקל לא שקל כלומר שמן השמים אין נוטלין שום דבר מבני אדם ומשה היה חפץ שלא ישאר אפי' אחד מהן כדי שלא יהנו בעורות הערוב ובחגבים המלוחים, לכך הוצרך להרבות בתפילה על כן שיטול הקדוש ברוך הוא מה שנתן להן ולא הוצרך לזה בשאר מכות.

פרק ט

פרק ט, יד

את כל מגפותי,

למדנו שמכת בכורות שקולה כנגד כל המכות,

מקשין העולם והלא בפעם הזאת היתה מכת הברד לא מכת בכורות ועל כן יש שקורין בכורות בשורק ור"ל מכת הברד שהכה דברים המתבשלים בבכיר כדכתיב: **כי השעורה אביב, תרגום בכיר**. ויש משנים הגירסא ואומרים מכת בצורת ר"ל הרעב שבא מחמת הברד ולי נראה שנוכל לומר מכת בכורות ממש והכי קאמר כי בפעם הזאת אלו הייתי רוצה הייתי שולח אל לבך את כל מגפותי ר"ל מכת בכורות שהיתה נוגעת ללבו של פרעה שהוא היה בכור כמו שפירש רש"י בסדר בא. וכן אמר אח"כ כי עתה שלחתי את ידי ופירושו אלו רציתי שלחתי את ידי ואך אותך וכו' אף זה אני שולח פירושו הייתי שולח את כל מגפותי מהר"ר.

פרק ט, יח

כעת מחר,

שרט לו שריטה בכותל וכו'

פי' מדלא קרינן כעת בשוא הכ"ף שהיא סמוך אלא כעת בקמץ שהוא מוכרח לכך נראה לפרש כעת הזאת מחר ולא להדבק כעת למלת מחר.

פרק ט, כד

מתלקחת,

נס בתוך נס,

ופירושו הנס האחד היה האש יורד עם הברד והשני היה דולק ומתלקחת בתוכו.

פרק ט, לא

הפשטה והשעורה נוכתה והחטה והכוסמת לא נוכו וגו' נראה דיכול להיות שלכך כתיבי קראי בכאן דהכי קאמר להן משה **ואני ידעתי כי טרם תיראון** ר"ל עדיין לא תיראון מה טעם בראותכם כי הדבר טבעי והפשטה והשעורה בעבור שהן קשין הוכו אבל החטה והכוסמת שהן רכין לא הוכו לא תאמרו מאת ה' היא, שאלו היתה מאת ה' היתה שוברת רך וקשה על כן ידעתי כי עדין לא תיראון מפני ה' אלהים כי לא תאמינו כי הוא המכה אתכם במכה זו, אלא תאמרו דרך טבע הוא זה. מהר"ר.

פרק ט, לג

לא נתך ארצה וכו'

ואף אותן שהיו באויר לא הגיעו לארץ,

אמר במדרש כי עדין תלוין ועומדים כי אי אפשר לומר שחזרו בשמים שהרי כתיב כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב ולכך אמר כי עדיין תלוין ועומדין באויר והן הן אבני אלגביש העתידין לרדת על גוג ומגוג לעתיד לבא ככתוב בספר יחזקאל.

ברוך ה' אשר היה עזרה,
לעבדו בסדר וארא,
וברחמיו יעלה ויבא,
וסעדני בפירושי בא.

פרשת בא

פרק י

פרק י, א

בא אל פרעה,

והתרה בו

נ"ל דבא לפרש דלא נטעה לומר מדלא כתיב בא דבר אל פרעה ואמרת אליו שלח עמי ויעבדוני כמו שכתוב במצות הראשונות שנאמר דמה שאמר בא אל פרעה להביא עליו הארבה בלא התראה, וזה אינו יכול להיות שהרי אנו מוצאין שמשם התרה בו ולא היה עובר על גזרתו של מקום, ולכך פי' בא אל פרעה והתרה בו והכתוב קצר ולא פירש אמנם ילמוד סתום מן המפורש. מהר"ר.

שיתי,

שומי שאשית אני

קשה, למה הוצרך לזה דבמה הייתי יכול לטעות. ועוד מה הכפל הזה שכפל לומר שומי שאשית אני, יש לומר שבא להוציא שאינו לשון מלחמה כמו: **שות שתו השערה**, וכמו **ופה ישית כגאון גליך**, ואלו אמר שיתי שומי לא הייתי שומע דקדוק המילה ויישובה לכך אמר שאשית אני ואלו אמר שאשית אני עדיין הייתי מפרשו לשון מלחמה לכך הוצרכו שניהם.

פרק י, ב

התעללתי,

שחקתי וכו' כמו אשר התעולל בהם האמור במצרים.

פי' האמור גבי מצרים שזה המקרא בספר שמואל שאמרוהו פלשתים, הלא כאשר עבדו מצרים וכו'. הלא כאשר התעלל בהם.

פרק י, יד

ואחריו לא יהיה כן,

ואותו שהיה בימי יואל וכו' עד אבל של משה מין אחד וכו'.

קשה, שהרי בתהלים כתיב: **ויתן לחסיל יבולם וכו'** ועוד כתיב: **אמר ויבא ארבה וילק ואין מספר**, הנה שגם זה היה של מינין הרבה ואיך אמר של משה מין אחד. יש לומר דהכי קאמר אותו של משה ממין אחד, כלומר שאע"פ שגם זה היה מינין הרבה אותו המין הנקרא ארבה היה גדול מאד עד שאחריו לא היה כן. ואותו של יואל היה גדול מזה על דרך כללות כלומר ע"י תערובת כל המינין שהיו בו. ואחרים מתרצין שזה הכתוב כאן ואחריו לא יהיה כן היינו דוקא בארץ מצרים לבדה, אבל בשאר הארצות יהיה כן והוא אותו של יואל ותירוץ זה דלא כפירש"י.

פרק י, כב

ויהי חשך אפלה שלשת ימים,

שלא ראו איש את אחיו כל אותן ג' ימים ועוד ג' ימים שלא קמו איש מתחתיו וכו'.
פי' אמר רש"י כן מפני שכתוב במקרא ג' ימים ג' ימים תרי זמני וכן פי' המקרא **ויהי חשך אפלה שלשת ימים בכל ארץ מצרים** שלא ראו איש את אחיו.

ועוד דבר אחר: **ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים** ויש סעד לפירושו מפני הוי"ו הנוספת במלת ולא קמו איש מתחתיו מה שאין כן בלא ראו איש את אחיו.

ולמה הביא עליהן חשך וכו'. קשה מה זה שואל רש"י למה הביא עליהן חשך יותר משאר מכות. יש לומר שקשה לו דמכיון דכל המכות כולן באו לבעבור הראותך את כחי ולמען יראו אשר יפלא ה' בין מצרים ובין ישראל, למה הביא עליהן מכה זו שלא היו יכולין להבחין בה אם ישראל לוקין כמותם אם לאו, כיון שנחסרו המאורות ולא ראו איש את אחיו.

פרק יא

פרק יא, ד

כה אמר ה',

בעמדו לפני פרעה נאמרה לו וכו'.

קשה, שהרי אמר בכמה כמו שכתבתי מהגאון אסרלן למטה דבארץ מצרים עיין לקמן. מקומות שלא היה מדבר עמו בתוך הכרך שהיה מלאה גלולים ואיך אמר עתה בעמדו לפני פרעה נאמרה לו. יש לומר דהכי קאמר בעמדו לפני פרעה כבר נאמרה לו כלומר

שנאמרה לו מקודם לכן. עוד יש לומר שנאמר לו בהיותו עומד לפני פרעה ממש, ואולי לא היה פרעה בתוך הכרך בדבר לו משה. ושפתים ישק משיב דברים נכוחים על דרך רז"ל שכתב הרב הזה הכא ה"ה הגאון אסרלן בבאוריו על רש"י פ' בא אל פרעה בפסוק **ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים וגו' החדש וגו'** שהקשה על מה שאמר רש"י בדבור הזה דהקשה דידיה אדידיה שכאן פי' בעמדו לפני פרעה נאמרה לו דמשמע שהיה בתוך הכרך מלא גלולים, ובפסוק דלעיל דבארץ מצרים אמר חוץ לכרך דדוחק הוא לומר שאולי פרעה היה חוץ לכרך כדפירש הרב ברטנורא כאן, אלא השיב שלא הרגיש הקדוש ברוך הוא לדב' עם משה בכרך לטובתן של ישראל ולחבתן דומיא **דויקר אלהים אל בלעם**. אבל להלן שהוא מצוה מצוה אחת אין בזה להראות חיבתו דעול מלכות שמים הם ע"כ ודוק בכך ותשכח בנגריך ובתנותך שקושיא אית ליה לרב ברטנורא במה שאמר שפרשה הזאת נאמרה למשה קודם שיבוא לפרעה דהא נכתבה אחר כן ולומר אין מוקדם ומאוחר ליכא למימר דהא במקום דאיכא לכלם מהלישנן והרב מזרחי פי' בדרך אחר ובדברי רז"ל מצאנו שזה א' מן המקומות שדבר עמו בטומאה. וכתב מהר"ר צריך לישב דהוה ליה לרש"י לפרש זה לעיל גבי **ויאמר ה' עוד נגע אחד אביא על פרעה**, ושם היה לו לפרש שנאמר לו בעמדו לפני פרעה. ויש לומר דאי לאו האי קרא דכה אמר ה' כחצות וגו' הייתי אומר שאותה פרשה דלעיל לא היתה לאמרה לפרעה ושנאמרה לו לאחר שיצא מלפני פרעה כפשטיה דקרא אבל מדחזינן שהתרה בה לפרעה ש"מ שנאמרה לו קודם שיצא מאת פני פרעה. מהר"ר.

פרק יא, ה

עד בכור השבי וכו',

למה לקו השבויין כדי שלא יאמרו וכו'

קשה מה לו לפרש בכאן עד בכור השבי שהרי אינו כתוב בפרשה זו אלא בפרשת **ויהי בחצי הלילה**. יש לומר לפי שקשה לו לרש"י דהואיל ובכור השבי פחות מבכור השפחה הנה לא הזכירו משה בהתראתו שהרי לא אמר אלא מבכור פרעה עד בכור השפחה ואין בכור השבי בכלל זה ולמה לא הזכירו לכך פי' רש"י בכאן למה לא הזכירו משה בהתראתו לפי שלא לקו השבויין אלא

כדי שלא יאמרו יראתן תבעה עלבונן

ולא שיהיו מצירין לישראל לכך לא חשש משה להזכירן שלא הזכיר אלא הלוקין מפני היותן מצירין לישראל, ולכך הזכיר בכור השפחה שאף הם היו משתעבדין בהן ושמחין בצרתן, ולכך הביא רש"י במקום זה עד בכור השבי ועיין בשו"ת מהר"מ אלשקר זצ"ל סימן ס"ז שפירש בזה פי' אחר. ושמעתי שיש קורין עד בכור השבי העין בצרי מלשון עדות והוא דבק עם מה שאמר למעלה שאמר משה כחצות ולא אמר בחצות שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו וכו' והעד כלומר והראיה שמנהג הכתוב לחוש שלא יאמרו שהרי בכור השבי

לא לקה אלא כדי שלא יאמרו וכו'. אף זה שאמר משה כחצות ולא אמר בחצות לא היה אלא כדי שלא יאמרו וכו'. ומהר"ר כתב שני הטעמים האלה בדרך אחרת וז"ל למה לקו השבויין שלא יאמרו וכו' מקשין העולם מה שייך כאן לפרש בכור השבי שאינו נזכר בזאת הפרשה רק בעת המעשה ושם היה לו לפרשו ולזה קורין עד בכור השבי מלשון עדות ואומר דקאי אמה שפי' שלא אמר משה בחצות אלא כחצות שלא יאמרו משה בדאי הוא וכן בבכור השבי לא הזכירו שלא הזכיר כל הדברים בצמצום ומתוך שהתחיל רש"י לפרש בכור השבי פי' הטעם. ול"נ דגרסי' עד ממש והנה רש"י בא לישב מה טעם לא הזכיר משה בהתראתו בכור השבי ולכך קאמר שלפי שלא לקו השבויין אלא כדי שלא יאמרו יראתן תבעה עלבון וא"כ היו שנאי נפש המצריים ופרעה לא היה חושש מהן אם ילקו לכך לא הזכירן בהתראה ולכך לא פי' רש"י בכאן רק סברא אחת שלא יאמרו יראתן תבעה עלבון דלפי הסברא האחרת לפי שהיו שמחין באידן היה לו להזכירן בהתראתו, ולפי אותו הטעם נאמר שמה שאמר אחר הריחים נרמז בו בכור השבי והנה גם הוא בהתראה. מהר"ר.

פרק יא, ח

וירדו כל עבדיך,

חלק כבוד למלכות וכו'

קשה, שהרי במדרש אמר שסרט [שסטר] בפניו ויצא בחרי אף שנאמר ויצא מעם פרעה בחרי אף ואיך אמר בכאן שחלק כבו' למלכות. יש לומר שמתחלה חלק לו כבוד כדברי רש"י בכאן אבל בסוף בהרבותו לדבר כעס עמו וסרט בפניו כדברי הדרש וכן יש לדקדק מדברי רש"י שאמר לאחר שגמר דבריו יצא מלפניו בחרי אף דמשמע שבסוף דבריו היה זה.

פרק יא, ט

למען רבות מופתי,

מכת בכורות וקריעת ים סוף ולנער את מצרים

פי' שאמר רש"י ג' דברים לפי שכתוב רבות מופתי ומופתי הרי ב' דמעוט רבים שנים ורבות הרי עוד אחר הרי ג' לכך אמר מכת בכורים וקריעת ים סוף ולנער את מצרים.

פרק יב

פרק יב, ב

החדש הזה,

הראהו לבנה בחדושה וכו'.

פי' שהפסוק כפול **החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם וכו'** לכך נ"ל לפרש החדש מלשון חדוש ומה שאמר שהראהו לבנה דייק ליה מלישנא דהזה שהוא לשון הוראה באצבע וכן אמרו במש"ה נתקשה משה ר"ת "מנורה" שקלים "החדש שבשלתן כתוב מלת זה במנורה כתוב: **זה מעשה המנורה**. שהראהו מנורה של אש. בשקלים כתוב: **זה יתנו** שהראהו כמין מטבע של אש ומשקלה מחצית השקל בהחדש כתיב הכא: **החדש הזה**.

פרק יב, ג

דבר אל כל עדת,

וכי אהרן מדבר וכו'

פי' וכי אהרן היה עקר הדבור והלא משה עקר הדבור, שנאמר: **אתה תדבר**, כלומר שהוא היה מתחיל לדבר והוא עקר והיה ראוי לתלות הדבור במשה הואיל והוא עקר, אלא לפי שחולקין כבוד זה לזה וכו'.

פרק יב, ד

ואם ימעט הבית מהיות משה, אם יהיו מועטין וכו' עד זהו משמעו לפשוטו ועוד יש בו מדרש אחר וכו'. אין להקשות איך אמר מדרש אחר שנראה שגם הראשון הוא מדרש והלא אמר שהוא משמעו לפשוטו דנוכל לומר ששניהם מדרשות, אך הראשון מתישב יותר על לשון המקרא, וכן יש לדקדק מדבריו שלא אמר זהו פשוטו אלא זהו משמעו לפשוטו. וכן נפרש גם במה שפרש"י לפניו בפסוק **והנותר ממנו עד בקר** ששם ג"כ שניהן מדרשות אמנם הראשון מתישב יותר ולכך אמר גם שם ועוד מדרש אחר כמו שאמר בכאן.

פרק יב, ו

והיה לכם למשמרת,

זהו לשון בקור שטעון בקור וכו' ומפני מה הקדים וכו' היה ר' מתיא בן חרש אומר

וכו' עד ושהיו שטופין בע"ז אמר להם משכו ידיכם מע"ז וקחו לכם צאן של מצוה.

פי' כך הוא טעמו של רש"י בדבר זה הקדים לקיחה ד' ימים קודם שחיטה כדי להיות הלקיחה בשעת הפרשתן מע"ז והיינו דכתיב משכו וקחו, ועוד שנימולו באותו הלילה של לקיחה דאין לפרש באותו הלילה של שחיטה שהרי לבקר יצאו והא איכא סכנה לצאת לדרך עד ג' ימים כדפרש"י לעיל בפרש' ואלה שמות לכך הקדים לקיחתו ד' ימים כדי שיהיו להן ב' מצות ביחד פסח ומילה.

קהל, ועדה וישראל,

מכאן אמרו פסחי ציבור נשחטים בג' כתות

אין להקשות הא אצטריך חד קרא לגופיה שהיה די לומר ושחטו אותו בין הערביים ולא היה צריך לכתוב לא קהל ולא עדה ולא ישראל דלא אצטריך שום קרא לגופיה.

פרק יב, ז

ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף נ"ל לפרש הטעם ששינה משה את הלשון כשאמר אל ישראל: **והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות**, לפי שאמר משה בלבו אם אקדים להן לישראל מזוזות למשקוף כדרך שעשה לי הקדוש ברוך הוא יאמר דוקא כשמזה תחלה על המזוזות אז צריך להזות ג"כ על המשקוף מפני שאין הדם נמשך מלמטה למעלה אבל אם נתן תחלה על המשקוף יחשבו שלא יצטרך עוד להזות על המזוזות שהרי הדם ימשך מלמעלה למטה, לכך הקדים להן משה משקוף למזוזות לומר שאעפ"י שנתן על המשקוף תחלה צריך לתת אחר כן גם על המזוזות.

ולקחו מן הדם,

זו קבלת הדם,

נראה דדייק ליה משום דלא הל"ל רק ונתנו מן הדם על המזוזות וכו' והכי איתמר במכילתא.

ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף, ובצווי משה כתיב **והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות**, אמנם שינה הכתוב וכתב המזוזות קודם להורות לנו שאין די במתנה אחת שאלו כתב אל המשקוף קודם הייתי אומר שיתן מתנה אחת על המשקוף בדרך שתמצא אותה מתנה על שתי המזוזות אבל כשהוא נותן על המזוזות אינו יכול לעלות למשקוף. מהר"ר.

פרק יב, ח

את הבשר,

ולא גידים ועצמות

פי' שאם אכלן לא יצא ידי חובתו.

פרק יב, ט

במים,

מנין לשאר משקין ת"ל ובשל מבושל וכו'

מקשין העולם לא לכתוב במים אלא **ובשל מבושל** והוה שמעינן בכל דבר. ויש לומר דאצטריך במים משום דדרשינן בפ' כל שעה **כי אם צלי אש** בשעה שישנו בקום אכול צלי אש שהוא בלילה ישנו בבל תאכל נא ובשל בשעה שאיננו בקום אכול צלי אש שהוא

מבעוד יום איננו בבל תאכל נא ובשל. ואי לא הוה כתיב במים הוה אמינא דבמים אפי' מבעוד יום יתחייב לכך כתב במים כן כתב מהר"ר. אמנם מצאתי במכילתא שיכול אין לי אלא בשעה שהוא אכול צלי הוא שאינו נא ובשל מבעוד יום מנין, ת"ל **ובשל מבושל** לחייב עליו מבעוד יום שנראה שאף מבעוד יום יהיו חייבין עליו משום נא ובשל ואחר כן אצטרך למכתב במים להפריד בין אל תאכל נא ובשל **לכי אם צלי אש** ולאשמעין שאסור נא ובשל הוא לעולם ואינו תלוי לזמן צלי אש.

פרק יב, י

והנותר ממנו,

מה ת"ל עד בקר וכו'. מדרש אחר למה שאינו נשרף בי"ט אלא ביום המחרת וכו'

צריך לישוב שהרי בפרשת ראה כתוב **שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים**, ודרשין ג' זמנים בערב תזבחנו כבא השמש תאכלנו מועד צאתך ממצרים תשרפנו א"כ הוא נשרף בי"ט. ויש לומר שהוא ר"ל מועד צאתך ממצרים בא לידי חיוב שרפה וכן משמע לשון רש"י בפרשה ההיא שכתב **מועד צאתך**, אתה תשרפנו כלומר בא לידי נותר ואתה מביאו לבית השרפה. מהר"ר.

ועוד מדרש אחר למה שאינו נשרף בי"ט וכו' פי' הטעם שאין שורפין קדשים בי"ט ששרפת קדשי' שנטמאו מצות עשה שנאמר באש תשרופו וי"ט עשה ולא תעשה הוא שהרי נאמר בו שבתון כלומר שבות דהיינו מצות עשה ולא תעשה כל מלאכה ואין עשה דוחה את לא תעשה ועשה כך מפורש בגמרא דביצה.

פרק יב, יד

וחגותם אותו,

יום שהוא לזכרון אתה חוגגו וכו' ועדיין לא שמענו וכו'

קשה, למה הוצרך להביא כל הראיות הללו מהמקראות האלה, הא כתיב קרא בהדיא ובחמשה עשר יום וכו' חג המצות הרי לך בהדיא שיום ט"ו בניסן הוא יום החגיגה ומה לו לחזר אחר יום היציאה ויום הזכרון, יש לומר שרוצה להביא לך ראייה בכאן על קרבן חגיגה שצריך שיהיה קרב ביום ט"ו ולא שירצה להביא ראייה על היום האסור לעשיית מלאכה שהרי מקרא מפורש הוא כדכתיב וכו' ובכאן הייתי יכול לטעות ולפרש שבחגיגת י"ד הכתוב מדבר, שהרי למעלה ממקרא זה כתוב עניין שחיתת פסח שהוא ביום י"ד לכך פי' רש"י אמר אל תטעה בזה שהרי כתיב והיה היום הזה לזכרון וחותם יום שהוא לזכרון אתה חוגגו, כלומר אתה מביא בו קרבן חגיגה, והוצרך לפרש לך אח"כ איזהו יום הזכרון וכו'.

לדורותיכם,

שומע אני מעוט דורות שנים ת"ל חקת עולם

קשה א"כ לישתוק מלדורותיכם ולא יאמר אלא חקת עולה בלבד. יש לומר דאצטריך לומר להן שיחגוהו חקת עולם דומיא מלדורותיכם, כלומר שיהא חביב עליהם כאלו באותו דור נצטוה.

פרק יב, טו

שבעת ימים,

שטיי"נא של ימים

קשה, מה זה הוצרך רש"י לפרש כן. ויש לומר לפי שהתי"ו מורה על הסמיכות שכן דרך הלשון להחליף הה"א לתי"ו מפני הסמיכות בלא של לכך הוצרך אליו לפרשו כמו שיטיינ"א של ימים הואיל ולא כתב שבעה בה"א.

שבעת ימים,

ובמקום אחר אומר וכו' כל דבר שהיה בכלל וכו' יכול אף לילה הראשון רשות ת"ל

בערב תאכלו מצות הכתוב קבעו חובה.

קשה, אמאי אצטריך למדרש דששה ימים רשות מדבר שהיה בכלל תיפוק לי' מדאצטריך קרא למכתב בערב תאכלו מצות לחובה ש"מ שכל שאר ימים רשות. ויש לומר דאי לאו דרשה מדבר שהיה בכלל הייתי אומר שכל הימים חובה ובערב אתא לאשמועין גם כל הלילות ועד יום האחד אתא לרבוני גם הלילות לאסור אכילת חמץ ולא לחייב אכילת מצה לכך אצטריך האי דרש. מהר"ר.

פרק יב, טז

לא יעשה בהם,

אפי' על ידי אחרים,

פירש מכאן סמכו לומר לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה הגוי מלאכה מדשני קרא בדבוריה ולא כתב לא תעשה אלא יעשה על ידי אחרים.

לכל נפש,

אף לבהמה יכול אף לגוי ת"ל אך.

קשה כדמקשינן בגמרא במסכת ביצה מה ראית לרבות את הכלבים ולהוציא את הגוים ומשני מרבה אני את הכלבים שמזונותן עליך ומוציא אני את הגוים שאין מזונותן עליך, ובכאן תפש רש"י את שטתו כר' יוסי הגלילי ואף על גב שאין הלכה כמותו דאי לר' עקיבא הרי אמר לכם ולא לגוים לכם ולא לכלבים.

הוא לבדו,

ולא מכשיריו שאיפשר לעשותן בערב י"ט

פי' לפי שיש כאן ב' מעוטין הוא לבדו ששניהם באו למעט מכשירין ואין מעוט אחר מעוט אלא לרבות, ומסברא יש לנו לרבות מכשירין שאי אפשר לעשותן מערב י"ט שיהיו מותרין ואותן שאיפשר לעשותן מערב י"ט יהיו אסורין.

פרק יב, כ

בכל מושבותיכם,

זה בא ללמד שתהא ראוי לאכל בכל מושבות.

פי' שאין לומר דבא לחייבן במצה בין בארץ בין בחוצה לארץ שהרי חובת הגוף היא ולא הוצרך לומר בכל מושבות דפשיטא לכך אמר שבא ללמד שתהא ראויה בכל מושבות

פרט לחלות תודה ולמעשר שני.

וכתב מהר"ר צריך לישיב אמאי אצטריך למעוטי חלות תודה בכל מושבותיכם תיפוק לי' דאין מביאין תודה בערב הפסח מפני חמץ שבה. ואי בי"ג הרי כבר באה לידי נותר דבזמן בשרה זמן לחמה ואי בעשן למכור בשוק הלא קדישי ויכול לאכלן בכל מושבות דלא חלה עליהו קדושה כלל עד שישחט הזבח זה כתב מהר"ר. ואני תמיה שהרי יש חולקין ואומרים שמביאין תודה בי"ד דהא אמרינן אין מביאין קדשים לבית הפסול לאו כולי עלמא מודו וכן תמצא בהדיא בגמרא דפסחים.

פרק יב, כא

משכו,

מי שיש לו ימשוך משלו וכו'

קשה שהרי למעלה פי'

משכו ידיכם מע"ז וקחו לכם צאן של מצוה.

יש לומר דההיא דלעיל דרשת ר' מתיא בן חרש, וזה שבכאן פי' רש"י ממש.

פרק יב, כב

אגודת אזוב,

ג' קלחים קרוי אגודה,

קשה מנא לו, יש לומר מדכתיב: **ואגודתו על ארץ יסדה**, והיסודות הם ד' אש ורוח ומים ועפר ואמר הכתוב שאגודה דהיינו ג' יסודות אחרים על ארץ יסדה, כלומר על יסוד העפר אלמא ג' יסודות קרי להו אגודה אף כאן ג' קלחים קרויין אגודה.

ואתם לא תצאו,

מגיד שאחר שנתן רשות למשחית וכו' ולילה רשות למחבלים הוא וכו'

קשה, שהרי למעלה אמר אני ה' אני ולא השליח ואיך אמר בכאן שנתן רשות למחבלים, הא בלאו הכי הלילה הזו היא מעותדת להריגת בכורי מצרים כדכתיב: **ועברתי בארץ מצרים וכו'**, יש לומר שהבכורות הכה הוא בכבודו והפשוטים כגון הבכורות לאמם או גדולי הבית שמתו גם הם כמו שפי' רש"י לקמן הכה המשחית שהרי צריכין אנו לומר שהמלאך המשחית הרג גם הוא בהם, כדכתיב: **הכא ולא יתן המשחית**, ואעפ"י שבהריגת הבכורות כתיב **וה' הכה כל בכור**, ופרש"י שם הוא ובית דינו הרי שם באותו ענין ממש כתיב כי אין בית אשר אין שם מת שמתו גם מהפשוטים והם נהרגו ע"י בית דינו הנרמז בוא"ו וה' והוצרך רש"י בכאן לומר ולילה רשות למחבלים הוא לפי שכתוב **ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר**, והואיל והמכה היתה בחצי הלילה לא היה לו לאסור להן היציאה אלא בעת המכה בלבד ואסר עליהם כל הלילה עד הבקר לפי **שלילה רשות למחבלים הוא**.

פרק יב, כט

וה'

כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו.

למעלה בסדר וירא **וה' המטיר** תמצא קשיא אחת ותשובתה מפורשת.

פרק יב, ל

אין בית אשר אין שם מת,

יש שם בכור מת אין שם בכור גדול הבית קרוי בכור. דבר אחר: מצריות מזנות וכו'.

קשה, מאי דבר אחר, יש לומר שלפי הפי' הראשון אינו מתישב מה שכתוב כי אמרו כולנו מתים שנראה שהם אמרו כן אבל לא היה אמת ואם מת גדול הבית הנה אמת שכולן מתים כי לאחר שמת הגדול השני למטה ממנו נחשב גדול וימות גם הוא וכן כולם ואם כן אינו נופל לומר כי אמרו שהרי אמת הוא שכלם מתים לכך פי' דבר אחר מצריות מזנות וכו' שעכשיו נופל לומר כי אמרו כי הם היו חושבים שכולם מתים אבל לא היה אמת שלא מתו אלא הבכורים שכל אחד מהמתים היה בכור לאביו אבל הם לא היו יודעים שהם בכורים שהמצריות מזנות בלי ידיעת האנשים בסתר.

פרק יב, לא

למשה ואהרן לילה,

מלמד שהיה מחזיר על פתחי העיר וכו'.

קשה מנא לו, יש לומר שרואה דבר זה ממה שכתוב לילה ב' פעמים אחת **ויקם פרעה לילה** והשנית שחזר לכתוב **ויקרא למשה ולאהרן לילה** שלא הוצרך עוד.

פרק יב, לט

ויאפו את הבצק וכו', קשה דמשמע שאלמלא כי גורשו היו אופין אותו חמץ והרי כתיב **אך ביום הראשון תשביתו שאור**. ויש לומר דמצות השבתת שאור ואזהרת אכילת חמץ לא נצטוו בהן אלא לדורות אבל לא בפסח מצרים, וכן נראה מלשנא דקרא בפר' החדש הזה דכתיב בה: **והיה היום הזה לכם לזכרון וחגותם אותו חג לה' לדורותיכם וכו'** ובתר כן כתיב: **שבעת ימים מצות תאכלו** וכל דיני השבתת שאור ואסור חמץ משמע שמקודם להן לא נצטוו עליהם כלל אלא לדורות נאמר להם. מהר"ר.

עוגות מצות,

חררה של מצה בצק שלא החמיץ קרוי מצה

קשה, וכי עדיין לא ידענו שהבצק שלא החמיץ קרוי מצה, ואם היה רוצה לפרש זה למה לא פי' זה למעלה בסדר וירא אליו בפעם ראשונה שכתוב מצה בתורה ולמה איחר עד עתה לפרשו. יש לומר שבא לישב בכאן מה שכתוב אחריו **כי לא חמץ** שהוא נתינת טעם למה שאמר עוגות ותזכור מפני זה שהבצק שלא החמיץ קרוי עוגות. ויש לך מקום לטעות בזה שהרי בלוט כתיב **ומצות אפה**, ושם פי' פסח היה ובאברהם כתיב: **ועשי עוגות** ובודאי יש לסבור שגם אברהם עשה מצות אם היה פסח והנה קראם הכתוב עוגות לכך פירש חררה של מצה. ומה שאמר אחריו **כי לא חמץ** קאי אל מה שאמר מצות ופי' לך למה היו מצות כי לא חמץ **כי גורשו ממצרים** ולא הניחום לשהות כדי חמוץ וזה שאמר בכאן בצק שלא החמיץ קרוי מצה.

פרק יב, מג

ויאמר ה' אל משה ואל אהרן,

בי"ד בניסן נאמר להם,

קשה מנא לו שבי"ד דוקא נאמר להן יש לומר שאחר צאתן ממצרים אי אפשר שאין לסבור שעשו את הפסח אם לא ידעו משפטיו ודיניו ועל כרחך צריך אתה לומר שנאמר להן קודם צאתן ויש לנו לומר שנאמר להן בי"ד הואיל וסמך אכתוב אחריו **ויעשו כל בני ישראל** ולא כתב כאן וילכו ויעשו כדרך שכתב למעלה בסוף פרשת משכו שלא היו מחוסרין הליכה אבל למעלה היו מחוסרין הליכה שמר"ח נאמר להן אותה הפרשה דלעיל אבל זו שנאמר להן בי"ד סמך לה עשיה בלבד דבשעת מעשה הוא.

פרק יב, מד

ומלתה אותו אז יאכל בו,

שמילת עבדיו מעכבתו לאכול בפסח דברי ר' יהושע ר' אליעזר אומר וכו' אז יאכל

בו העבד

קשה לר' יהושע למה לו למכתב **וכל ערל לא יאכל בו** השתא מילת עבדיו מעכבתו מילת עצמו לא כל שכן. ויש לומר שזה מגלה על זה שאלו לא נאמר וכל ערל לא יאכל בו הייתי מפרש אז יאכל בו העבד כר' אליעזר עכשיו שכתב וכל ערל דמשמע אף ישראל ערל לא יאכל בו א"כ לא אצטריך תו ומלתה אותו לעבד, דהשתא רבו ערל לא אכיל עבד דגרע טפי לא כ"ש אלא ש"מ דאתא לאשמעינן דמילת עבדיו מעכבתו וקשה א"כ לר' אליעזר ומלתה אותו למה לי, השתא רבו ערל לא אכיל עבד לא כל שכן. וצ"ע.

פרק יב, מז

כל עדת ישראל יעשו אותו,

לפי שנאמר בפסח מצרים שה לבית אבות שנמנו עליו למשפחות יכול אף פסח

דורות כן,

פ' שפסח מצרים היו כל ישראל ביחד ומשפחות מכירות זו את זו ויכולין למנות עליו למשפחות אבל פסח דורות שישראל מפוזרין בכל ארץ ישראל ואולי כי אין משפחות מכירות זו את זו אין חובה להמנות למשפחות.

עזרת עבדך היית וישעו,

בפרשת בא אל פרעה,

כן עזרי מקדש תשלח,

בסדר ויהי בשלח..

פרשת בשלח

פרק יג

פרק יג, יז

בשלח, ולא נחם,

נהגם כמו לך נחה את העם וכו'

פ' לא בא רש"י בכאן לפרש פתרון המלה אלא לפרש דקדוקה ולהודיע שאין המ"ם מן היסוד אלא כנוי לרבים, והרי הוא כמו נחה אותם, ולכך הביא ראייה ממלת **נחה את העם הזה** וממלת תנחה אותם שאין בהם מ"ם כל עקר אלא הה"א בלבד.

בראותם מלחמה,

כגון מלחמת וירד העמלקי וכו'. כי קרוב הוא ונוח לשוב באותו הדרך למצרים.

קשה למה תפש רש"י מלחמה זו יותר משאר מלחמות. ועוד קשה למה סרס המקרא שפי' בראותם מלחמה קודם שיפרש כי קרוב הוא הקודם לו בפסוק. יש לומר שתפש מלחמות העמלקי והכנעני מפני שבאותה מלחמה נפלו מישראל וננקשו ונשברו וזהו שאמר מלחמת וירד העמלקי והכנעני כלומר המלחמה הכתובה באותו הפסוק שנאמר בו: **ויכום ויכתום וכו'**, ומה שפירש המקרא סרוסין כדי לסמוך בראותם מלחמה למה שפי' לעיל כי קרוב הוא ונוח לשוב באותו הדרך למצרים כלומר לכך ירא שמא ישובו בראותם מלחמה כגון מלחמת העמלקי והכנעני שאם הלכו בדרך ישר היו חוזרין כדמפרש ואזיל. ומהר"ר כתב דסרס המקרא משום דפן ינחם קאי ישובו מצרימה כמו שפירש ינחם העם על שיצאו ויתנו לב לשוב.

פרק יג, יח

וחמושים,

אין חמושים אלא מזויינים וכו'. דבר אחר: מחמושים וכו'

קשה, מאי דבר אחר יש לומר שלפי הפי' הראשון קשה אדרבה אם היו מזויינים וחגורי כלי מלחמה היה לו להנהיגם דרך ארץ פלשתים כי אין להם ליראה מאחר שהם מזויינים לכך פי' דבר אחר מחמושים ולכך לא נחם דרך פלשתים כי נשאר מעט מהרבה והיו רכי לבב.

פרק יג, יט

השבע השביע,

השביען שישביעו לבניהן.

וקשה מנא לו דבר זה. יש לומר מייתור הכתוב שהיה די לו לכתוב כי השביע את בני ישראל אלא שכתב השבע השביע שהשביען שישביעו לבניהם ומה שאמר אח"כ לאחיו השביע כן נפקא ליה מדכתיב בפרשת ויחי **ויאמר יוסף אל אחיו וכו'**. וכתב מהר"ר שאל השואל מדוע לא השביע את בניו שישביעו לבניהן שישאווהו בצאתם. ונראה שהיה מתירא שמא לא ירצו בני ישראל להמתין את בניו עד שיחפשו את ארונו שהיה מושלך ביאור כדאיתא בסוטה לכך השביע את אחיו.

פרק יג, כב

לא ימיש,

הקדוש ברוך הוא את עמוד הענן וכו'

פי' לפי שימיש הוא מבנין הפעיל והוא יוצא לשלישי לכך פירש בו לא ימיש הקדוש ברוך הוא. ומה שאמר שעמוד הענן משלים לעמוד האש וכו'. נפקא ליא מייתור הכתוב שכתב פעם אחרת את עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה שלא הוצרך לכתב.

פרק יד

פרק יד, ב

וישובו לאחוריהן וכו', צריך לישב אם כן מנין ידע פרעה שלא היו חוזרין למצרים שפי' רש"י אח"כ כיון שראו שאינן חוזרין באו והגידו לפרעה וכו'. ויש לומר שלא היו הולכין בדרך הישרה לחזור למצרים וכסבורין האיקטורין שאין דעתן לשוב אלא שטעו.

פי החירות,

הוא פיתום וכו' והן ב' סלעים גבוהים וכו'.

קשה מנא לו, יש לומר שפיתום הוא כמו פה תם כלומר פה סלעים המתאים כלו' מכוון זה כנגד זה ולכך אמר שהם ב' סלעים דהואיל ובשניהם יש לשון פה יש לנו לומר שהכל אחד. ומה שאמר בעל צפון נשאר מכל אלוהות מצרים נפקא ליה משום דבעל הוא לשון פסל ואילל כמה דאת אמר: **את הבעלים ואת העשתרות**, לכך פירש באופן זה.

פרק יד, ה

ויוגד למלך מצרים,

איקטורין שלח עמהן

פי' מדכתיב ויוגד ולא כתב וירא מלך מצרים, משמע שהאיקטורין הגידו לו. ואין להקשות על מה שאמר בכאן שביום ז' בשחרית אמרו שירה ממה שכתוב בפרש' שלח לך שהשמונה חוטין שבציצית הן כנגד ח' ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים שזה הוא פי' רש"י ואותו שבפרשת שלח לך דברי ר' משה הדרשן כמו שכתוב שם. אי נמי יש לומר שהוא מחשב מיום י"ד בניסן שהוא יום התחלת היציאה כלומר יום שחיטת הפסח והתעסקם במצוות שבעבורם יצאו ישראל ממצרים כמו שפרש"י בפ' בא אל פרעה.

פרק יד, ז

וכל רכב מצרים,

ועמהם שאר הרכב וכו' מכאן היה ר' שמעון אומר כשר שבגוים הרוג,

בכאן תפש שטתו דלא כהלכתא דהא אמרי' במסכת ע"ז הגוים ורועי בהמה דקה לא מורדין ולא מעלין אלמא שאסור להרגן.

פרק יד, י

נוסע אחריהם,

בלב אחד כאיש אחד. דבר אחר: ראו שר של מצרים נוסע וכו'.

קשה, מאי דבר אחר, יש לומר שלפי הפי' הראשון יש לתמוה מהו ויראו בני ישראל איך היו יכולין לראות אם היו בלב אחד לכך פי' דבר אחר ראו שר של מצרים וזהו משמעות ויראו שראוהו בעין נוסע משמים.

ויצעקו,

תפשו אומנות אבותם וכו'

קשה מה משמיענו רש"י באמרו זה ומה קשה לו שהוצרך לומר זה. יש לומר לפי שכתוב אח"כ ויאמרו אל משה **המבלי אין קברים וכו'**, משמע שנתרעמו ולא היו צדיקים וכן כתוב בס' תהלים: **וימרו על ים בים סוף**, לכך פי' מה שכתב **ויצעקו בני ישראל** לא בשבחן דבר הכתוב אלא אדרבה בגנותן שמה שצעקו לא היה בלב שלם כי אם מנהג אבותיהן בידיהן. ורואה דבר זה ממה שכתוב בני ישראל שלא היה צריך לכתוב אלא ויצעקו אל ה' שהרי ידענו שבבני ישראל הכתוב מדבר אלא שבא להשמיענו שמה שצעקו לא היה אלא מפני היותן בני ישראל שתפשו אומנות אבותם. ואעפ"י שאמר רש"י לקמן כדי הוא זכות אבותיהם והם באמנה שהאמינו בי וכו' לא על אמונתן בים סוף אמר אלא על אמונתם שיצאו ממצרים ולא הכינו להם צידה כדפי' רש"י בפסוק: **וגם צדה לא עשו להם**.

פרק יד, טו

מה תצעק אלי,

למדנו שהיה משה עומד ומתפלל דבר אחר עלי הדבר ולא עליך וכו'.

פי' שלפי הפי' הראשון לא היה צריך לכתוב מלת אלי לכך פי' הדבר עלי ולא עליך דהשתא אתי שפיר מלת אלי.

פרק יב, יט

וילך מאחריהם,

להבדיל בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל וכו' בכל מקום הוא אומר מלאך ה'

וכאן הוא אומר מלאך אלהים וכו'

קשה למה פי' המקרא סרוסין שפי' וילך מאחריהם קודם שיפרש מלאך האלהים הקודם לו בפסוק. ועוד קשה מהו זה שאומר בכל מקום הוא אומר מלאך ה' במנוח כתיב: **ויבא מלאך אלהים עוד אל האשה** ובגדעון הוא כתיב **ויאמר מלאך אלהים** ובמקומות הרבה

כתוב במקרא מלאך אלהים. יש לומר שרש"י סרס המקרא כדי להקדים הקדמה אחת

וּכְתַב וַיִּלַּךְ מֵאַחֲרֵיהֶם

להבדיל בין מחנה מצרים וכו'

כלומר המלאך הזה היה מלאך של רחמים שהרי הלך לקבל חצים ובלסטראות של מצרים. ואם כן היה לו לכתוב מלאך ה' שבכל מקום כלומר בכל מקום שעושה פועל של רחמים כגון זה הוא אומר מלאך ה' וכאן הוא אומר מלאך האלהים אלא מלמד שהיו נתבעין וכו'.

פֶּרֶק י"ד, כ

ויבא בין מחנה מצרים,

משל למהלך בדרך וכו' עד נתנו על זרועו ונלחם בהן וכו'. ויסע עמוד הענן,

כשחשכה ובא להשלים וכו'.

קשה למה סרס המקרא שפי' ויבא בין מחנה מצרים קודם שיפרש ויסע עמוד הקודם לו בפסוק. יש לומר שלא בא רש"י אלא לפרש המשל שאמר נתנו על זרועו וכו' וזהו ויסע עמוד הענן שהיה רגיל להסתלק ערבית לגמרי לא נסתלק אלא נסע והלך לו מאחריהם ועמוד האש הלך לפניהם כדרכו והיינו נתנו על זרועו שהיתה שכינה מסבבת אותם עמוד הענן מאחריהם ועמוד האש לפניהם ולכך כתב רש"י פסוק ויסע עמוד ענן באמצע בין ויבא בין מחנה מצרים ובין **ויאר את הלילה**, לגלות לך כי היה הענן מאחריהם והאש לפניהם. ומה שאמר ויאר עמוד האש את הלילה הוצרך לזה מפני שמלת ויאר הוא מבנין הפעיל והוא יוצא לאחרים והיינו שעמוד האש האיר את חשכת הלילה לישראל.

וְלֹא קָרַב זֶה אֶל זֶה,

מחנה אל מחנה.

אולי כי ירמוז רש"י בכאן למה שאמר רז"ל בגמרא בסנהדרין שלא אמרו מלאכי השרת שירה, כתיב הכא זה אל זה וכתוב התם וקרא זה אל זה, ולכך אמר רש"י מחנה אל מחנה כי מלת מחנה מורה אל חיילות מלאכים וסיעתן כד"א: **ויקרא שם המקום ההוא מחנים**, וכמו שכתבנו למעלה בסדר וישלח יעקב בפסוק: **מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי**, שהוא לשון מחנה אלהים.

פֶּרֶק י"ד, כא

ויבקעו המים,

כל מים שבעולם,

קשה מנא לו יש לומר מייתור הכתוב שאחר שאמר וישם את הים לחרבה, לא היה צריך לכתוב ויבקעו המים אלא שנכתב לידרש בגזרה שוה, כתיב הכא המים וכתוב התם במעשה בראשית, יקוו המים מה להלן כל מים שבעולם אף כאן כן.

פרק יד, כד ויהם,

לשון מהומה ערבבן נטל סגנויות שלהן,

פירש דעת וחכמה שלהן ויש מפרשים סגנון וראשין שבהן מלשון ויבא סגנים כמו חמר.

פרק יד, כה במצרים,

עם המצריים. דבר אחר: בארץ מצרים וכו'.

קשה, מאי דבר אחר, יש לומר שלפי הפי' הראשון הל"ל נלחם בנו שהרי המצריים עצמן היו אומרים זה, כדכתיב בראש המקרא: **ויאמר מצרים אנוסה** לכך פי' דבר אחר.

פרק טו

פרק טו, א

כי גאה גאה,

שנתגאה על כל גאה. דבר אחר: על כל השירות.

עוד יש בו נוספות וכו' קשה מאי דבר אחר, יש לומר שלפי הפי' הראשון היה לו לינקד גאה גאה בצרי אם פירושו שנתגאה על כל גאה לכך פי' דבר אחר.

פרק יט, ב

ואנוהו,

אונקלוס תרגום לשון נוה שאנן וכו' דבר אחר לשון נוי.

קשה מאי דבר אחר, יש לומר שלפי הפי' הא' אינו מענין הפרשה שהרי כתיב אחריו וארוממנהו ואינן דומין זה לזה לכך פי' דבר אחר אספר נוי ושבחו שהוא מענין הפרשה והוכפל הענין במלות שונות ואנוהו וארוממנהו כמנהג.

פרק טו, ג

ה' שמו,

מלחמותיו לא בכלי זיין אלא בשמו הוא וכו' דבר אחר אף בשעת שנלחם אוחז במדתו לרחם וכו'

קשה מאי דבר אחר, יש לומר שלפי הפי' הראשון לא נתפרש כלל למה הזכיר שם ה' שהוא מדת רחמים אצל מלחמה, לכך פי' דבר אחר שאף בשעה שהוא בעל מלחמות ה' שמו שהוא מרחם וכו'.

פרק טו, ט אריק חרבי,

אשלוף וכו' עד ולדחוק ולפרש אריק חרבי כמו וירק את חניכיו אזדיין וכו'.

אין להקשות שלמעלה בפרשת לך לך כתיב: **וירק את חניכיו** וזרז וכן **אריק חרבי** ולמה ברח עתה מלפרשו כן שכן דרך רש"י במקומות הרבה שהוא מפרש במקום אחד פי' אחד ובמקום אחר פי' אחר כפי משמעות המקרא במקום ההוא וכן פירש **ויעש את הרקיע** תקנו והעמידו על עמדו וכן **ועשתה את צפרניה** ובפ' תצא פי' ועשתה את צפרניה תגדלם וכו' וזה דרכו במקומות הרבה.

פרק טו, יד יושבי פלשת,

על שהרגו בני אפרים שמהרו את הקץ ויצאו כמו שמפורש בדברי הימים והרגום אנשי גת.

תמה אני לומר שמהרו כל כך את הקץ, שהרי עדיין אפרים אביהם קיים שהרי כתוב שם: **ויתאבל עליהם אפרים אביהם ימים רבים**. מהר"ר.

פרק טו, יט כי בא סוס,

כאשר בא סוס פרעה

פי' שאין זה נתינת טעם למה שלמעלה הימנו כי מה עניין זה לזה, לכן אין לפרש כי כמשמעו אלא הרי זה תחלת עניין אחר ופירוש הפסוק כך הוא כאשר בא סוס פרעה בתוך הים, השיב ה' עליהם את מי הים וכו'.

פרק טו, כ הנביאה,

היכן נתנבאה כשהיתה אחות אהרן קודם שנולד משה וכו'. דבר אחר: אחות אהרן לפי שמסר עצמו עליה וכו'

קשה מאי דבר אחר, יש לומר שלפי הפי' הראשון היה לו לכתוב אחות אהרן הנביאה והיה משמע יותר מפורש שנתנבאה כשהיתה אחות אהרן לכך פי' דבר אחר שלפי שמסר נפשו עליה וכו' דשעכשיו אין מלת הנביאה נקשרת עם אחות אהרן אלא כל אחד עניין בפני

עצמו. ומה שמסר אהרן נפשו עליה בשעה שנצטרעה הוא שאמר למשה בעבורה **אל נא תהי כמת וכו'**, כדי שיתפלל עליה כי הוא לא הוצרך לתפלה כי לא נצטרע.

פרק טו, כה

שם שם לו,

במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שבת פרה אדומה ודינין

ובהרבה נוסחאות כתוב בהן ג"כ כבוד אב. ואם בשלמא פרה אדומה דכתיב חק ודינין דכתיב משפט אלא שבת וכבוד אב ואם מנא לו. ונ"ל משום דבדברות אחרונות כתוב גבי שבת **כאשר צוך ה' אלהיך** ואין לומר כאשר צוך בדברות הראשונות משום דקיימא לן זכור ושמור בדבור אחד נאמרו וכן בדברות אחרונות בכבוד אב ואם כתיב **כבד את אביך ואת אמך כאשר צוך ה' אלהיך**. מהר"ר.

פרק טו, כו

כל חקיו,

דברים שאין בהם אלא גזרת מלך ויצר הרע מקטרג וכו' כגון לבישת שעטנז

ואכילת חזיר ופרה אדומה

נראה דנקט הכי מפני שיש בהן דבר והפכו לבישת שעטנז **גדילים תעשה לך**, אף מן הכלאים אכילת חזיר הותר כל ימי כבוש וחלוק פרה אדומה מטהרת את הטמאים ומטמאה את הטהורים. מהר"ר.

פרק טז

פרק טז, כה

ויאמר משה אכלוהו היום,

שחרית היו רגילין לצאת וללקוט באו לשאול וכו' עד ולערב חזרו לפניו וכו'

קשה מה היו רוצים לצאת בערב וללקוט הרי כתיב: **וחם השמש ונמוס**. יש לומר שכך שאלוהו מהו לצאת ולראות אם ירד היום, כי אולי נשתנה יום זה משאר הימים שירד המן בצהרים אמר להן **שבת היום** ולא ירד בו כלל לא בשחרית ולא בצהרים.

פרק יז

פרק יז, ח

ויבא עמלק,

סמך פרשה זו למקרא זה וכו'

פי' דקשה לו הסמיכות לפי שהיה לו לכתוב פסוק ויקרא שם המקום מסה ומריבה אחר וילן העם על משה וכו' שם היה ראוי לסמוך על כן קרא שם המקום מסה ומריבה אלא שחזר וכתב הפסוק הזה אחר תום כל המעשה כדי לסמוך אליו ויבא עמלק וזהו שאמר סמך פרשה זו למקרא זה ולא אמר לפ' זו שאין קשה לו סמיכות הפרשיות אלא סמיכות המקרא בלבד כמו שפירשנו.

פרק יז, ט

ומטה האלהים בידי, צריך לישב למה לקח מטה בידו והנה אין אנו רואים שעשה בו מאומה ונ"ל לפי שישראל לא היו ראויין שיעשה להם נס שהרי היו מנסין כדכתיב בפרשה דלעיל לכך לא רצה שישאר המטה ביד יהושע שאלו היתה המלחמה ע"י המטה היה מכרית זרע עמלק מכל וכל ולא היה צריך מלחמה כמו שראינו כל הניסים שנעשו ע"י המטה וגם מהטעם הזה לא נעשית המלחמה ע"י משה שלא היו ישראל ראויין לכך ולכך כתב: **ויחלוש יהושע**, שלא הרג רק הגבורים וגם הוצרך לתפלת משה וכן פי' ר' לוי בן גרשון גבי **ויתעבר ה' בי למענכם**, ר"ל שבשביל עונותיהן של ישראל לא זכו שתעשה מלחמת שבעה אומות ע"י משה שאלו נעשית על ידו היה מכרית את כולן בזמן מועט כאשר עשה לסיחון ולעוג ולא היו ישראל ראויין לכך אבל כחו של יהושע לא הי' גדול ככחו של משה. מהר"ר.

פרק יז, יא

והיה כאשר ירים משה ידו.

וכי ידיו של משה וכו' כדאיתא במס' ר"ה.

הכי איתמר במשנה במס' ר"ה וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה אלא כל זמן שהיו ישראל משעבדין את לבם לאביהן שבשמים היו נוצחין ואם לאו היו נמוקים וכו'.

עבדך הנתעב ונאלח,
בשמך נעזר בויהי בשלח,
כן תוסיף להיות בעזרו,
בחדושי פרשת וישמע יתרו.

פרשת יתרו

פרק יח

פרק יח, א

וישמע יתרו,

מה שמועה שמע קריעת ים סוף ומלחמת עמלק.

קשה מנא לו לשאול מה שמועה שמע, הלא הכתוב מגיד מה ששמע. **את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל וכו'.** ועוד קשה מנא לו שדברים אלה שמע. יש לומר שלפי שכתוב וישמע שנראה ששמע באזניו ממש ומן הדין היה לו לומר ויגד ליתרו וכו' שהרי הוא היה יושב במדין ואי אפשר ששמע הוא באזניו ממש לכך אמר ששמע קריעת ים סוף שהלך הקול מסוף העולם ועד סופו שנבקעו כל מים שבעולם כדפי' רש"י לעיל בפסוק ויבקעו המים ומלחמת עמלק ג"כ הלך הקול ונתפרסם הדבר מסוף העולם ועד סופו שהעמיד להם משה החמה ביום המלחמה כדפי' רש"י לעיל בפסוק עד בא השמש אי נמי דריש ליה קריעת ים סוף מגזרה שוה, דכתיב: **כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף וכו',** ומלחמת עמלק יליף ליה מדסמיך ליה בפר' של מעלה מזו.

יתרו,

ז' שמות נקראו לו וכו'. יתר על שיתר פ' אחת בתורה ואתה תחזה לכשנתגייר

וקיים מצות וכו' ונקרא חובב שחבב את התורה.

קשה למה דרש רש"י אלו הג' שמות יותר מהשאר ועוד קש' מהו זה שאמר על שיתר פרשה אחת בתורה, הרי גם בלעם הרשע יתר פרשה אחת בתורה ומאי רבותיה. יש לומר שדרש רש"י אלו הג' שמות יתר ויתרו וחובב לפי שאלו הג' שמות נקראו לו על שם התורה בלבד כמו שפי' בכאן ולא חשש לדרוש השאר, ומה שאמר שייתר פרשה אחת בתורה פי' שהיא מצוה לדורות שיהיו הדיינים יראי ה' אנשי אמת וכו' מה שאין כן בפרש' בלעם ופרעה שלא סדרו הן מצוה לדורות. ועוד יש לומר שלא חשש רש"י לפרש שם רעואל לפי שהוא מובן שר"ל ריע אל וגם חבר ר"ל חבר לשכינה וגם קני ר"ל שקנה חיי העולם הבא ופוטיאל כבר דרש אותו למעלה בפרש' וארא שפטם עגלים לע"ז ולכך לא דרש עכשיו אלא אלו הג' שמות הנותרים. ומהר"ר כתב מקשין העולם שהרי בפרש' בהעלותך פי' שני שמות היו לו חובב ויתרו יתרו שייתר פרשה אחת בתורה ונ"ל דהכא פירש"י לפי פשט הפרשה שיתרו היה קודם מתן תורה וקודם מתן תורה מצינו שנקרא רעואל, דכתיב: **ותבאנה אל רעואל אביהן** וגם יתרו דכתיב: **ומשה היה רועה את צאן יתרו חותנו** וגם יתר דכתיב: **וישב אל יתר חותנו** וגם פוטיאל דכתיב: **לקח לו מבנות פוטיאל** ולהכי דרש להו כולהו, וכיון דדריש כולהו דריש יתר שיתר פרשה אחת בתורה ויתרו לכשנתגייר הוסיפו לו אות אחת. אבל בפ' בהעלותך דריש לפי פשט הפרשה שיתרו היה אחר מתן תורה ואולי אחר מתן תורה שנתגייר לא נשאר לו אלא אלו הב' שמות

שהרי לא מצינו כתוב אלא יתרו וחובב. ואחר שלא נשאר לו רק אלו השנים דריש יתרו שיתר פרשה אחת בתורה אבל קשה היאך אמר יתר שייתר פרשה אחת בתורה הרי כבר היה נקרא יתר מקודם לכן שנאמר: **וישב אל יתרו חותנו** ואולי הוא על דרך **ושם הנהר השלישי חדקל הוא ההולך קדמת אשור** ועדיין אשור לא נולד כדאי' בפרק קמא דכתובות וכמו שפירשו התוספות כי משה רע"ה כשכתב את התורה כתב כן כמו שהיה בימיו. מהר"ר.

למשה ולישראל,

שקול משה כנגד כל ישראל. את כל אשר עשה להן בירידת המן ובבאר וכו'.

קשה למה סרס המקרא שפי' למשה ולישראל קודם שיפרש את כל אשר עשה. יש לומר שעשה זה כדי לסמוך למשה ולישראל אצל מה שאמר למעלה שיתרו היה תולה הגדולה במשה ובדין היה עושה לתלות הגדולה בו שהרי היה שקול כנגד כל ישראל ואח"כ חזר לסדר המקרא ופי' את כל אשר עשה. ומהר"ר כתב נראה שאם היינו מפרשים למשה ולישראל שעשה לישראל ע"י משה הייתי מפרש כל הנסים שנעשו במצרים ובקריעת ים סוף, אבל כשאנו מפרשים שקול משה כנגד כל ישראל דמשמע שגם למשה נעשו נסים והנה הנסים דמצרים לא היו צריכין למשה וגם קריעת הים משה בעצמו עשה, ולכך פי' המן שגם משה היה צריך לאכול המן וגם לבאר היה צריך לשתות וגם מלחמת עמלק נעשה ע"י יהושע ושייך ביה למשה מפני שהתפלל עליה כדכתיב מהר"ר.

פרק יח, ז

ויצא משה,

כבוד גדול נתכבד יתרו באותה שעה.

קשה מנא לו, יש לומר לפי שנאמר **לקראת חותנו** ולא אמר לקראתו או לקראת יתרו אלא חותנו דמשמע שנתכבד כמו חותן המלך.

וישתחו וישק לו,

איני יודע מי השתחוה למי כשהוא אומר איש לרעהו מי הקרוי איש זה משה.

קשה, שהרי גם יתרו קרוי איש, שנאמר: **ויאל משה לשבת את האיש**, יש לומר שמשה נקרא איש אצל ענוה, שנאמר: **והאיש משה עניו מאד** אבל יתרו לא נקרא מעולם איש אצל ענוה. עוד יש לומר שמשה נקרא איש אצל שמו כדכתיב: **והאיש משה**, אבל יתרו לא נקרא איש אצל שמו אלא **לשבת את האיש**, סתם ולא בפירוש.

פרק יח, ט

יחד יתרו וכו',

ומדרשו נעשית בשרו חדודין חדודין

נוכל לפרש שיתרו היה מצר על אבוד מצרים לפי שהיה ממדין ומדין היה מבני בניה של הגר שהיא קטורה כמו שדרשו רז"ל והגר היתה מצרית, שנאמר: **ולא שפחה מצרית** והיינו דאמרי' גיורא עד עשרה דרי. מהר"ר.

על כל הטובה,

טובת המן והבאר

פי' לפי שטובה משמע דבר שאינו פוסק וטובו מושך והולך כמו שאמרו המפרשים גבי **וירא אלהים כי טוב**, דכתיב: במעשה בראשית שפרשו בהן רצה בקיומו וגזר עמידתו לכך פי' מן ובאר ותורה שהמן והבאר נמשכו מ' שנה ותורה עומדת לעד ולפי שהכתוב הזכיר אשר הצילו מיד מצרים בפני עצמה לכך אמר ועל כולן **אשר הצילו** דלא כתיב ואשר הצילו בוי"ו ומה שאמר לא היה עבד יכול לצאת דריש ליה מלשון מצרים מלשון השיגה בין המצרים כלומר שהצילם מהמאסר והמצרים שהיתה מסוגרת.

פרק יח, יג

שקודם מתן תורה אין לומר: **והודעתני את חוקי האלהים**, נ"ל דמאן דאמר קודם מתן תורה יפרש חוקי האלהים מזאת שנצטוו במרה ושבע מצות שנצטוו בני נח. מהר"ר.

פרק יח, יח

גם אתה,

לרבות אהרן וחור והזקנים.

צריך ליישב שזה הפי' הוא כמאן דאמר קודם מתן תורה, דאי לאחר מתן תורה הרי נהרג חור במעשה העגל אם לא תאמר דתרי חור הוו ודוחק הוא דמאן דכר שמיה אבל קשה מה טעם גבי **וכל העם הזה על מקומו יבוא בשלום** פי' נדב ואביהוא יותר ונראה דדריש ליה מדכתיב התם כל והכא לא כתיב מלת כל. מהר"ר.

פרק יח, כא

ואתה תחזה,

ברוח הקדש שעליך.

פי' כמה דאת אמר: **מחזה שדי יחזה**, היה דבר ה' אל אברם **במחזה** לכך פי' ברוח הקודש.

שונאי בצע,

שונאין ממונם בדין.

פי' שהן שונאין שממונם יבא בדין, כלומר כשהן חייבין ממון לשום אדם הם פורשין ואינם רוצים שממונם ודברי טענותם יבואו בדין וזהו המשל שאמר כל דיינא דמפקין מיניה ממונא בדינא כלומר שמצטרך המלוה אליו להעצירו בכח הדין וקשה למה הוצרך לפרש שונאי בצע באופן זה תאמר שפי' כתרגומו ששונאין לקבל שוחד שזהו פשוטו של מקרא. יש לומר שלאחר שכתב יראי ה' הכל בכלל זה שלא יקבל שוחד ולא הל"ל עוד שונאי בצע לכך פירוש שונאי ממונם בדין.

שונאי בצע,

שונאי ממונם בדין

שאפי' היה שורף את גדישו אינו נמנע מלדון דין אמת לאמתו וזהו כל דיינא דמפקין מיניה ממונא בדינא, כלומר עשיר ועני הבאין לדון לפניו והדיין מחייב העני שלא כדין מפחד העשיר נמצא שאם בא העני ותובע את הדיין יוציא ממנו מה שחייבו בדין המרומה.

שרי אלפים,

היו ו' מאות שרי מאות היו ו' אלפים שרי חמשים י"ב אלף שרי עשרות ס' אלף.

קשה לאחר שהוסרו מהן השרי אלפים והמאות הרי אינם שש מאות אלף ואיך היה השרי חמשים י"ב אלף ושרי עשרות ס' אלף הרי אין החשבון מכון שבכל פעם מתחסרין והולכין יש לומר שהשרים והשופטים הללו לא היו מישראל המנוים בכלל ס' רבוא אלא היו משבט לוי או מהזקנים שעברו יותר מס'.

פרק יט

פרק יט, ב

ויסעו מרפידים,

מה תלמוד לומר לחזור ולפרש מהיכן נסעו.

קשה א"כ בכל מקום שכתוב ויסע ממקום פלו' ויחנו במקום פלו' יקשה לנו דבר זה יש לומר שקשה בכאן יותר משאר מקומות לפי שכתב בפסוק שלמעלה באו מדבר סיני ולא הל"ל אח"כ ויסעו מרפידים, וזהו שדקדק רש"י את לשונו ואמ' מה תלמוד לומר לחזור ולפרש מהיכן נסעו כלומר שאחר שכתב באו מדבר סיני שב עוד לכתוב ויסעו מרפידים להקיש נסיעתן מרפידים וכו'.

ויסעו מרפידים,

מה ת"ל, מה ביאתן לסיני בתשובה אף נסיעתן מרפידים בתשובה.

ואין להקשות על זה מההיא דאמ' למה נקרא שמו רפידים שרפו ידיהם מן התורה די ש לומר דבשעת נסיעתן עשו תשובה דהכי מוכח לשון ויסעו מרפידים כלומר שסלקו והסיעו עצמן מזאת הרפייה הכתובה למעלה.

פרק יט, ו

אלה הדברים,

לא פחות ולא יותר.

פי' שהכתוב בא למעט כלומר את הדברים האלה ממש תדבר אליהם ולא תוסיף להן יעודין טובים כדי שלא יקבלו המצות על מנת לקבל פרס. וגם לא תפחות מהם שמא יתיראו מעונש ויבואו לקבל המצות מיראה. ונפקא מינה לדורות כשיבא הגר להתגייר ולחסות תחת כנפי השכינה אין להרבות לו ביעודין טובים וגם לא באזהרות ועונשים לסבה זו.

פרק יט, יב

ונגוע בקצהו,

אפילו בקצהו.

קשה מאי קאמ' ומאי קמ"ל. יש לומר לפי שכל לשון קץ סוף הוא והייתי יכול לפרש בקצהו בראש גבנוניתו של הר וכן הסברא נוטה לומר שהרי שם קדושה, כדכתיב: **וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר**, וג"כ בשולי ההר, כלומר בתחתיתו יהיו מותרים לכך כתב רש"י אפי' בקצהו, כלומר אפי' בשוליו אסורים.

פרק יט, יג

יירה יירה,

מכאן לנסקלים שהן נדחין למטה.

צריך לישוב שא"כ הל"ל כי יירה יירה או סקול יסקל שהרי היו משליכין אותו מבית הסקילה ולמטה ואם מת מוטב ואם לאו היו סוקלין אותו ויש לומר דאי הוה כתו' הכי הוה אמינא כי יירה יירה או סקול יסקל או זה או זה שירצה אבל לא שניהם ואם לא מת בירייה לא היו סוקלים אותו אבל השתא דכתב: **כי סקול או יירה** דרשינן ליה הכי כי סקול יסקל אם יירה יירה דאז נמי משמע אם כדכתיב: **או נודע כי שור נגח** הוא כמו אם והכי פי' סקול יסקל אם לא מת בירייה ושמעינן נמי דסגי ליה בירייה לחודה מדלא כתיב סקול ויירה. ומריבויי דסקול או יירה דרשינן לדורות בסנהדרין. מהר"ר.

פרק יט, יז

בתחתית ההר,

ומדרשו שנתלש ההר ונכפה עליהם כגיגית.

קשה, למה היה צריך לכפות עליהם ההר, הרי כבר אמרו: **כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע** ולמה הוצרך עוד ליראם, יש לומר שלא אמרו כל אשר דבר ה' נעשה במדת רחמים כלומר המצות שאין בהם עונשים מיתות ולא אמרו כל אשר דבר אלהים במדת הדין וכדי שיקבלו האזהרות והעונשים הוצרך לכפות עליהם ההר כגיגית.

פרק יט, כ

וירד ה' על הר סיני,

יכול ירד עליו ממש ת"ל כי מן השמים דברתי מלמד שהרכין שמים וכו'. ובסוף הפרשה כתב בא השלישי והכריע ביניהם מן השמים השמייעך וגו' כבודו בשמים ואשו וגבורתו על הארץ.

נראה משום דכאן כתוב **וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר** לכך פי' הרכין שמים על ראש ההר כדי לישוב פשט הכתוב אמנם בסוף הפרשה דפשט הכתוב משמע דמן השמים דהר ולא ירד על ההר לכך אמר כבודו בשמים אמנם אח"כ אמר דבר אחר, כדי לישוב ייתור הפסוק הכתוב כאן דכתיב: **על ראש ההר** דהוה מצי למכתב וירד ה' על ראש הר סיני. מהר"ר.

פרק יט, כד

אתה ואהרן עמך והכהנים, יכול אף הם עמך, ת"ל: **ועלית אתה** אמור מעתה אתה מחיצה לעצמך ואהרן מחיצה לעצמו. אין להקשות איך יכול לומר אהרן מחיצה לעצמו שהרי כתיב אהרן עמך לפי שכבר הפסיק הכתוב בינו ובין אהרן שכתב ועלית אתה ואהרן שלא היה צריך למלת אתה אלא להפסיק בענין אחר וכן מדקדק לשון רש"י שאמ' ת"ל ועלית אתה וכן כתוב במקום אחר: **ונגש משה לבדו אל ה'**, ומה שאמר הכתוב עמך ר"ל קרוב לך ובא להשמיענו שהוא דומה למחיצת משה, שכשם שמשה לבדו במחיצתו כך אהרן לבדו במחיצתו ולכך הפסיק במלת עמך בין אהרן ולכהנים, לומר שאין הכהנים עמו במחיצתו.

פרק כ

פרק כ, א

את כל הדברים האלה,

מלמד שאמר י' דברות בדבור אחד וכו'

אם כן מה ת"ל עוד **אנכי ולא יהיה לך וכו'** נראה דהכי פירושו מדקאמר אנכי ולא יהיה לך דמשמע

שהקב"ה חזר ופירש כל אחת בפני עצמו

ואלו השנים שמעו ישראל מפי הקדוש ברוך הוא דקאמר להו: **אנכי ה' ולא יהיה לך אלהים אחרים על פני** אבל האחרות אמרן משה כדכתיב: **לא תשא את שם ה' אלהיך כי ששת ימים עשה ה'** ולא אמר עשיתי ואת שמי וכן כלם לכך אמר רש"י בכאן אמאי חזר אותם כל אחת ואחת בפני עצמה. מהר"ר.

לאמור,

מלמד שהיו עונין על הן הן ועל לאו לאו

פי' שאין לפרש לאמור הכתוב כאן לאמור לישראל שהרי לישראל היה מדבר כדקיימא לן אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום, וגם אין לפרשו לאמור להם תורה שבעל פה שהרי לא לישראל נאמרה תורה שבעל פה אלא למשה נאמרה, לכך הוצרך לפרשו שהיו ישראל עונין להקב"ה על הן הן ועל לאו לאו כדפרשינן.

פרק כ, ב

אנכי אשר הוצאתיך,

כדאי היא הוצאה שתהיו משועבדין לי. דבר אחר: לפי שנגלה בים כגבור אל תאמרו ב' רשויות הן.

קשה מאי דבר אחר, יש לומר שהפי' הראשון אינו מתישב על העניין שהרי לא צוה אותן בשום מצות הללו ר"ל אנכי ולא יהיה לך שום שעבוד לפניו ית' ולא היה צריך להקדים הקדמה זו לכאן לכך פי' דבר אחר לפי שנגלה וכו'. ועוד פי' דבר אחר לפי שהיו שומעין את הקולות שזה הפי' האחרון הוא מענין של מטה ושל מעלה דהיינו שמיעת הקולות דכתוב לעיל: **ויהי קולות וברקים** וגם למטה כתוב: **את הקולות** לכך הוצרך להקדים להם אנכי ה' אלהיך שיש יותר מקום לטעות בדבר הקולות יותר מדבר שנוי המראות לפי ששנוי המראות היה בזמנים שונים ויש להם להאמין שהוא אחד אלא שמשנתנה במראות כרצונו אבל שמיעת הקולות היה הכל ברגע אחד והקולות מתחלפים בבת אחת לכך היה להם לטעות בזה יותר מדבר המראות ולכך פי' דבר אחר. והוקשה לו לרש"י למה אמר בלשון יחיד **אלהיך** בדבור אנכי ולא הוקשה לו למה אמר בלשון יחיד **את שם ה' אלהיך לשוא** בדבור לא תשא ובדבור כבד וכל שאר הדברות לפי שאלו השנים נאמרו לישראל ובדין היה לאמרם בלשון רבים יותר משאר דברות אלא ליתן פתחון פה למשה.

פרק כ, ג

לא יהיה לך, מה ת"ל נראה דהכי פי' מה ת"ל לא יהיה לך הל"ל לא תעבוד אלהים אחרים ולכך אמר לפי שנאמר: **לא תעשה לך**, והנה הפסוקים הולכים בהדרגה **ולא יהיה לך** שלא יקיים שהוא לאו שאין בו מעשה ואח"כ **לא תעשה פסל** שהוא לאו שיש בו מעשה אבל אין בו מיתה ואח"כ **לא תשתחוה** שאינה עבודה גמורה אבל יש בה מיתה ואח"כ **לא תעבדם** שהיא עבודה גמורה ויש בה מיתה ונ"ל שהתחיל בקל כי בפסוק שאמר **כי אנכי ה' אלהיך אל קנא**, אינו קאי כי אם בעבדות שיש בה מיתה. מהר"ר.

אחרים,

אינם אלהות אלא אחרים עשואם אלהות עליהם. דבר אחר שהן אחרים לעובדיהם וכו'

קשה מאי דבר אחר, יש לומר שלפי הפי' הראשון הל"ל אלהי אחרים בסמיכות שהרי פי' אלהים של אחרים לכך פי' דבר אחר שהם אחרים שעכשיו מתישב.

פפק כ, ח

זכור ושמור בדבור אחד נאמרו וכן מחלליה מות יומת וביום השבת וכו'

נראה דנקט הכי לפי שהם דבר והפכו זכור מצות עשה ושמור לא תעשה כמו שאמרו כל השמר פן ואל אינן אלא לא תעשה ודוחק היא לומר שישנה משה מצות עשה ללא תעשה וכן מחלליה מות יומת, וביום השבת שני כבשים, וכן **לא תלבש שעטנז, גדילים תעשה לך**, וכו' מהר"ר. ושמעתי אומר עוד לפי שזכור היא מצות עשה של קדוש היום כדילפינן בגמרא והוא ליה מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות ושמור היא מצות לא תעשה ומצות לא תעשה שהזמן גרמא נשים חייבות א"כ תהיינה הנשים חייבות בקדוש היום והיינו דבר והפכו לכך אמר רש"י שבדבור אחד נאמרו, **כי לא איש אל ויכזב ומטעם זה** העלו בגמרא דנשים חייבות בקדוש היום דבר תורה דכל דאיתנהו בשמירה איתנהו בזכירה וכדאמרינן.

פרק כ, י

אתה ובנך וכו'

זדה ששנינו קטן שבא לכבות אין שומעין לו,

ומיירי כשעושה על דעת אביו דאי בעושה שלא מדעת אביו הא קיימא לן קטן אוכל נבלות אין ב"ד מצווין להפרישו מהר"ר.

פרק כ, יג

לא תגנוב,

בגונב נפשות לא תגנובו בגונב ממון.

צריך לישוב מה נפקא לן אם זה בגונב ממון והאחר בגונב נפשות או להפך. ויש לומר משום דדרשינן מלא תגנובו אפי' על מנת לבקש ועל מנת לשלם תשלום כפל ואי הוה אמינא דלא תגנובו בגונב ממון לא הייתי שומע על מנת למקני ואפי' על מנת לשלם תשלומי כפל כדשמעינן. מהר"ר.

פרק כ, יט

כה תאמר,

בלשון הזה.

פי' לפי שלא נאמר בכאן אמור אל בני ישראל וכו' כמנהג המקרא בשאר המקומות לכך פי' בו לשון מיעוט.

מן השמים דברתי,

ובמקום אחר אומר וירד ה' וכו' דבר אחר הרכין שמים וכו'

למעלה בפסוק וירד ה' על הר סיני כתבנו טעם הדבר אחר ולמה לא פירשו למעלה שם תמצא מפורש באר היטב.

פרק כ, כא

מזבח אדמה,

מחובר באדמה וכו' דבר אחר שהיו ממלאין חללו באדמה וכו'.

קשה מאי דבר אחר, יש לומר שלפי הפי' הראשון הל"ל מזבח באדמה לכך פי' דבר אחר שממלאין חללו באדמה, דהשתא אתי שפיר מזבח מלא אדמה.

אשר אזכיר את שמי,

אשר אתן לך רשות להזכיר את שמי וכו'.

פי' שמלת אזכיר הוא מבנין הפעיל מדלא קאמר אזכור ור"ל בכל המקום אשר אתן לך רשות להזכיר שמי כלומר שם המיוחד שלי וכו'.

פרק כ, כב

אם מזבח,

ר' ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מג' ואם מזבח אבנים אם כסף

תלוה ואם תקריב מנחת בכורים.

צריך לישוב אמאי לא חשיב אם כפר יושת שהוא חובה. וכן ואם יהיה היובל ונראה דלא חשיב אלא אותם שהם מצוה אבל אם כפר יושת אינו מצוה שהרי אם לא יגח השור אין

שייך דין כופר וכן ואם יהיה היובל אינו נזכר על דבר היובל רק על דבר בנות צלפחד אבל אלו הג' הם מצות עשה והם הרמ"ח מצות שבתורה.

צורי תעלה רעיוני להשמע,
חדושי פי' פרשת וישמע,
כן תגדיל לעשות נסים,
בואלה המשפטים אשר תשים

פרשת משפטים

פרק כא

פרק כא, א

ואלה המשפטים,

כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים.

פי' לשון כריתה והפרדה כמו פסל על שם שנפסל ואת כמו מן כלומר פוסל וכורת ומפריד הדבר למה שלמעלה ממנו. פי' אחר פסל תיכן את הראשונים כמו: **פסל לך שני לוחות**, שפירושו תקן לך, כלומר הוא פי' לשלמעלה הימנו כמו: **אלה תולדות השמים והארץ**, שהוא פי' מעשה בראשית האמור למעלה ממנו. מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני, צריך לישוב אמאי איצטריך הוא"ו לומר דאלו נאמרו מסיני שמעין ליה ממה דכתיב גבי שמיטה וידבר ה' אל משה בהר סיני כמו שכתב רש"י שם מלשון תורת כהנים מה ענין שמיטה להר סיני אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ודקדוקיה מסיני. ונוכל לפרש דהכא ר"ל שנאמרו לו אלו הדינים שבזאת הפרשה בסיני קודם רדתו מן ההר תכף אחר עשרת הדברות אבל כל שאר המצות נאמרו בעלותו אל ההר לקבל הלוחות. ולמה נסמכה פרשת דינין לפרשת מזבח. קשה מה הוא זה ששואל למה נסמכה אטו בכל מקום יקשה לך למה נסמכה פרשה זו לזו אלא דהכי קשה לו מאחר שהו"ו של ואלה מוסף על הראשונים להורות שאף אלו מסיני. למה נסמכה פרשת דינין לפרשת מזבח כלומר למה הפסיק בפרשת מזבח באמצע בין עשרת הדברות לואלה המשפטים, הל"ל פרשת ואלה המשפטים תיכף אחר י' דברות שכתוב בהן **וירד ה' על הר סיני**, שאז הייתי יכול לדרוש שפיר הדרשה דמה אלו מסיני אף אלו מסיני למה הפסיק הענין בפ' מזבח שאיני יודע בודאי אם נאמרו בסיני אם לאו אלא להשמיעך שתשים סנהדרין והיינו דכתב רש"י ולמה נסמכה בו"ו כלומר מאחר שהו"ו מוסף על הראשונים למה נסמכה. וקשה על מה שאמר ללמוד שתשים סנהדרין אצל המזבח שהרי דבר זה נפקא לן מדכתיב בפרשת

שופטים: **וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה'**, וסמיך לזה **ובאת אל השופט**, ואיך אומר שמכאן אנו למדין דבר זה יש לומר דהתם נפקא לן שתשים סנהדרין במקדש ומהכא נפקא לן שתשים את הסנהדרין אצל המזבח ממש.

אשר תשים,

אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה עד שתהא סדורה בפיהן כשלחן הערוך ומוכן

לאכול

פי' דהל"ל אשר תלמדם אלא ששינה את לשונו וכתב אשר תשים מלשון: **ויושם לפניו לאכול**.

פרק כא, ב

כי תקנה עבד עברי,

עבד שהוא עברי או אינו אלא עבדו של עברי וכו'.

צריך לישב מה קשה לו לרש"י כשאנו מפרשים עבד שהוא עברי וקא מהדר ליה או אינו אלא בעבד כנעני. ונראה דהיינו משום דדוחק הוא לפרש בעבד עברי משום שהתורה התירה לו לישא כנענית שהיא אסורה לכל בר ישראל ובשביל זה אם היינו יכולין לפרשו בעבד כנעני היינו מפרשים אותו. ועוד משום דכתיב במקום אחר: **כי ימכר לך אחיך העברי**, שמא היינו מפרשים זה בעבד כנעני. ומיניה מייתי ראייה דהאי קרא לא מצינו דמיירי אלא בעבד עברי מייתורא דאחיך, דכתיב התם דהוה מצי למכתב התם כי ימכר לך העברי או העבריה ומדכתב אחיך שמע מינה למעוטי הכנעני אתא. ועוד נ"ל דדוחק הוא לפרש בעבד עברי מדקאמר בפר' שנייה: **כי ימכור איש את בתו לאמה לא תצא כצאת העבדים**, ובהכרח מפרשינן ליה לא תצא כצאת העבדים כנענים וכמו שפי' רש"י לקמן. וכשאנו מפרשים דפרש' זו מיירי בעבד עברי עבדים כנעניים מאן דכר שמיה ולכך פי' רש"י בפרשת שנייה או אינו אלא כצאת העבדים העבריים שיוצאים בשש וביובל משום שכיון שפי' שזאת הפרשה מיירי בעבד עברי היה לנו לומר דאהני עבדים קמאי קאי לא תצא כצאת העבדים ובפרט דקאמר ליה בה"א הידיעה אמנם לפי האמת צריך לנו לומר דה"א הידיעה משום דסתם עבדים היינו עבד כנעני שהוא עבד עולם כדכתיב לעולם בהם תעבודו אבל ישראל לא מקרו עבדים סתם אלא לה' שנאמר כי לי בני ישראל עבדים ולכך פי' רש"י עבד עברי קודם שיפרש כי תקנה משום שאם היינו מפרשים הפרשה בעבד כנעני לא הייתי יכול לפרש כי תקנה מיד ב"ד, דהא עבד כנעני של ישראל אינו נמכר בגניבתו דהא תנן העבד והאשה פגיעתן קשה הם שחבלו באחרים פטורים, והטעם שמא יקניטנו בנו וילך ויחבול בחברו או ישרוף את גדישו והוא הדין בשאר אבות נזיקין שלא נפסיד רבו בעבורו. ואם יקשה המקשה אחר שאנו מפרשים זאת הפרשה בעבד עברי, אמאי אצטריך פרש' כי ימכר לך הא אצטריכא ליה בשביל דברים שנתחדשו בה כגון

היקש העבריה לעברי ליציאת שש ויובל והיקש עברי לעבריה שאינו יוצא בשן ועין ודין הענקה וכדאמרין בעלמא כל פרשה שנשנית לא נשנית אלא בשביל דברים שנתחדשו בה. ואין להקשות אמאי אצטריך זאת הפרשה דלא שמעין לה מפרש' כי ימכר לך דגם כאן יש דברים שלא היה יכול לכתוב שם כגון מסירת שפחה כנענית דלא שייך בעבריה, ועוד נ"ל דלא מקשינן לשתוק מהני קראי דכתיבו בספרים הראשונים ולשמעין מהנך קראי דכתיבי במשנה תורה. מהר"ר.

ואחרים כתבו בדרך זו קשה תינח כי פרשת כי ימכר מדברת בעבד עברי שכן כתוב שם דין הענקה: **ולא תשלחנו ריקם**, שהם מצות הנהגות בישראל אבל פרשה זו שאין בה דברים הללו לעולם אימא לך שבעבד כנעני הכתוב מדבר וא"ת יקשה לך א"כ למה הוצרך לכתוב הפרשה ההיא תיפוק לי' מק"ו ומה עבד כנעני יוצא בשש מפרשה זו עבד עברי לא כל שכן הא לאו מילתא היא דלעולם אימא לך שבעבד כנעני פרשה זו מדברת ופרשת כי ימכר אצטריכא משום דברים שנתחדשו בה, ואעפ"י ששם כתוב: **כי ימכר לך אחיך העברי**, ולא היה צריך לכתוב אלא כי ימכר לך אחיך ומה ת"ל עברי לומר לך בנין אב שכל מקום שאומר לך עברי ר"ל אחיך והיינו דקאמר רש"י לא אמרתי אלא באחיך, כלומר לא אמרתי לך עברי אלא באחיך.

כי תקנה,

מיד ב"ד שמכרוהו בגנבתו או אינו במוכר עצמו מפני דוחקו וכו'

צריך לישב מה קשה לו לרש"י כשאנו מפרשים מיד ב"ד דקא מהדר לפרושי במוכר עצמו ונ"ל דדוחק הוא לומר שבמכרוהו ב"ד בגנבתו יצא בשש, דאם כן לפעמים לא נוכל לקיים ונמכר בגנבתו כגון שהגנבה מרובה ודמיו מועטין לשש שנים, או לפעמים לא נוכל למכרו כשהיה שוה יותר מדמי גנבתו, ואם היינו אומרים שבגנבתו, היה נמכר לפחות ימכר יותר משש כשהגנבה תהיה מועטת ודמיו מרובין, יהיה נמכר לשנה או לשנים כפי הגנבה שגנב, ואם הגנבה מרובה ימכרוהו לזמן רב. ובמוכר עצמו ימכור את עצמו לעולם כפי עבודתו לשש שנים אם מעט ואם הרבה ולכך אם היינו יכולין לפרש הפרשה במוכר עצמו היינו מפרשים אותה. כן כתב מהר"ר.

וקשה על מה שכתב רש"י או אינו אלא במוכר עצמו אבל מכרוהו ב"ד לא יצא בשש שהרי כתוב: **כי ימכר לך אחיך וכו'** וימכר ע"י אחרים משמע וכתוב שם: **ועבדך שש שנים**. יש לומר דהכי קאמר רש"י או אינו מדבר פסוק זה אלא במוכר עצמו אבל מכרוהו ב"ד לא יצא בשש בלבד אלא אף במיתת האדון, כלומר שאם מת רבו קודם שיגיעו שש שנים לא יעבוד ליורשים עד מלאת לו השש שנים אלא יצא במיתת רבו. כשהוא אומר: **כי ימור אחיך וכו'**, הרי מוכר עצמו אמור, הא מה אני מקיים **כי תקנה** במכרוהו ב"ד, וכתוב כאן יעבוד סתם דמשמע בין לאדון בין ליורשים הא למדת שיוצא בשש בלבד ואינו יוצא במיתת האדון. וקשה שהרי בפרשת **כי ימכר** דמשמע ע"י אחרים כתיב **ועבדך** דמשמע לך

ולא לאחרים ואלמא שיוצא במיתת האדון ובפרש' זו כתיב יעבד סתם דמשמע בין לך בין לאחרים ואלמא אינו יוצא במות האדון והואיל ושתי פרשיות הללו מדברות במכרוהו ב"ד קשו קראי אהדדי. יש לומר שמה שאמר כאן יעבוד בא לרבות את הבן שאם אדוניו הניח בן ליורשו חייב העבד לעבוד את הבן עד תשלום שש שנים, ומה שאמר להלן בפרש' כי **ימכר ועבדך** בא למעט את האח ושאר היורשים שאין העבד חייב לעבדן עד תשלום השש שנים. וקשה על זה מה ראית לרבות את הבן ולמעט את האח, יש לומר דין הוא לרבות את הבן שבן קם תחתיו לשני דברים ליעוד אמה עבריה ולגאולת שדה אחוזה, והאח אינו קם אלא לדבר אחד דהיינו ליבום. ואי קשיא לך שתי פרשיות במכרוהו ב"ד למה לי, יש לומר דשניהם הוצרכו ליכתב שמה שחסרה זו גלתה זו וכדכתיבנא.

פרק כא, ג

אם בגפו,

מגיד שאם לא היה נשוי מתחלה אין רבו מוסר לו שפחה כנענית.

קשה איך מוכיח מקרא זה שאם לא היה נשוי אין רבו מוסר לו שפחה כנענית. יש לומר לפי שמקרא זה יתר הוא דמאי קמ"ל **אם בגפו יבא בגפו יצא** פשיטא, שלא יוציא עמו כל אשר לאדוניו אלא שבא להשמיענו בגפו יצא שלא ימסור לו שפחה כנענית, ויש לתת טעם למה אם היה נשוי אשה רבו מוסר לו שפחה כנענית ואי לאו לאו. ויש לומר שהקפידה תורה שלא ישים אדם מישראל אהבת נעוריו באשה כנענית לכך אם לא היה נשוי אין למסור לו שפחה כנענית, אבל אם היה נשוי שכבר לקח לו הישראלית לאשת נעורים רבו מוסר לו. ועוד טעם אחר שאולי האשה הישראלית אשר לו היא הסתה אותו לחטא ולגנוב את אחרים כד"א: **האומרות לאדוניהם הביאה ונשתה**. והרי הפרשה מדברת במכרוהו ב"ד בגנבתו ואחר שהיא גרמה לו לחטא ענשה הכתוב והכניס צרתה לביתה, כי רבו מוסר לו שפחה ועוד טעם אחר, שאם היה נשוי בתחלה שהורגל בבעילה רבו מוסר לו שפחה שאין זו מלאכה זרה אצלו שהרי הורגל בה, אבל אם לא היה נשוי מתחלה אין רבו מוסר לו שפחה שהרי מלאכה זו זרה אצלו שלא הורגל בה מקודם. ועוד טעם אחר שהואיל והאשה וילדיה תהיה לאדוניה, יקשה בעיניו מאד להניח כחו וראשית אונו שם בבית אדוניו, ולכך אם לא היה נשוי אשה מתחלה אין יכול רבו למסור לו שפחה כנענית.

אם בעל אשה הוא,

ישראלית,

קשה, מאי קמ"ל רש"י באמרו ישראלית פשיטא שאינו נשוי כנענית בטרם יבא אל בית אדוניו. יש לומר דהכי קאמר אם בעל אשה הוא וודאי בישראלית מדבר, שהרי אינו יכול לדבר באשה אחרת ואעפ"כ כתוב ויצאה אשתו עמו דמשמע שהיא בבית אדוניו. וכי מי הכניסה שתצא אלא להודיענו שרבו חייב במזונות אשתו ובניו ולא הוצרך רש"י לפרש

אשה ישראלית היא אלא כדי לחזק את התימה ולומר אעפ"י שבישראל מדבר אעפ"כ ויצאה עמו. ומהר"ר כתב נראה דרש"י בא לומר שאם היה נשוי שפחה או נתינה או אחת מאותן שהן אסורות לו, כגון אלמנה לכהן גדול וגרושה וחלוצה לכהן הדיוט, אין האדון חייב במזונותיה, דכתיב: **ויצאה עמו** הך דקרינן ביה עמו לאפוקי הך דלא קרינן ביה עמו דבעמוד והוצא קאי שאין רבו חייב במזונותיה ולכך אמר רש"י ישראלית היא.

ויצאה אשתו עמו,

מגיד שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו.

קשה בשלמא אשתו, דכתיב כאן: **ויצאה אשתו עמו** אלא בניו מנא ליה. יש לומר מדכתיב התם בפרשה **כי ימוך אחיך דמיירי** במוכר עצמו מפני דוחקו. **ויצא מעמך הוא ובניו עמו**, וכתב הכא: **ויצאה אשתו עמו** וילפינן גזירה שוה **עמו עמו**, ליתן האמור של זה בזה ובין במוכר עצמו ובין במכרוהו ב"ד בגנבתו הקונה אותו חייב במזונות אשתו ובניו.

פרק כא, ד

אם אדוניו יתן לו אשה,

מכאן שהרשות ביד רבו למסור לו שפחה.

וכן יליף רש"י גם זה מקרא שכתוב בפרשת **כי ימכר, כי משנה שכר שכיר עבדך**, שהפי' הוא ששכיר יום עובד ביום ולא בלילה ושכיר לילה עובד בלילה ולא ביום אבל זה עובד בין ביום ובין בלילה שביום עושה מלאכת אדוניו ובלילה מוליד לו עבדים. וקשה על מה שאמר או אינו אלא בישראלית, נוכל לומר מפני דוחקיה דקא מהדר לפרושי בישראלית, ונראה לפרש דלעולם מתירא פן יאמר ישראלית כמו שפרשנו דדוחק הוא לומר שימסור לו רבו שפחה כנענית, שהאשה כנענית היא אסורה לכל בר ישראל.

פרק כא, ה

את אשתי,

השפחה,

קשה, מאי למימרא ומאי קשה ליה. יש לומר שרש"י מתירא פן תפרש את אשתי הישראלית דגבי כנענית לא שייך למימר אשתי, שאין לו בה אישות ותפרש עם אשתי ועם בני, כלומר אהבתי את אדוני שהוא מטפל עם אשתי ועם בני כלומר שאין בידי לפרנסם וכל זמן שאני בבית אדוני הוא מפרנסם, לכך פי' רש"י את אשתי השפחה דלא נוכל לפרש בישראלית, דהא כתיב: **ואת בני, ובני ישראלית מאן דכר שמיייהו**.

פרק כא, ו

בדלת,

ולא במזוזה מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד.

פי' לאפוקי שלא יטה ויוציאנו מציריו וירצע עליו.

את אזנו,

הימנית או אינו אלא השמאלית

ר"ל או זה דמהיכא תיתי לך לומר השמאלית ולא הימנית

ת"ל אוזן אוזן לגזרה שוה נאמר במצורע תנוך אזנו

וגזירה שוה זו מופנה מצד אחד שלא היה צריך לשנות הענין בפרשת ואם דל הוא אלא היה לו לכתוב שם ועשה כמשפט הראשון ומדשינה הכתוב לכתוב פעם אחרת אזנו הימנית שמע מינה לאפנויי ללמוד גזרה שוה למקום זה.

ר' שמעון היה דורש מקרא זה כמין חומר

פי' מרגלית כלומר דורשו בעניין יפה,

אמר הקדוש ברוך הוא דלת ומזוזה שהיו עדי כשפסחתי על המשקוף ועל

המזוזות פי' שבשביל שפסחתי על המשקוף לכך אמרתי כי לי בני ישראל עבדים

וכן כתוב בסוף הפסוק ההוא **כי לי בני ישראל עבדים אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים**. ומה שאמר רבן יוחנן בן זכאי ואם מוכר עצמו הוא אינו קשה על מה שאמר לעיל בתחלת הפרשה שבמכרוהו ב"ד דבר הכתוב כלומר דסבירא לי שגם המוכר עצמו נרצע ופירש לך בכאן הטעם כי לי וכו' ואם מוכר עצמו הוא,

אזן ששמעה בסיני כי לי בני ישראל עבדים וכו'

קשה דלפי זה היה ראוי שירצע בשעת המכירה הראשונה. ויש לומר דהכי קאמר עכשיו לסוף שעבודו שהתורה חסה עליו והוציאנו לחרות הוא חוזר שנית וקונה אדון לעצמו לכך ירצע דבשעה ראשונה נמכר מפני דוחקו ועתה הוא נמכר על מה שאמר אהבתי את אדוני. או אינו אלא לעולם כמשמעו אין לפרש כל ימי חייו של עבד דאי אפשר לטעות בדבר זה דהשתא בעבד כנעני הוא דכתיב: **והתנחלתם אותם לבניכם** ואי ס"ד עבד עברי עובד כל ימיו אמאי אצטריך קרא בעבד כנעני תיפוק ליה מק"ו, לכך נראה לפרש לעולם כל ימי חייו של אדון ולא של עבד ממש כך נוכל לפרש.

ועבדו לעולם,

עד היובל, ת"ל ואיש אל משפחתו תשובו.

קשה איך רואה ממקרא זה שאין הנרצע עובד אלא עד היובל. יש לומר משום דמקרא זה יתר הוא דמאחר דכתב שם: **וקראתם דרוו בארץ**, לא הוצרך עוד לומר ואיש אל משפחתו תשובו, אלא שבא לרבות את הנרצע, שאע"פ שכתוב בו ועבדו לעולם גם הוא יוצא ביובל.

פרק כא, ז

וכי ימכור,

בקטנה הכתוב מדבר או אינו אלא אפי' הביאה סימנין

קשה אמאי מהדר לפרושי בגדולה, ויש לומר מדמקיש הכתוב עברי לעבריה ועבריה לעברי, הוה אמינא מה עברי בגדולה הכתוב מדבר, כדכתיב: **ונמכר בגנבתו** דאילו קטן לאו בר עונשין הוא, אף עבריה בגדולה הכתוב מדבר, וקטנה נקראת קודם שתהא בת י"ב שנה גמורות ונערה משתביא ב' שערות עד ו' חדשים ולאחר מכאן נקראת בוגרת, שאין בין נערות לבגרות אלא ו' חדשי' בלבד, כן כתב רבינו משה בר מיימון בהלכות אישות.

לא תצא כצאת העבדים,

כעבדים כנעניים שיוצאין בשן ועין.

צריך לישב נימא דלא תצא כצאת העבדים שיוצאין בגט שיחרור כדילפינן מאו **חפשה לא ניתן לה** דגמרינן לה לה מאשה, ונ"ל דילפינן מק"ו דיוצאה בגט שיחרור ק"ו מאשה ומה אשה שאינה יוצאה בשש ובכסף יוצאה בגט אמה עבריה שיוצאה בשש ובכסף לא כ"ש שתצא בגט שחרור, נתקיים קרא בשן ועין וראשי אברים וק"ו בגט שיחרור. ואם תאמר אדרבא נימא איפכא דנילף שהיא יוצאה בשן ועין מק"ו ותקיים קרא דלא תצא כצאת העבדים בגט שיחרור, יש לומר משום דמסתברא דילפינן אשה מאשה דיוצאה בגט ולא ילפינן אשה מעבד. וילפינן הכי ומה אשה שאינה יוצאה בשש ובכסף כדכתיב: **ספר כריתות**, ספר כורתה ואין דבר אחר כורתה יוצאה בגט אמה עבריה שיוצאה בשש ובכסף אינו דין שיוצאה בגט שחרור. מהר"ר.

או אינו אלא לא תצא כצאת העבדים בשש וביובל קשה אמאי מהדר לפרושי בעבדים עברים מה קשה לו כשאנו מפרשין בעבדים כנענים. ויש לומר משום דכתיב העבדים בה"א הידיעה דמשמע הנך העבדים דפרש"י דלעיל דעברים מיירי כדפרישנא. עוד יש לומר דדוחק הוא לפרש דבא הכתוב לאפוקי שלא נקיש אמה עבריה לעבד כנעני דמי יימא לן דנקישנא אלא לעבדים עבריים דאינהו עבריים והיא עבריייה לכך היה נראה לומר כעבדים עבריים.

יכול יהא עבד עברי יוצא בשן ועין, צריך לישב מנא לנו לומר דעבד עברי יוצא בשן ועין דאי מק"ו דעבד כנעני דאינו יוצא בשש וביובל יצא בשן ועין עבד עברי לא כ"ש, איכא למימר אמה עבריה מוכיח שיוצאה בשש וביובל ואינה יוצאה בשן ועין, אף אני אביא עבד עברי שאעפ"י שיוצא בשש וביובל אינו יוצא בשן ועין. ויש לומר דלפחות נילף הנרצע שיוצא בשן ועין מק"ו דעבד כנעני שאינו יוצא ביובל ומיתת אדון ויוצא בשן ועין, עבד עברי הנרצע שיוצא ביובל ומיתת אדון לא כ"ש שיוצא בשן ועין, והשתא ליכא למימר אמה עבריה תוכיח שהרי אינה יוצאה במיתת האדון. מהר"ר.

פרק כא, ח

אשר לא יעדה,

שהיה לו ליעדה ולהכניסה ורמז לך שאינה צריכה קדושין אחרים.

קשה מנא ליה, ויש לומר דדריש ליה מדלא כתיב אשר לא לקחה שהוא לשון קדושין כדכתיב: **כי יקח איש אשה**. מהר"ר.

והפדה,

יתן לה מקום לפדות ולצאת שאף הוא מסייע בפדיונה.

צריך לישוב ממה הוא מסייע לה,, הרי אינו מנכה לה רק דמי השנים שעשתה אצלו. ונראה דהסיוע הוא משום דעבודת השנים הראשונים אינה שוה בעבודת האחרונים שהיא קטנה ביותר, ולכן כתוב והפדה יתן לה מקום לפדות.

לא ימשול למכרה,

אינו רשאי למכרה לאחר לא האדון ולא האב.

נראה דדריש דהאב אינו יכול למכרה משום דכתיב בתריה **והפדה** ואחר הפדיון פשיטא שאין האדון יכול למכרה אלא על כרחך קאי אל האב ופשיטא דקרא קאי אל האדון. מהר"ר.

פרק כא, ט

ואם לבנו יעדנה,

האדון,

נראה דכתב כן פן נטעה לומר שאביה מיעדה לבן האדון ושבלתי רשות אביה לא יוכל הבן לקחתה ואם כן יהיה צריך קדושים אחרים דמעות הראשונות לאו אדעתא דהכי נתנו כיון שאנו רואין שצריך לחזור ולימלך באב ואם כן הדבר לא הל"ל ייעדנה רק יקחנה, ולכן אומר האדון דאינו צריך לחזור ולימלך באביה, ואתי שפיר בין למאן דאמר מעות הראשונות לקדושין נתנו כמו שפ"י רש"י דאומר לה הרי את מיועדת לי בכסף שקבל אביך בדמך, בין למאן דאמר דמקדשה בשכר פעולתה דלמאן דאמר מעות הראשונות לקדושין נתנו, הוי כאלו אמר לאביה בשעת מתן מעות הריני נותן לך אלו המעות על מנת שתהא בתך מקודשת לי בהם או לבני לכשארצה, ולמאן דאמר שמקדשה בשכר פעולתה כיון שמכרה אביה שוב אינה ברשותו לפיכך בין האדון בין הבן כל אחד מהן יכול לקדשה כרצונו. מהר"ר.

פרק כא, י

אם אחרת יקח לו,

עליה,

נראה דרש"י בא לישב מה טעם כתב אם שלש אלה לא יעשה לה אחר פסוק ואם לבנו יעדנה, שהרי קאי אל ג' דברים הנז' לעיל ייעוד האב וייעוד הבן וסיוע פדיונה ולא היה לו להפסיק בפסוק ואם אחרת יקח לו, ולכך אמר שר"ל אם אחרת יקח לו על האמה עבריה שאין לו לגרוע מהאמה שאר כסות ועונה. ואם היה כותבו אח"כ הייתי אומר דלא קאי אל האמה רק ר"ל אם יקח לו אשה ע"י קדושין גמורים, לא יוכל לגרוע ממנה שאר כסות ועונה אפי' יתנה עמה בשעת קדושין על מנת שאין לה עליו שאר כסות ועונה, ולכך נקט ואם אחרת לרבנותא דלא מיבעיא מן האמה שבשעת קדושין לא התנה שאינו יכול לגרוע אפי' מאשה אחרת שמתנה בשעת קדושין אינו יכול לגרוע וזה אינו כי לפי דברי רש"י שפי' שארה מזונות הלכה היא דבשאר וכסות שהם דברים שבממון יכול להתנות דדוקא בעונה שהיא צערא דגופה אינו יכול להתנות כדאית' בכתובות. מהר"ר.

שארה,

אלו מזונות.

קשה מנא לו. יש לומר כד"א: **ואשר אכלו שאר עמי**, שהוא לשון ממון.

כסותה,

כמשמעו.

ועונתה,

תשמיש

כד"א: **והנה עתך עת דודים**, וכאן תפש שטתו כדברי האומר ג' דברים הללו מדאוריתא דמפרש המקרא בדברי רש"י אמנם יש חולקים ואומר שאין המזונות מן התורה ומפרשין המקרא כן שארה תשמיש וכן הוא אומר: **אל כל שאר בשרו לא תקרבו**, כסותה ועונתה. חדא הוא כסותה בעונתה כלומר שיתן לה שחקים בימות החמה וחדשים בימות הגשמים.

פרק כא, יא

ואם שלש אלה,

אחת משלש אלה יעדנה לו או לבנו,

משום דעל כרחך אינו רוצה לומר ואם שלש אלה שאר כסות ועונה דסמכין ליה דלא הויא שייך לומר ויצאה חנם דכיון דאשתו היא לא תצא חנם שהרי צריכה ממנו גט כריתות. מהר"ר.

ויצאה חנם,

עד ואם הגיעו שש שנים קודם לסימנים כבר למדנו שתצא שנאמר העברי או העבריה ועבדך שש שנים.

צריך לישוב אמאי אצטריך קרא דעבריה לאשמעינן שיוצאה בשש תפוק ליה מק"ו דעבד עברי שאינו יוצא בסימנים יוצא בשש עבריה שיוצאה בסימנים אינו דין שתצא בשש. ויש לומר שאין זה ק"ו דלא שייכי סימנין בעבד שהרי אינו נמכר כשהוא קטן, ומה שאמר ת"ל אין כסף לרבות יציאת בגרות, בגמרא מוקי לה בבגר אילונית דמקטנותה יוצאה לבגר דבבגרת אחרת אינו יכול להיות שהרי אם יצאה בנערות היאך תצא בבגרות דלא דמי לתושב כהן ושכיר דכתיב גבי תרומה דאמרינן תושב זה קנוי קנין עולם ושכיר זה קנוי קנין שנים ופרכינן השתא קנין עולם אינו אוכל קניין שנים מבעיא ומשנינן אי לא כתב אלא תושב הוה אמינא מה תושב זה קנוי קנין שנים אבל קנוי קנין עולם אוכל להכי כתב שכיר דהתם תרווייהו יכולים להיות, אבל הכא יציאת בגרות לא משכחת לה כי אם בבגרות דאילונית מאחר שהיא יוצאה בסימני נערות. מהר"ר.

פפרק כא, יב

מכה איש ומת,

למה נאמר לפי שנאמר ואיש כי יכה שומע אני אפי' בהכאה בלא מיתה וכו'

קשה, איך הייתי יכול לסבור שבהכאה בלא מיתה יהא חייב, הא כתיב בהדיא: **וכי יריבון אנשים והכה איש את רעהו**, שהוא בתשלומין ולא במיתה. יש לומר שהייתי יכול לומר שזה שאמר הכתוב שהוא בתשלומין היינו בהכאה שאין בה חבורה, אבל בהכאה שיש בה חבורה הייתי אומר שהוא חייב מיתה עליה לכך הוצרך **מכה איש ומת**. וקשה עוד היאך הייתי יכול לסבור שבהכאה שיש בה חבורה אעפ"י שאין בה מיתה יהא נהרג עליה הלא במכה אביו ואמו שהוא חמור יותר מהמכה את חבירו אינו נהרג אלא בהכאה שיש בה חבורה, ומינה שמעינן דבעלמא אינו נהרג בהכאה שיש בה חבורה ואיך הייתי יכול לטעות בזה. יש לומר שהייתי אומר שבאביו ואמו יהא חייב בהכאה ואפי' הכה אותם בדבר שאין בו כדי להמית ובאבר שאין בו כדי להמית, אבל בחברו לא יהא חייב עד שיעשה בו חבורה בדבר שיש בו כדי להמית ובאבר שהוא כדי להמית, והייתי מפרש חלוקי הפרשיות כך החובל בחבירו בלא חבורה יהא בתשלומין, החובל באביו ואמו בחבורה ואפי' באבר ובדבר שאין בו כדי להמית יהא במיתה. החובל בחברו בחבורה ובאבר ובדבר שיש בו כדי להמית יהא במיתה, וא"כ הייתי סובר שהמכה את חברו אפי' בלא מיתה יהא חייב, לכך הוצרך מכה איש ומת שאינו חייב אלא בהכאה של מיתה. וקשה על מה שכתב אלו נאמר מכה איש הייתי אומר אינו חייב עד שיכה איש הכה את האשה ואת הקטן מנין וכו' דהא היינו יכולין להוכיח דבר זה ממה שכתוב בשור הנסקל: **או בן יגח או בת יגח וכו'** ומשם הייתי יכול לומר שדין הקטן כדין הגדול. יש לומר שהייתי אומר שאני עונש שורו מעונש גופו, ואעפ"י שהשור יסקל על הקטנים כגדולים שמא הוא עצמו לא. ומה שאמר אלו נאמר מכה איש שומע אני אפי' קטן שהכה יהא חייב, איך הייתי יכול לטעות בדבר זה הרי אין קטן בר עונשין לשום אסור שבתורה. יש לומר שהייתי סובר שהחמירה תורה בעבירה זו

דשפיכות דמים יותר משאר עבירות, וכשם שמצינו שהחמיר בה שענש גלות להורג שוגג מה שאין כן בשאר עבירות שאין בשגיגתן אלא חטאת בלבד, אף בזה הייתי סובר שהחמירה תורה לחייב את הקטנים. וכתב מהר"ר שזה שכתב רש"י ועוד אלו נאמר מכה איש שומע אני אפי' קטן שהכה וכו'. נראה דבא לישיב שלפי הפי' הראשון שפי' אלו נאמר מכה איש הייתי אומר אינו חייב עד שיכה איש הכה את האשה ואת הקטן מנין וכו'. קשה דהוה ליה למכתב מכה איש או את אשה ומת, או בן יכה או בת יכה כדכתיב גבי שור הנסקל לכך אמר או בן. ועוד אלו נאמר מכה איש הייתי אומר אפי' קטן שהכה וכו' ואח"כ ועוד אלו נאמר כי יכה כל נפש אפי' נפלים במשמע, משום דבא לישיב לכתוב קרא: **ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת**, והוה שמעינן שהמכה צריך שיהיה איש ולא קטן והמוכה בין איש בין אשה בין קטן לכך אמר דהוה אמינא אפילו נפלים. ואין להקשות דאי הוה כתיב הכי הוה אמינא האשה או טומטום או אנדרוגינוס שהרגו לא יהיו חייבים מיתה, דהא שמעינן בעלמא במקום אחר שהשוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשים שבתורה לחיובינהו. מהר"ר.

פרק כא, יג

ואשר לא צדה,

לא ארב ולא יתכן לומר לשון הצד ציד ומנחם חברו וכו' ואם יש לחברו בא'

ממחלקות של צד סוף דבר לשון ארב הוא.

נ"ל כל זה האריכות שעשה רש"י לפי שאינו רוצה לפרשו מלשון צדה, משום דהיינו יכולין לומר הא אם צדה כלומר שהיו אורבים אנשים אף על פי שלא נתכוון לומר לפלוני יהא חייב מיתה כמו צידת חיות והעופות שפעמים שמתכוין לצוד את זו וצד את זו. וזה תלוי בפלוגתא בפסוק ולא יהיה אסון כמו שנפרש לקמן ובזה הפסוק לא פליגי, וכן אינו רוצה לפרש הפי' השני אשר לא צדד למצוא צד מיתה משום דהוה משמע הא מתכוין הוא להכותו ואם כן הוה שוגג קרוב למזיד ולא סגי ליה בגלות אף על פי שאינו חייב מיתה דשלש שגגות הנה, שוגג גמור כגון סותר כותלו לאשפה שאין דרך בני אדם ליפנות שם לא ביום ולא בלילה ונפנה שם אפי' בלילה פטור מכלום דהוי אונס, ואם סתר כותלו לאשפה שדרך בני אדם ליפנות שם בין ביום בין בלילה לא מיפטר בגלות דהוה שוגג קרוב למזיד, ואם סתר כותלו לאשפה שדרך בני אדם ליפנות שם בלילה ואיקרי דניפנה שם ביום זהו שוגג שחייב גלות. מהר"ר.

והאלהים אנה לידו,

במה הכתוב מדבר הקדוש ברוך הוא מזמנן לפונדק אחד וכו'.

קשה שהרי דורשו מפסוק: **ויפל עליו**, שאם הרגו דרך ירידה גולה דרך עליה אינו גולה ואיך אמר שבעלייתו נופל עליו הא אינו חייב גלות ע"י כן. יש לומר דהכי קאמר עולה על

הסולם ובירידתו נופל על זה דהיינו דרך ירידה. וקשה עוד על זה שהרי אמרו בסנהדרין פ' אחד דיני ממונות שאע"פ שארבע מיתות בטלו דיני ד' מיתות לא בטלו ואיך ימות זה שחייב מיתת סייף במיתה זו שהיא כעין סקילה, יש לומר שזה שנפל עליו היה סכין בידו והרגו בו וזה צריך לומר.

ושמתי לך מקום,

אף במדבר זהו מחנה לוייה.

קשה מנא לו תאמר דבערי מקלט הכתוב מדבר, ויש לומר מדכתיב ושמתי לך דמשמע דלמשה היה מדבר והוא לא נכנס לארץ. ואם תאמר הרי משה הפריש ג' ערים בעבר הירדן הא אמרין דלא היו קולטות עד שהובדלו הג' האחרות כדילפינן מקרא דשש ערי מקלט תהיינה, ומלישנא דלך משמע במחיצתך והיינו מחנה לוייה שהיא מחיצתו של משה.

פרק כא, יד

וכי יזיד,

למה נאמר לפי שנאמר מכה איש ומת שומע אני וכו' והשוגג.

קשה דהא שוגג כבר שמעינן ליה דהוא גולה והיכי תיסק אדעתן דבר מיתה הוא ואמאי איצטריך קרא למעוטי. יש לומר דאתא למעוטי שוגג שקרוב למזיד, שהשוגג אינו גולה כמה דכתבין לעיל. מהר"ר.

מעם מזבחי,

אפי' היה כהן ורוצה לעבוד עבודה.

קשה מנא לו דבר זה דאפי' היה כהן. יש לומר מדלא כתיב ממזבחי אלא מעם מזבחי כלומר אפי' אותו שרגיל להיות עם מזבחי ומצוי תמיד אצלי דהיינו כהן, ומדלא כתיב מעל מזבחי שמעינן מינה שגגו של מזבח קולט והכי איתא בגמרא ג' טעיות טעה יואב בן צרויה דכתיב ביה: **וינס יואב אל אהל ה' ויחזק בקרנות המזבח**, טעה שאינו קולט אלא שוגג ואיהו מזיד הוה וטעה שאינו קולט אלא מזבח בית עולמים ואיהו וינס אל מזבח אהל ה'.

פרק כא, טו

ומכה אביו ואמו,

עד ואינו חייב אלא בהכאה שיש בה חבורה.

בפרשת אמור פ' רש"י דגמרינן ליה מדכתיב התם **ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת** והיינו מכה אביו ואמו ולכך סמכו למכה בהמה, לומר לך מה המכה בהמה בחבלה שאם אין חבלה אין תשלומין אף מכה אביו ואמו אינו חייב אלא בהכאה שיש בה חבורה. וקשה מאי אצטריך האי קרא דמכה אביו ואמו הא שמעינן ליה מהתם וכדכתיבנא. יש לומר דאי

מהתם הוה אמינא דתשלומין דומיא דמכה בהמה והא יומת בידי שמים אבל יתן את הכופר כי ההוא דשור הנסקל לכך כתב **מות יומת** דהיינו מיתת ב"ד.

אביו ואמו

או זה או זה

פי' לר' יונתן דסבר שכל מקום שנאמרו ב' דברים יחד משמע כל אחד בפני עצמו עד שיפרוט לך הכתוב יחדו כדרך שפרט בכלאים: **לא תחרוש בשור ובחמור יחדו**, אתי שפיר ולר' יאשיה שאו' שתיהן במשמע דריש ליה משום דמקשינן הכאה לקללה ובקללה יליף ליה מדחזר וכתב אביו ואמו קלל בפר' קדושים וסמך קללה לאב ולאם הכי איתא בגמרא בסנהדרין.

מות יומת,

בחנק,

צריך לישב אמאי לא פירש רש"י מיתת רוצח בפסוק מכה איש ומת כדרך שפירש במכה ומקלל וגונב נפש. יש לומר משום דמיתת רוצח כתוב בהדיא בסדר זה גבי עבד כנעני דכתיב ביה: **נקום ינקם** כדגמרינן **מחרב נוקמת**, להכי לא אצטריך לפרושי אבל מכה אביו סבור הייתי דבסקילה ק"ו ממקלל לכך פי' דבחנק ולכך הפסיק הכתוב בדין גונב נפש בין מכה למקלל לומר לך שדין מכה כדין גונב נפש. והרמב"ן כתב בשם רבינו סעדיה שכתב הכתוב דין גונב נפש באמצע לפי שרוב הנגנבים הם קטנים ואינם מכירים אבותם ואמותן ובאין אל ידי הכאתן וקללתן ועונשן תלוי על הגונב אותן שהוא גרם להם לעשות כן. מהר"ר.

פרק כא, טז

וגונב איש,

למה נאמר לפי שנאמר וכו' אשה שגנבה מנין ת"ל וגונב.

קשה למה הוצרך פסוק זה תיפוק לי' שהשוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה כדילפינן בפר' שופטים ושוטרים דחזר הכתוב ושנה **את האיש או את האשה**, ולמה הוצרכנו לדרוש וגונב מכל מקום יש לומר מדאחר שמצינו שהקילה תורה עליה בענין הגנבה של ממון. כדדרשינן בפסוק: **ונמכר בגנבתו**, איש נמכר בגנבתו ואין אשה נמכרת בגנבתה הייתי סובר שהקל עליה הכתוב גם בגונבת הנפשות שלא תהא חייבת מיתה לכך הוצרך לדרוש מקרא.

מות יומת,

בחנק וכל מיתה האמורה בתורה סתם חנק היא

למאן דסבר חנק קל מכלם דריש ליה מואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה ולר' שמעון דסבר הרג קל מכלן יליף ליה ממיתת בני אהרן דהוי מיתה שאין בה רושם ואין לומר כשרפה שהרי אף היא מיתה שאין בה רושם דהא כתיב ואהבת לרעך כמוך ולכולי עלמא מיתת חנק קלה משרפה. מהר"ר.

ומכה אביו ואמו וכו'. קשה שמענו לעונש אזהרה מנין וכן נמי יקשה לך במקלל ויש לומר דאזהרת מכה מלאו **דלא יוסיף להכותו וכו'** הכתוב בפרשת מלקות ואזהרת מקלל מדכתיב: **בעמך לא תאור**, דדרשינן מיניה כל שבעמך לא תאור והרי אביו מישראל הוא.

פרק כא, יז

ומקלל אביו,

למה נאמר וכו' אשה שקללה מנין ת"ל ומקלל.

קשה כמו שהקשינו לעיל גבי וגונב איש, תיפוק ליה שהשוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה ולמה הוצרך פסוק ומקלל סתם לרבות את האשה. יש לומר דמאחר שפי' רש"י בפרשת קדושים בפסוק: **איש אמו ואביו תיראו**, דכתיב איש ולא אשה לפי שהאיש ספק בידו לעשות אבל אשה רשות אחרים עליה, הוה אמינא הואיל ואינה מוזהרת כל כך כאיש כך לא תהא חייבת על קללתן קמ"ל ומקלל סתם וקשה על מה שאמר איש להוציא את הקטן פשיטא, שהרי אין קטן בר עונשין. ויש לומר דמאחר שראינו שהחמירה תורה במקלל שנענש אפי' לאחר מיתה כדרש"י מרבויה **דאביו ואמו קלל**, הוה אמינא שגם קטן יהא חייב על קללתן לכך כתב איש להוציא את הקטן.

פרק כא, יט

ורפא ירפא,

ישלם שכר הרופא.

בא לאפוקי שני דברים שאם היה החובל רופא ואמר לו אני מרפא אותך יכול הנחבל לעכב על ידו דאמר ליה כארייא ארבא דמית עלי והיינו דקאמר רש"י ישלם שכר הרופא. והשני שאין הנחבל יכול לומר תן לי מעות ואני מרפא את עצמי דיכול לומר לו החובל דלמא פשעת בעצמך ואהרג על ידך כדאיתא בפרק החובל ולכך לא כתב ישלם להרופא ומייתורא דירפא דרשו בגמרא מכאן דנתנה רשות לרופאים לרפאות דסד"א אסר הכתוב ושכר דאטו רחמנא מחי והוא מסי'.

פרק כא, כ

וכי יכה איש את עבדו,

והרי היה בכלל מכה איש,

כלומר ואנו דנין אותו בדבר שהיה בכלל ויצא לדון בדבר החדש, ואין לדון אותו בדבר שהיה בכלל ויצא ללמד על הכלל כולו ולומר שאף ישראל נדון בדין יום או יומים, שאין דנין כך אלא כשהפרט מעין הכלל כגון הבערה שהיתה בכלל **לא תעשה כל מלאכה**, והיא אחת מהמלאכות אבל הכא הכלל לאיסור דהיינו מכה איש הוא להחמיר ולחייב שאפי' מת לאחר כמה שנים חייב, והפרט הזה להקל ולדון בדין יום או יומים ולכך אין דנין בו כך.

בשבת,

כשיש בו כדי להמית או אינו אלא אף כשאין בו כדי להמית.

קשה, מאי זה טעם יש לנו לטעות דמייירי כשאין בו כדי להמית. יש לומר דקאי אדלעיל שפי' או אינו אלא בעבד עברי דסד"א משום דכתב בשבת דלא הל"ל רק וכי יכה איש את עבדו או את אמתו ותו לא הואיל והפרשה מדברת בעבד עברי כדקס"ד לעיל ודינו כדין יום או יומים שזו קולא גדולה הוה אמינא מייתורא דבשבת כשאין בו כדי להמית, ומשום הכי דינו כדין יום או יומים, אבל אם היה בו כדי להמית אימא לא.

נקום ינקם,

מיתת סייף וכן הוא אומר חרב נוקמת.

בגמרא מוכיח מכאן לרוצח שמיתתו בסייף ואין להקשות תאמר שההורג עבד כנעני נדון בסייף שכן הקילה תורה עליו ודינו כדין יום או יומים, אבל ישראל חמור תאמר שההורג נידון במיתה אחת חמורה מזו שהרי קיימא לן דאין עונשין מן הדין והואיל ולא פירש לך הכתוב באיזו מיתה אין להחמיר עליו יותר מן הדין דעבד כנעני, וגם אין לך לדונו בחנק מדין מיתה האמורה סתם שהרי בעבד כנעני פי' מיתת סייף, ואין שורת הדין נותנת להקל עליו יותר מזה.

פרק כא, כב

ולא יהיה אסון,

באשה.

קשה מאי קמ"ל פשיטא, יש לומר דה"א באחד מהאנשים המריבים לכך פרש"י באשה, דבאחד מן האנשים אינו יכול להיות דהיינו צריכים לומר אם לא יהיה אסון יענש הא אם יהיה אסון לא יענש, וזה אינו דהא הוה ליה ממון לזה ומיתה לזה הנהרג ובכי האי גונא איכא פלוגתא אם הוא פטור או חייב בתשלומין, אבל השתא דמפרשין ולא יהיה אסון באשה אתי שפיר דמשמע הא אם יהיה אסון לא יענש, וזה אמת משום דעובר ירך אמו הוא ובין למאן דאמר שהמתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה וחיי' בתשלומין משלם דמי האשה ואינו משלם דמי ולדות כלל, לפי שאין אדם לוקה ומשלם לכך פי' ולא יהיה אסון באשה.

פרק כא, כד

עין תחת עין,

סימא עין חברו. ורבתינו דרשו ממון ולא נטילת אבר ממש.

בפר' החובל דרשוה מדכתיב ונתת דבר הנתן מיד ליד.

פרק כא, כו

תחת שינו,

וכן בכ"ד ראשי אברים.

בפרק קמא דקדושין יליף ליה. וראיתי במדרש שהזכיר הכתוב שן ועין שבשני אברים הללו חטא חם אבי כנען חטא בעינו שראה ערות אביו, וחטא בשן שחרק עליו שינו והלעיג לו, לכך הכנעניים שהם בניו של חם כל זמן ששני אברים הללו קיימים הם עבדים נשתברו ונפלו יוצאים לחירות.

פרק כא, כח

שור,

אחד שור ואחד כל בהמה וחיה בכלל.

יליף ליה בגזירה שוה שור שור משבת, דכתיב ביה: **וכל בהמתך** כדלקמן. וזה שאמר רש"י וחיה ועוף דמשמע שגם העוף יסקל כשיהרוג את הנפש, וזה מעשה בתלמוד שאמר העיד ר' על תרנגול שנסקל בירושלים לפי שנקר מוחו של תינוק.

ולא יאכל את בשרו,

ממשמע שנאמר בהנאה וכו' מנין ת"ל ובעל השור נקי.

לר' אבהו דאמר כל מקום שנאמר לא יאכל לא תאכל לא תאכלו אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע. וכן לחזקיה דסבירא ליה לא יאכל איסור הנאה במשמע מוקי לבעל השור נקי להנאת עבדו כדאיתא בפרק כל שעה ובפרק שור שנגח ד' וה' לדרשות אחרות כדאיתא התם. ורש"י נקט בכאן הדרשה הפשוטה הכוללת לאסור כל הנאות כולם, כדאמר יצא פלו' נקי מנכסיו. מהר"ר.

פרק כא, כט

והמית איש או אשה,

אין לי אלא המיתו בנגיחה המיתו וכו'

קשה, אם כן לכתוב קרא והמית ולשתוק **מכי יגח**, ויש לומר שהוצרך לומר לשון נגיחה לפי שהיא אחת מד' אבות נזיקין כדאיתא בריש בבא קמא פרק ארבעה אבות נזיקין.

יומת,

בידי שמים,

קשה מנא לו, יש לומר דלישנא דיומת בידי שמים משמע כד"א: **והזר הקרב יומת** דהוי מיתה בידי שמים, דאילו במומתי ב"ד כתיב בהו מות יומת. ומה שאמר או אינו אלא בידי אדם או אפי' לישנא דיומת בידי אדם משמע וכדר' עקיבא דאמר זר ששימש במקדש בחנק ת"ל: **מות יומת המכה רוצח הוא וכו'.**

פרק כא, ל

אם כפר יושת עליו,

אם זה אינו תלוי והרי הוא כמו אם כסף

בפרש' וישמע יתרו בפסוק ואם מזבח תמצא קושיא אחת תשובה על זה ותשובתינו בפירווקא.

פרק כא, לא

או בן יגח,

לחייב על הקטנים כגדולים

בגמרא מקשה אמאי אצטרך למכתב יגח תרי זמני דהוה סגי או בן או בת יגח ומשני לרבות נגיחה לתם נגיחה למועד נגיחה לנזיקין נגיחה למיתה לחייב על הקטנים כגדולים, ולא תקשי לך היכי נילף מיניה תרתי דכל כי הא גוונא אמרינן שקולין הן ויבואו שניהם.

פרק כא, לב

אם עבד או אמה,

כנענית,

רש"י בא לומר שלא נטעה לומר דבעבד או אמה עברים הכתוב מדבר, דמשום דאין דרכן לימכר בשוק נתן בהן הכתוב ערך הקצוב ל" שקלים שהוא הערך הממוצע בערכין למי שאמר ערך פלו' עלי אבל עבד כנעני שדרכו לימכר בשוק הייתי אומר דשמין אותו כשוויין מה לי הוא מה לי שאר ממונו לכך פי' כנעני, שהרי העבדים דינן כישראל. מהר"ר.

פרק כא, לג

או כי יכרה,

למה נאמר אם על פתיחה חייב על כרייה לא כ"ש אלא להביא כורה אחר כורה שחייב.

פי' שהאחד כרה ט' ובא השני והשלימו לעשרה. אבל צריך לישב שזאת הסברא היא אליבא דר' עקיבא דסבר דבבור ברשותו דבר הכתוב אבל לר' ישמעאל דסבר דבבור ברשות הרבים הכתוב מדבר, אצטריך קרא דכי יכרה לאורווי לן דבבור ברשות הרבים הכתוב מדבר, שעל עסקי כרייה ופתיחה בא לו כדאיתא בפרק שור שנגח את הפרה, והוא עצמו פי' אח"כ ובחופר ברשות הרבים דבר הכתוב וצ"ע. מהר"ר.

שור או חמור,

הוא הדין לכל בהמה וכו' ולמה נאמר שור וחמור שור ולא אדם חמור ולא כלים.

פי' מאחר שהוא הדין לכל בהמה וחיה הל"ל ונפלו שמה בהמות או חיות ולמה פרט שור וחמור דמשמע הנך דווקא ולא אחרים אלא לאשמועין מעוטא שור ולא אדם פי' שאם נפל שם אדם אין בעל הבור חייב בנזק זו וכן חמור ולא כלים שאינו חייב בנזקהו. והיה זה לפי הסברא שהאדם יש לו לפקוח עיניו ולהביט היכן הוא מהלך, וכן בעל הכלי יש לו להשגיח להיכן הוא מוליך את כליו אבל בבהמות שאין להם דעת חייבו הכתוב בנזקהו.

פרק כא, לד

כסף,

ישיב לרבות שוה כסף ואפילו סובין.

קשה מנא לו, יש לומר מלישנא דישיב דהוה ליה למכתב יתן אלא שכתב ישיב כלומר ישיב לו את שלו, דהיינו דבר פחות ונמאס ונתעב כשלו שהיא נבלה, והיינו דקאמר אפילו סובין. ומה שאמר והמת יהיה לו לניזק ושמן אותה וכו', בגמרא דריש ליה מדכתיב שלם ישלם אם היינו אומרים והמת יהיה למזיק פשיטא, דכיון שהוא משלם פשיטא שהמת יהיה לו אלא ודאי לניזק, ופריך השתא אי אית ליה נבלות וטריפות מדידיה יהיב ליה דכתיב ישיב לרבות שוה כסף ככסף הא מבעיא. ומשני דאתא לאשמועין דבעלים מטפלים בנבלה דבשעת מיתה היא ברשות ניזק ואם פחתה פחתה לו, ואף כי הדין כך הוא בין בבור בין בשאר נזקין מ"מ האי והמת יהיה לו דבור מוקי לה בגמרא לאפוקי שור פסולי המוקדשים שנפדה שנפל לבור דפטור דדריש והמת יהיה לו, מי שהמיתה שלו יצא זה שאין המיתה שלו דכיון שמת אינו ראוי לכלים דכתיב: **תזבח ואכלת**, דדרשינן ואכלת ולא לכליך שפסולי המוקדשים אינו יכול להאכילן לכלבים אבל זה הדין הבעלים מטפלין בנבלה דריש ליה **מוהמת יהיה לו** דכתיב בפרשה **כי יגוף שור איש את שור רעהו** וקאמר התם דמסתברא **דוהמת יהיה לו** דבור אתא למעוטי שור פסולי המוקדשין משום דהא שמעינן קרא דנחית למעוטי דהא ממעטינן שור ולא אדם חמור ולא כלים מהר"ר.

פרק כא, לו

תחת השור תחת השוה,

שנאן הכתוב לומר שאין מדת וכו'

קשה היאך שנאן שלא לצורך הא אי כתב ה' בקר ישלם וד' צאן ישלם היה משמע שעל כל אחד מהן ישלם ה' בקר וד' צאן. ויש לומר שהיה יכול לכתוב כי יגנוב איש שור חמשה בקר ישלם ואם שה ישלם ארבע צאן והשתא דכתב הכי הוצרך לשנותן שלא לצורך ללמדך שאין מדת וכו'.

פרק כב

פרק כב, ג

משור עד חמור,

כל דבר בכלל תשלומי כפל בין יש בו רוח חיים בין אין בו רוח חיים שהרי אמר מקרא אחר על שה על שלמה ישלם שנים.

צריך לישב א"כ משמע דדריש גנבה עצמה דמשלם תשלומי כפל מקרא דואם המצא הגנבה ואם כן אמאי אצטריך קרא הכא למכתב שור וחמור ושה הא כולהו כתיבא בקרא אחרינא דבשלמא קרא גופיה אצטריך לכדרבא אם המצא בעדים תמצא בדינין פרט למרשיע את עצמו אלא הני פרטי למה לי. בפ' מרובה מתרץ לה דכיון דנשנית בשביל דבר שנתחדש בה לא דרשינן להו. מהר"ר.

חיים שנים ישלם,

ולא ישלם לו מתים וכו'

פירוש כדאמר שמואל אין שמין לא לגנב ולא לגזלן אלא הם יטלו השברים או הנבלה וישלמו כלים שלמים או שור חי והשברים יהיו שלו. מהר"ר.

פרק כב, ד

כי יבער,

יבעיר בהמתו וכו' ויזיק לאחת משתי אלה ברגל או בשן.

קשה מנא לו, דבשתי אלה משתעי קרא. יש לומר לפי שכתוב כאן לשון בעור ולשון שלוח כדכתיב ושלח ובער ולשון בעור נופל על השן כד"א: **כאשר יבער הגלל עד תומו**, שפי' השן ולשון שלוח נופל על הרגל כד"א: **משלחי רגל השור והחמור** הכי אתמר בגמרא.

בשדה אחר,

שדה של איש אחר,

פי' לפי שנקוד בשדה בחירק שהוא סמוך למלת אחר ואינו ר"ל בשדה אחר אלא שדה של איש אחר.

מיטב שדהו,

שמין את הניזק וכו' עד והניזקים שמין להן בעדית.

כך אמרו חכמים, הניזקים שמין לה בעדית בעל חוב בבינונית כתובת אשה בזיבורית וטעמא דמלתא הניזקים שמין להן בעדית לפי שרוצה אדם בקב שלו יותר מקבים של חבירו. ובעל חוב בבינונית לפי שדבר תורה בעל חוב בזיבורית שכן כתוב: **והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אליך את העבט החוצה** וחזקה אין אדם מוציא מהמיטב אלא מן הזיבורית, אבל אמרו חכמים בבינונית כדי שלא לנעול דלת לפני לוויין. וכתובת אשה בזיבורית לפי שיותר ממה שהאיש רוצה לישא אשה רוצה לינשא, ושמא תתן עיניה באחר כדי שתצא ותטול כתובה לכך אמרו חכמים תטול מן הזיבורית.

פרק כב, ו

וגונב מבית האיש,

לפי דבריו,

לכך פי' רש"י לפי דבריו משום דכתיב אח"כ ואם לא ימצא הגנב ודרשינן ליה בגמרא ואם לא ימצא כמו שאמר אלא שהוא בעצמו גנבו דהך פרשתא מיירי בזה שאומר, שטוען טענת גנב ממני לכך פי' לפי דבריו. מהר"ר.

פרק כב, ז

ונקרב בעל הבית,

לישבע שלא שלח ידו בשלו.

רש"י לקח השבועה הכוללת הכתובה בהדיא שהרי ג' שבועות משביעין אותו: א' שאין הפקדון ברשותו, ב' שלא נשתמש בו, ג' שלא פשע בשמירתו... מהר"ר.

פרק כב, ח

אשר יאמר כי הוא זה,

לפי פשוטו אשר יאמר העד וכו' ואם ירשיעו העדים ונמצאו זוממין ישלמו הם שנים לשומר.

קשה מאן דכר שמיייהו העדים זוממין. יש לומר לפי שכתוב: **אשר ירשיעון אלהים,** שנראה שיכולין להרשיע אחד משנים ואין אנו יכולין להרשיע את התובע דהיינו מפקיד לכך צריכים אנו לומר אם ירשיעו השומר או העדים.

פרק כב, ט

כי יתן,

פרשה ראשונה נאמרה בשומר חנם ופרשה זו נאמרה בשומר שכר וכו'

בפרק השואל פריך נימא איפכא דפרשה ראשונה בשומר שכר והא דפטר ליה מגנבה כדי לחייבו בכפל אם ישבע שנגנבה ומשני קרנא בלא שבועה עדיפא מכפילא בשבועה, ואם כן הוי יותר חמור מה שכתוב בפרשה שניה דמחייב הקרן בגנבה ומכרה בלא שבועה מהכפל שמחייבין אותו בפר' ראשונה שאינו חייב בו רק בשבועה, ולכך מוקמינן פרשה ראשונה בשומר חנם שהוא קל יותר. ועוד יש מפרשים דמוקמינן פרשה ראשונה בשומר חנם משום דכתיב ביה כסף או כלים שאין טורח בשמירתן, ומנהג לשמרן שלא בשכר ופרשה שניה בשומר שכר דכתיב בה חמור או שור, וכל בהמה שיש טורח בשמירתן ואין דרך לשמרן בחנם אלא בשכר. מהר"ר.

או נשבה,

בחזקה ע"י לסטים.

פי' שיש חלוק בין גנבה לשביה דגנבה משמע דבר הנקח בסתר שלא בפני בעלים כד"א: **ויגנוב יעקב את לב לבן**, ומתרגמי' וכסי יעקב ושביה דמשמע דבר שנקח בכח וביד חזקה כד"א: **וילחם בישראל וישב ממנו שבי**, לכך פי' כן.

פרק כב, יג

וכי ישאל, בגמרא דריש מו"ו דוכי ישאל וי"ו מוסף על ענין ראשון לומר שאף שאר שומרין פטורין כשבעליו עמו רק בפשיעה דשומר חנם נחלקו בו אם הוא פטור כשבעליו עמו אם לאו. מהר"ר.

בעליו אין עמו,

אם בעליו של שור אינו עם השואל במלאכתו,

כלומר ראובן שאל שור משמעון ושמעון אין במלאכת ראובן לא בשאלה ולא בשכירות בשום מלאכה שבעולם ואם בעליו עמו בין שהוא עמו באותה מלאכה ר"ל במלאכה שהשור עושה או במלאכה אחרת היה עמו בשעת שאלה, אין צריך להיות עמו בשעת שבירה ומיתה, בגמרא דריש ליה מדכתיב: **בעליו אין עמו שלם ישלם**, איני יודע שאם בעליו עמו לא ישלם, מה ת"ל אם בעליו עמו לא ישלם, לומר שאם היה עמו בשעת שאלה אינו צריך להיות עמו בשעת שבירה ומיתה. מהר"ר.

פרק כב, יט

יחרם,

יומת,

פי' דחרם לשון מיתה הוא כד"א: **והחרמתם את כל אשר לו שפי' אח"כ ואמר והמתה מאיש ועד אשה וכו'** ומה שאמר והלא כבר נאמר והוצאת את האיש וכו' אלא שלא פי' באי זה עבירה חייב וכו' קשה שהרי כתיב שם: **וילך ויעבוד אלהים אחרים וישתחו להם**, והרי פי' שם השתחוויה שהיא באחת מעבודות שבפנים ומשם הייתי יכול לדרוש דרש זה. ויש לומר שלא הייתי מתעורר לדקדק לשון וישתחו ולדרוש בו אחת מעבודות פנים וכו' שהייתי אומר שדבר הכתוב בהווה, אבל השתא דקא חזינן ייתור הכתוב **דזובח לאלהים** אנו דורשין אותו לדבר זה.

פרק כב, כח

בכור בניך תתן לי,

והלא צוה עליו במקום אחר אלא לסמוך לו וכו' מה בכור אדם פודהו לאחר ל' יום אף בכור בהמה מטפל בו ל' יום ואח"כ נותנו לכהן.
קשה דהא בכור בהמה גסה מטפל בו נ' יום. ויש לומר דדרשינן מיניה בכור צאן ל' יום ומסברא אמרינן בכור שור טפול אחר יותר ממנו דהיינו נ' יום. מהר"ר.

פרק כב, כט

וביום השמיני תתנו לי,

יכול חובה לבו ביום נאמר כאן שמיני וכו'

צריך לישיב היאך אנו יכולין לומר חובה לבו ביום הא אמרינן לעיל מטפל בו ל' יום. ויש לומר דהיינו אומר דהא דמטפל ל' יום היינו בבעל מום שאינו קרב אבל הבכור תם הייתי אומר שהוא חובה לבו ביום. מהר"ר.

פרק כג

פרק כג, ה

כי תראה וחדלת,

פעמים אתה חודל הא כיצד זקן ואינו לפי כבודו או כהן והוא בבית הקברות.
קשה, כהן והוא בבית הקברות ייתי עשה וידחה את לא תעשה וכן זקן ואינו לפי כבודו ימחול על כבודו ויעזור, **דאין חכמה ואין עצה ואין תבונה לנגד ה'**, וכדאמר בגמרא בהיה לבוש כלאים פושטו ואפי' בשוק. ויש לומר דעשה דממון שאני הואיל וממון נתן למחילה לכך לא דחי לא תעשה ולא כבודו של זקן זה.

פרק כג, ז

ונקי וצדיק אל תהרוג,

מנין ליוצא מב"ד חייב וכו'

פי' שאין לפרשו אזהרה לעלמא שלא יהרוג את חברו שהרי כבר אמור וגם אין לפרשו אזהרה לב"ד שלא יהרגו, מי שאינו חייב מיתה שהרי כבר נאמר להם: **לא תטה משפט**, לכך פי' בו כל הדרשות הללו שפרש"י בכאן.

פרק כג, ח

ושחד לא תקח,

אפי' לשפוט אמת שאם להטות הדין הרי נאמר לא תטה משפט.

צריך לישוב נימא כי לעולם מיירי כדי להטות הדין וכדי לעבור עליו משעת לקיחת השוחד אעפ"י שלא חטא יש לומר דא"כ הוה ליה לאקדומי הלאו דלא תקח שוחד ללאו דלא תטה משפט, אבל צריך לישוב היאך נוכל לומר דמיירי כדי להטות משפט הלא כת' בסופו **כי השוחד יעור וכו' ויסלף דברי צדיקים**, ויש לומר דהיינו מפרשין יעור ראות הלב שמתוך כך ישכח עונש המטה משפט שקרוי עול ומשוקץ חרם ותועבה. מהר"ר.

דברי צדיקים,

דברים המצודקים.

קשה, שהרי מלת דברי היא סמוכה למלת צדיקים ומשמעו לפי דקדוקו הדברים של אנשים צדיקים, ולמה פירש שלא כמשמעו. יש לומר דמאחר שלקח שוחד אין ראוי לקרותו צדיק.

פרק כג, ט

וגר לא תלחץ,

בהרבה מקומות וכו' מפני שסורו רע.

פי' לשון באושה וצחנה בתרגום ויבאש וסרי כלומר ריחו רע, כלומר לא מבעיית מעשיו ומראהו אלא אפי' ריחו, כלומר שכל הנטפלין עמו נענשין על ידו כדי שלא יקרא תגר.

פרק כג, יא

תשמטנה,

מלעבוד,

ונטשתה,

מאכילה לאחר זמן הביעור. דבר אחר: תשמטנה מעבודה גמורה ונטשתה מלזבל ומלקשקש.

קשה, מאי דבר אחר, יש לומר שלפי הפי' הראשון אין פסוק ונטשתה מוסב על הארץ הנזכר' בפסוק: **ושש שנים תזרע את ארצך**, אלא על התבואה וזה זר מעט שיהא כנוי תשמטנה מוסב אל הארץ וכנוי ונטשתה מוסב על התבואה ואינה נזכרת במקרא שמן הדין היה לו לפרש כינוי ונטשתה ולכתוב ונטשתה את התבואה לכך פי' דבר אחר ונטשתה מלזבל ולקשקש דהשתא אתי שפיר כמו שפי' דבר אחר.

פרק כג, יג

ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו,

לעשות כל מצות עשה באזהרה וכו'

זה שאמר רש"י מצות עשה יותר ממצות לא תעשה דייק ליה מדכתיב ובכל ולא כתב ומכל. ומה שפי' אח"כ דבר אחר ובכל אשר אמרתי תשמרו ושם אלהים אחרים ללמדך ששקולה ע"ז ככל המצות [העברות] וכו' קשה מאי דבר אחר. יש לומר שבא לישב למה לא כתב אזהרת ע"ז בתחלה קודם שיאמר **ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו** שמן הדין כך היה לעשות כדי שאזהרת ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו תחול גם על אסור ע"ז לכך פי' דבר אחר ואמר שכתב ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו וא"כ אמר **ושם אלהים אחרים לא תזכירו** ללמדך ששקולה ע"ז ויישוב הכתוב כך הוא אם אתם רוצים להשמר בכל אשר אמרתי אליכם שם אלהים אחרים לא תזכירו כלומר הזהרו באזהרת ע"ז כי היא שקולה כנגד כל העברות, ומה שאמר רש"י [העברות] ולא אמר המצות לפי שכתוב תשמרו שהוא לשון לאו כדא'.

פרק כג, טו

חדש האביב,

שהתבואה מתמלאת בו באביב. דבר אחר: אביב לשון אב וכו'

קשה מאי דבר אחר, יש לומר לפי שכתוב למועד חדש האביב ולפי הפי' ראשון היה יכול לומר למועד האביב ולא היה צריך לכתוב חדש, לכך פי' דבר אחר שעכשיו מתישב יפה שפי' חדש שהוא אב וראשון לבשול פירות.

פרק כג, כא

אל תמר בו,

לשון המראה וכו'

נ"ל שבא רש"י לאפוקי מהמדרש שדרשו בו אל תמירני בו, כלומר לשון חלוף מן לא יחליפנו ולא ימיר אותנו.

פרק כד

פרק כד, א

ואל משה אמר,

פרשה זו בד' בסיון נאמרה.

קשה מנא לו, יש לומר מדלא כתיב ויאמר ה' אל משה כמנהג הכתוב בשאר מקומות, אלא ואל משה אמר דמשמע אמר כבר קודם אלו הפרשיות דלעיל וזהו בד' בסיון, שהרי למחרתו שהוא ה' בסיון בנה מזבח תחת ההר, כדכתיב: **וישכם בבקר**.

פרק כד, ה

את נערי,

הבכורות,

קשה מאי משמע דלשון בכורות הוא. יש לומר מדכתיב: **כי נער ישראל** וכתיב במקום אחר: **בני בכורי ישראל**, ואין לפרש אותו כמשמעו נער ממש, שזה גנאי למשה שישלח נערי' לזבוח.

פרק כד, ו

חצי הדם,

מי חלקו מלאך בא וחלקו.

פי' מדלא כתיב בתחלה ויחלק את הדם משמע שלא נחלק בידי אדם אלא בידי שמים והיינו מלאך.

פרק כד, יח

בתוך הענן,

ענן זה כמין עשן ועשה לו הקדוש ברוך הוא שביל למשה בתוכו.

קשה מנא לו שעשה לו שביל, יש לומר מגזירה שוה דתוך תוך כתיב הכא: **בתוך הענן** וכתיב התם: **ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה**, מה להלן שביל, כדכתיב: **הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה**, אף כאן שביל.

צור סעדתי לכתוב לקוטים,
בפרשת ואלה המשפטים,
כן תאמץ יד סעיפי ושכלי,
בחוקקי סדר ויקחו לי.

פרשת תרומה

פרק כה

פרק כה, ב

ויקחו לי,

לשמי,

פי' דהל"ל ויקחו תרומה ולמה היה צריך לכתוב לי להשמיענו שתהא התרומה לי כלומר מקודשת לשמי.

ואחת נדבת המשכן שהתנדבו י"ג דברים האמורין בענין, צריך לישב הא ט"ו דברים הן: זהב, כסף, נחשת, תכלת, ארגמן, תולעת שני, שש עזים, עורות אלים מאדמים, עורות תחשים, עצי שטים, שמן למאור, בשמים, אבני שהם, ואבני מלואים. ונ"ל דלא חשיב שמן למאור ובשמים לשמן המשחה שלא היו באין לנדבה רק היו נקחין מתרומת הלשכה כדרך שאר קרבנות צבור, ועוד שלא היו צריכין למלאכת המשכן. ואם יקשה המקשה אם כן למה כתבן הכתוב באמצע הדברים הבאין בנדבה, היה לו לכתוב אחר עצי שטים אבני שהם ואבני מלואים. נ"ל דלכך הפסיק הענין להורות לנו כי אבני שהם ואבני מלואים לא התנדבו אותן הצבור כשאר הדברים רק הנשיאים הביאום כדכתיב בפרשת ויקהל. מהר"ר.

פרק כה, ה

מאדמים,

צבועות אדום לאחר עבודן.

פי' מדלא כתיב אדומים אלא מאדמים משמע מאדמים מחמת דבר אחר ולא אדומים מעצמן. אמנם בירושלמי כתוב שהיו משרבטין האלים ומכין אותן בשרביטים בעודם קטנים והדם נצרר בהכאתן ואח"כ שוחטין אותם.

פרק כה, ח

ועשו לי מקדש,

ועשו לשמי בית קדושה.

הוצרך לפרש כן משום דמשכן אקרי מקדש כדמוכח בפ' פרה אדומה, לכך פי' מקדש בית קדושה.

פרק כה, יא

מבית ומחוץ תצפנו,

ג' ארונות עשה בצלאל וכו'

במסכת שבועות דריש ליה מדחזר וכתב תצפנו דלא הוה ליה למכתב אלא **וצפית אותו**
זהב טהור מבית ומחוץ ותו לא, מהר"ר.

פרק כה, טו

לא יסורו ממנו,

לעולם,

קשה שהרי בפר' במדבר סיני כתוב: **ושמו בדיו**, שנראה משום שהיו מסירין אותן לפעמים יש לומר שזה שנאמר להלן ושמו בדיו ר"ל שיתקנום ויעמידום על עמדם לשאת הארון, כי בעודו מונח בקדש הקדשים היו הבדים מדולדלים ולכך אמ' בשעת מסעות ושמו בדיו. ואחרים תרצו כי ד' בדים היו ועל שניהם מהם אמר ושמו בדיו ועל האחרים אמר לא יסורו ממנו, ואומרים כי משמעות המקרא מוכיח שהיו לארון ד' טבעות ואין זה כפי' רש"י.

פרק כה, יז

אמתים וחצי ארכה וכו',

ואעפ"י שלא נתן שיעור לעוביה פירשו רז"ל שהיה עביה טפח.

פי' דרשו זה מדכתיב: **אל פני הכפורת** ואמרו ג"כ רז"ל שיערו חכמים שאין פנים פחותים מטפח בפ' קמא דסוכה.

פרק כה, יח

כרובים,

דמות פרצוף תינוק להם

פי' מתרג' ילד רביא והכף הוא כ"ף הדמיון כמו רובים כלומר כמו ילדים והיינו דמות תינוק.

צורי נתת לעבדך עצמה,

בפרשת ויקחו לי תרומה,

כן תרבה לי אונים. ואל,

בואתה תצוה את בני ישראל

פרשת תצוה

פרק כז

פרק כז, כ

ואתה תצוה,

אזהרה למשה על שמן המאור.

פי' לפי שיש פרש' אחרת בפרש' אמור דכתיב: **צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך וכו'**, ואותה הפרשה אזהרה לישראל לדורות ופרשה זו אזהרה למשה לפי שעה.

כתית,

הזיתים כותש במכתשת וכו' ושמן שני פסול למנורה וכשר למנחות שנא' כתית למאור ולא כתית למנחות.

צריך לישוב נימא דהא דכתיב למאור אתא למעוטי דלא בעינן זך למנחות דהיינו מגרגרו בראש הזית. ויש לומר דשמעין ליה מדכתיב תרי זמני למאור חדא בהך פרש' וחדא בפרשת אמור חד למעוטי זך וחד למעוטי כתית והא דכתיב כתית במנחות בגמרא מוקי לה לאכשורי כתית למנחות ולא לעכב דלבעי כתית. וצריך לישוב מנא תיתי לן שיהא כתית פסול למנחות דאצטריך קרא לאכשורי. ויש לומר כדקאמר במתנית' שלא נימא מק"ו דמנורה דלבעי זך ומה מנורה דלאו לאכילה בעי זך מנחות דלאכילה לא כ"ש לכן אמר דסגי בכתית ומלמאור שמעין דאפי' כתית לא בעי. אבל קשה לא לכתוב כתית גביה והוה שמעין דבמנחות לא בעי לא כתית ולא זך מדכתיב תרי זמני למאור. ויש לומר דאי לא הוה כתיב קרא דכתית במנחות הייתי אומר דמעוטי דלמאור היינו דוקא למעט מנחה שאינה נאכלת, אבל מנחה הנאכלת הוה אתיאי מק"ו דמנורה דלבעי זך להכי כתב כתית לאשמעין דאפי' במנחה הנאכלת לא בעי זך. וכי תימא הא קרא כתיב במנחה שאינה נאכלת אם אינו לענין מנחה שאינה נאכלת תנהו לענין מנחה הנאכלת. ולהכי כתביה גבי מנחה שאינה נאכלת לדמויי מנחה הנאכלת למנחה שאינה נאכלת מה מנחה שאינה נאכלת לא בעיא זך וכתית אף מנחה הנאכלת כן. מהר"ר.

פרק כח

פרק כח, טו

חשן משפט,

שמכפר על קלקול הדין ד"א שמברר דבריו וכו'

קשה מאי דבר אחר, יש לומר שלפי פי' הראשון הל"ל ועשית חשן על המשפט עכשיו שכתב חשן משפט משמע שהוא עצמו משפט לכך פי' דבר אחר.

כאשר לבבי היה מתאוה,

כן סמכתי בואתה תצוה,

ואת עניי ומרודי תדרש,

ותשגבני בכי תשא את ראש.

פרשת כי תשא

פרק ל

פרק ל, יב

ולא יהיה בהם נגף,

שהמנין שולט בו עין הרע כמו שמצינו בימי דוד.

נראה דסבר רש"י שנגף שבא בימי דוד היה מפני שמנאן לגולגלת ולא נטל מהם כלום, אמנם רבותינו אמרו במדרש כל מקום שנמנו ישראל לצורך הותירו שלא לצורך חסרו והביאו ראיה ממעשה דוד דנראה שלקח מהם כלום, אלא שהיה הנגף לפי שמנאן שלא לצורך.

פרק ל, טו

לכפר על נפשתיכם,

שלא תנגפו ע"י המנין. דבר אחר לפי שרמז כאן ג' תרומות וכו'.

קשה מאי דבר אחר, יש לומר שלפי פי' הראשון לא היה צריך לכתוב לכפר על נפשתיכם שהרי כבר נאמר למעלה: **ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם.**

פרק ל, לא

לדורותיכם,

מכאן למדו לומר שכולו קיים לעתיד לבא.

שאינן לפרש לדורותיכם כמשמעו הא כתיב: **איש אשר ירקח כמוהו ונכרת**, לכך הוצרך לומר זה **לי לדורותיכם**, שכולו קיים לדורות העתידים.

פרק ל, לד

נטף,

הוא צרי והצרי קורין לו טריאקלה.

וצריך לישב זה שדבריו סותרין זה את זה תחלה אמר:

שהוא שרף מעצי הקטף

ולבסוף אומר שהוא טריאקלה והטריאקלה ידועה כי היא מורכבת מענינים הרבה ויש לומר שבטריאקלה משימים בתוכה מאותו שרף ועל שם כך קרוי צרי ולרש"י סבירא ליה שהטריאקלה הוא צרי שנאמר **הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם**, משמע שהוא דבר של רפואה. מהר"ר.

סמים,

אחרים

ולבונה זכה,

מכאן למדו רז"ל י"א סממנים נאמרו למשה בסיני סמים ב' נטף ושחלת וחלבנה ג'
הרי ה' סמים לרבות עוד וכו' ולבונה זכה הרי י"א

צריך לישוב מנא ליה שמלת סמים הכתוב שנית בפסוק מרבה ה' נימא שאינה מרבה אלא
ב' אחרים דמעוט סמים שנים, ויש לומר דדריש ליה מדכתיב ליה באמצע הסמים הנז'
בפסוק שכתב נטף ושחלת וחלבנה ואח"כ סמים ואח"כ ולבונה ואלו לא היה מרבה רק ב'
היה לו לכתוב נטף ושחלת וחלבנה ולבונה זכה סמים מצורף כי הד' הנז' כולן משקלן שוה
כמו שפי' אח"כ, אלא לכך כתבו אחר הג' הנז' שהוא מרבה ה' כנגד כל הנז' לעיל. מהר"ר.

בד בבד יהיה,

אלו הנזכרים,

צריך לישוב מנא ליה שכל הסממנים לא היו שוים, יש לומר דנפקא לן דלא פרט האחרים
כמו שפרט אלה הארבעה ולכך כתב בד בבד. מהר"ר.

פרק לא

פרק לא, יג

ואתה,

אעפ"י שהזהרתיך לצוותן על מלאכת המשכן וכו'.

פי' דייק ליה מדשינה את הלשון ולא כתב דבר אל בני ישראל אלא הקדים מלת ואתה
כלומר אעפ"י שהזהרתיך וכו' וקשה פשיטא דמלאכת המשכן לא תדחה השבת שהרי
אינה רק עשה ושבת עשה ולא תעשה ויש בה כרת וסקילה ולמה הוצרך למעט יש לומר
דבא להשמיענו דלא דחי שבת אפי' לחמר אחר בהמתו דליכא איסורא אלא לאו בעלמא.

פרק לא, יח

ככלותו,

ככלתו כתיב, שנמסרה לו תורה במתנה ככלה לחתן.

פי' שנמסרה לו לדרשה כרצונו ככלה הנמסרת לחתן לעשות בה כרצונו לפי שלא היה יכול
ללמוד כל התורה ופרשיותיה בזמן מועט כזה ודייק ליה מלישנא דויתן לשון מתנה ואח"כ
פי' דבר אחר, מה כלה מקושטת בכ"ד קשטים וכו' קשה מאי דבר אחר, יש לומר שלפי
הפי' הראשון לא היה צריך לכתוב אלא ככלה ומהו ככלותו בוא"ו דמשמע הכלה המיוחדת

לו והא אין התורה מיוחדת לשום אדם שכתר תורה מונח ועומד שכל מי שרוצה ליטול יטול לכך פי' דבר אחר שתלמיד חכם צריך להיות בקי בכ"ד ספרים והיינו הכלה המיוחדת לה' ית' דהיינו הכ"ד ספרים הכתוב ברוח הקדש שתלמיד חכם צריך להיות בקי בהם כדמפרש רש"י ואזיל.

פרק לב

פרק לב, ד

מסכה,

לשון מתכת, דבר אחר: קכ"ה קנטרין זהב היו בו כמנין מסכה.

קשה מאי דבר אחר יש לומר שלפי הפי' הראשון לא הוצרך ליכתב מסכה הואיל ופי' לך שהיה של זהב, לכך פי' דבר אחר שבא להודיענו משקל זהב שבו.

הנה נא הואלתי לדבר בדבר העגל מדוע לא מתו רק ג' אלפי איש ואיך עשהו אהרן והלא אמרו בג' דברים יהרג ולא יעבור ע"ז גלוי עריות ושפיכת דמים. ונ"ל מה שכתבו רוב המפרשים שישראל לא נתכוונו לשם ע"ז ועונם היה חלול ה' שיאמרו באי העולם שהם עובדים אותו אף כי לא היה כוונתם רק להשתחות נכחו לאלהים, ולזה נוכל לומר שכוונו רז"ל באמרם בפרק קמא דע"ז לא היו ישראל ראויין לאותו מעשה ולא דוד ראוי לאותו מעשה, לא ישראל ראויין לאותו מעשה אלא שאם רבים יחטאו להן הרי ישראל חטאו ועשו תשובה. ועתה קשה על זה המעשה איך יסכימו לעשות חטא גדול כזה כדי שיזכרו אחרים. אבל אחר שלא היה העון רק בעבור הרואים אם כן התועלת הבא לאחרים על זה שקולה כנגד העון. אמנם לבסוף בא הדבר שהג' אלפי איש טעו אחריו ועבדוהו ולכך נהרגו, ועל זה מדמה עון דוד בבת שבע כי גם שם לא היה עון כי אם מפני הרואים שלא היתה אשת איש כמו שאמרו רז"ל כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו, וכן נראה דצריך לומר דעל כרחק לא נכשל בה דוד בעון אשת איש שאם היתה אשת איש גמורה, היתה אסורה עליו לעולם כדדרשינן מונטמאה ונטמאה ב' פעמים א' לבעל וא' לבעל, ואיך יסכים הקדוש ברוך הוא שתשאר לו לאשה ויהיה הזרע הבא לו ממנה מלך על ישראל ויקרא שמו ידידיה, אלא ודאי נתגרשה מאוריה אך לא היה ידוע ומפורסם ובזה היה חטא מפני הרואים ולכך אמרו רז"ל ג"כ לא דוד ראוי לאותו מעשה אלא יחיד יחטא יאמרו לו הרי דוד חטא ועשה תשובה אף אתה כן, שמאחר שאין כאן עון אלא מפני שאם הרואין זה התועלת הבא לדורות שקול כנגד העון שהיה שם מהר"ר.

פרק לב, ה

וירא אהרן,

ראה שהיה בו רוח חיים וכו' דבר אחר ראה שכבר עברו על שני דברות ראשונות וכו'

קשה מאי דבר אחר, יש לומר דלפי פי' ראשון הל"ל וירא אהרן תכף אחר ויעשהו עגל מסכה אבל עתה שכתבו אחר **ויאמרו אלה אלהיך ישראל**, נוכל יותר לפרש כן הפי' האחרון שראה שכבר עברו על ב' דברות שעשאוהו וקבלוהו לאלוה.

פרק לב, ז וידבר,

אין דבור אלא לשון קושי כד"א: וידבר אתם קשות.

קשה א"כ בכל מקום שכתוב וידבר נדרוש אותו לשון קושי. יש לומר שבכאן דרש כן לפי שלא נכתב אחריו לאמר כדרך שאר המקראות לכך פי' לשון קושי.

פרק לב, יג

זכור לאברהם ליצחק ולישראל וכו',

אם כסא של ג' רגלים אינו יכול לעמוד כסא של רגל אחד היאך יכול לעמוד,

קשה,, שהרי עתה יהיה הכסא של ד' רגלים אברהם יצחק יעקב משה. יש לומר שמאחר שהוא רוצה להרגם עתה, נראה שזכות אבותם בטלה ולא תועיל יותר מכאן ולהבא אלא יתחיל מחדש מזכותו של משה בלבד והיינו רגל אחד. ומהר"ר כתב נראה דהכי קאמר **זכור לאברהם ליצחק ולישראל וכו' ותדבר אליהם ארבה את זרעכם וכו' וכל הארץ הזאת אתן לזרעכם**, ולזה אמר הנה נשבעת לשלשתן לכשירבה זרעם תתן להם הארץ ועכשיו אם אתה הורגן איך אהיה בטוח ממה שאתה אומר לי **ואעשה אותך לגוי גדול** שכשיחטאו בני לאחר שירבו שלא תהרגם ולא תתן להם הארץ.

פרק לב, טז

מעשה אלהים המה,

כמשמעו הוא בכבודו עשאו. דבר אחר: כאדם האומר לחברו וכו' כך כל שעשועיו של הקדוש ברוך הוא בתורה.

קשה מאי דבר אחר, יש לומר שלפי הפי' הראשון לא היה צריך לכתוב והמכתב מכתב אלהים הוא. שאל השואל מדוע שבר משה את הלוחות דאי משום שלא היו ישראל ראויין לקבלם יעכבם בידו ולא יתנם להן. ויש לומר משום דאמרי' אלמלא לא נשתברו לוחות ראשונות אין אומה ולשון שולטת בישראל ולכך אמר משה אם לא אשבר את הלוחות לא יהיו ישראל משועבדים בשעבוד מלכיות ולא יהיה להם במה להתכפר מעונותיהם בעולם הזה ויפסידו העולם הבא, מוטב שאשברם וישתעבדו ישראל כשיחטאו ויתכפרו בעולם הזה וינחלו העולם הבא. מהר"ר.

פרק לב, כט

מלאו ידיכם,

שאתם ההורגים בדבר זה תתחנכו להיות כהנים.

פי' דמוכיח בפרש' והיה עקב שלאחר שספר מעשה העגל כתב: **בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי**, דמשמע שבשביל זה נתחנכו.

פרק לב, לא

אלהי זהב,

אתה הוא שגרמת שהשפעת להם זהב וכו'

נראה דסבירא ליה לרש"י כר' עקיבא דאין צריך לפרט את החטא כדאמרינן ביומא דמאן דאמר שצריך לפרט את החטא יליף ליה מהכא ומאן דאמר אינו צריך דהיינו ר' עקיבא מפרש כמו שפרש"י בכאן.

פרק לג

פרק לג, א

לך עלה מזה,

ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות. דבר אחר: כלפי שאמר לו בשעת הכעס לך רד אמר לו בשעת רצון לך עלה.

קשה מאי דבר אחר, יש לומר שלפי הפי' הראשון הל"ל עלה מפה או מהנה שהיא הוראת מקום עכשיו שכתב עלה מזה משמע שזה הדבר שאמרתי לך בתחלה והיינו מה שאמר לו למעלה בשעת הכעס **לך רד**.

פרק לג, ה

ועתה הורד עדייך מעליך וכו', צריך לישב שהרי כבר אמר ולא שתו איש עדיו עליו.

ונראה לפי הפשט שמה שאמר בתחלה ולא שתו איש עדיו עליו ר"ל תכשיטין ומלבושים נאים, כמו שנאמר ויתאבלו אבל היה להם עדיין העדיים שנתנו להם בחורב כשאמרו נעשה ונשמע, ומאותן העדיים אמר להן הקדוש ברוך הוא הורד עדייך מעליך ולזה אמר: **ויתנצלו בני ישראל את עדיים**, ר"ל העדיים שנתנו להם בחורב. אמנם יש מפרשים כי מה שאמר: **ולא שתו איש עדיו עליו**, ר"ל שפרקו מעליהם עול תורה ועול מלכות שמים בשומעם כי השכינה לא שרתה עמהם, ולזה אמר הקדוש ברוך הוא אתם עם קשה עורף. ועתה עדיין עשית רעה שנית שהורדת עדייך מעליך כי הורד הוא מקור ואינו צווי ע"כ אדעה מה אעשה לך וחזר ואמר ויתנצלו בני ישראל את עדיים מהר חורב, לסמוך אליו

הפסוק שאחריו: **ומשה יקח את האהל**, כי כשראה שפרקו ישראל מעליהם עול מלכות שמים ועול תורה כדפרישנא נטה אהלו מחוץ למחנה. מהר"ר.

פרק לג, ז

כל מבקש ה'

מכאן למבקש פני זקן כמבקש פני שכינה דבר אחר כל מבקש ה' אפי' מלאכי

השרת וכו'

קשה מאי דבר אחר, יש לומר מדכתיב כל מבקש ולא כתיב המבקש משמע דרבויהי לרבות אפי' מלאכי השרת, וזה שאמר רש"י בכאן:

מנודה לרב מנודה לתלמיד.

קשה, שהרי עצמו הוא פי' אח"כ בסמוך והדבר הזה נהג משה מיום הכפורים עד שהוקם המשכן והנה אחר יום הכפורים לא היו עוד מנודים שכבר נתרצה להם הקדוש ברוך הוא. ויש לומר שכיון שנטה אהלו מחוץ למחנה כשהיו מנודים לא החזירו עד ששכנה שכינה בתוכם, ועקר הדבר כן הוא משה סילק את אהלו ונטה לו מחוץ למחנה תכף אחר מעשה העגל ולא החזירו עד יום אחד בניסן שהוקם המשכן, וזה שאמר רש"י ודבר זה נהג מיום הכפורים וכו' דמשמע דביום הכפורים החל היינו לפי שקודם יום הכפורים אין לומר **והיה כצאת משה האוהל וכו'**, שלא היה שם משה כלל כי עמד בהר פ' יום וכדפי' רש"י בפרש' יתרו בפסוק **ויהי ממחרת**.

פרק לג, טו

ויאמרו אליו אם אין פניך הולכים וכו', צריך לישב מה היה שואל משה הרי כבר אמר לו פני ילכו. יש לומר שהפנים הראשונים ר"ל פנים של זעם ור"ל שיסתלקו ממנו ולא שיבטיחנו ללכת עמו, ולי נראה שנוכל לפרש שמתחלה שאל לו מרע"ה **הודיעני נא את דרכיך**, למען אדע באי זה דרך אתנהג עמהם, ועל זה השיבו **פני ילכו והניחותי לך** משאלתך וכראות מרע"ה כי היה עת רצון אמר לפניו **אם אין פניך הולכים** כלומר שלא תרצה לבא עמנו **אל תעלנו מזה**. מהר"ר.

פרק לג, יט

וקראתי בשם ה' לפניך,

ללמדך סדר בקשת רחמים וכו'

הכי איתא בגמרא דר"ה אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור והראהו למשה ואמר לו כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם, ודרשו זה מלינשא **דויעבור ה' על פניו**.

פרק לד

פרק לד, ז

ופשע,

אלו מרדים

פי' כדאית' בגמרא פשעים אלו מרדים וכן הוא אומר: **מלך מואב פשע בי, אז תפשע לבנה בעת ההיא.**

אודה צורי חסד עשה,
בחוקקי פרשת כי תשא,
כן יתמוך ויסעד מורשי,
לבבי בסדר ויקהל משה

פרשת ויקהל

פרק לה

פרק לה, א

ויקהל משה,

למחרת יום הכפורים כשירד מן ההר.

פי' שקודם לכן אי אפשר כדפרש"י לעיל בפרש' וישמע יתרו שקודם לכן היה עומד בהר לקבל לוחות אחרונות. ואם תאמר לאחר כן ימים הרבה, אינך יודע באי זה יום ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש. עוד יש לומר דנפקא לן מדסליק מיניה דכתיב: **ויהי ברדת משה מן ההר ושני לוחות העדות בידו וכו'.** כי קרן עור פניו, וסמיך ליה **ויקהל משה.**

פרק לה, ג

לא תבערו אש,

יש מרז"ל חולקים הבערה ללאו יצאת ויש אומר' לחלק יצאת.

פי' הבערה בכלל לא תעשה מלאכה היתה ולמה הוציאה מן הכלל וכתבה כאן בפני עצמה לומר לך שאינה במיתה כשאר המלאכות אלא בלאו בלבד. ופי' לחלק יצאת, שיצא מכלל **לא תעשה כל מלאכה** לחלק בין שאר כל האבות מלאכות שזו מדה בתורה דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לא ללמד על עצמו אלא ללמד על הכלל כולו יצא, מה הבערה מיוחדת שהיא אחת מאבות מלאכות שבמשכן וחייב עליה הכתוב בפני עצמה אף כל שאר האבות מלאכות אם עשה הרבה מהם בהעלם אחד חייב על כל אחד ואחד. ומיירי בזדון שבת

ושגגת מלאכה אבל להפוך כגון שגגת שבת וזדון מלאכות אינו חייב אלא אחת על כולן וזהו שאמר חילוק מלאכות לשבת ואין חילוק מלאכות לי"ט פי' דגבי שבת כתוב בו מקרא זה שבא לחלק בין המלאכות אם עשה בו מלאכות הרבה בהעלם אחד חייב על כל אחת ואחת כמו שכתבנו אבל בי"ט שאין כתוב בו מקרא כיוצא בזה אין בו חילוק מלאכות ואם עשה אבות מלאכות הרבה בהעלם אחד אינו חייב אלא אחת. ובגמרא פריך איך אפשר דמשכחת לה זדון שבת ושגגת מלאכות שיעשה כל הל"ט אבות מלאכות שאם הוא סבור שהל"ט אבות מלאכות יהיו מותרין איך הוא סובר שהוא שבת. ומשני דמשכחת לה בתינוק שנשבה לבין הגוים ששמע שיש שבת אבל לא שמע באסור מלאכות, אי נמי משכחת לה שהוא סובר שאין שבת אלא לענין תחומין.

פרק לה, כה

טו את העזים,

היא היתה אומנות יתירה שמעל גבי העזים היו טוין אותן.

קשה מנא לו, דאי משום דכתיב: **את העזים**, הא פירש לעיל בפ' תרומה דבר הבא מן העזים ולא עזים עצמן. יש לומר שרואה דבר זה מיתור המקרא שאמר תחלה **וכל אשה חכמת לב בידיה טו** ויביאו המטוה את התכלת ואת הארגמן וכו' ואח"כ כתב **וכל הנשים אשר נשא לבן אותנה בחכמה טו את העזים**, שמשמע שהיתה אומנות יתירה ואינה דומה לטויות התכלת והארגמן הכתובים בפסוק הראשון.

פרק לח

פרק לח, ח

במראות הצובאות וכו',

עד ומשדלתו בדברים.

פי' מפתה אותו **כי יפתה** תרגומו ארי ישדל ומה שאמר ונזקקות להן ויולדות, שנאמר: **תחת התפוח עוררתיך**. קשה, איך מוכיח משם דבר זה יש לומר שפי' ערירי בלא בנים כדפרשין בפ' לך לך: **ואנכי הולך ערירי**, בלא בנים ופי' עוררתיך נתתי לך בנים כמו שרש **ושרשך מארץ החיים**, סעיף מסעף פורה שיש בלשון עברי מלות רבות משמשות בניין וסתירה דבר והפכו כך עוררתיך הפך ערירי ופרושו הולדתיך בנים.

באור פניך הארת להל,

בפירוש פרשת ויקהל,

ושמך לעולם אודה,

כי תסמכני באלה פקודי.

פרשת פקודי

פרק לח, כא

אלה פקודי,

בפ' זו נמנו כל משקלי נדבת המשכן וכו'.

קשה, למה הוצרך להקדים זה הלא יודע אני מה שהכתוב מספר והולך. יש לומר שלפי שהכתוב מתחיל לומר: **אלה פקודי**, דמשמע שרוצה למנות כלי המשכן ואח"כ מתחיל לומר **עד איתמר וכו' ובצלאל בן אורי עשה וכו'** שהם דברים אחרים לכך פי' רש"י כן כלומר עיקר פ' זו להודיעך משקלי נדבת המשכן וכו', אלא שסדר הדברים הביא לספר עבודת הלויים ביד איתמר בן אהרן וכו' ובצלאל עשה וכו' ואתו אהליאב וכו'.

פרק מ

פרק מ, כז

ויקטר עליו אהרן קטרת,

שחרית וערבית כמו שנאמר בהטיבו את הנרות ובהעלות אהרן וגו' אף ביום

שמיני למילואים שהוא יום הקמת המשכן שמש משה וכו'.

קשה מנא לו שבאהרן מדבר הכתוב, תאמר שויקטר מוסב על משה דביה משתעי קרא. ועוד קשה שדבריו סותרין זה את זה בתחלה אמר ויקטר עליו אהרן דמשמע שאהרן לבדו היה עובד ולבסוף אמר שבכל שמנת ימי המילואים שמש משה. יש לומר שלפי שכתוב: **ויקטר עליו כאשר צוה ה' את משה** ולא כתב כאשר צוה אותו יש לנו לומר דבאהרן משתעי קרא וכן בהדלקת הנרות כתיב: **כאשר צוה ה' את משה**, ולכך כתב רש"י כאן כמו שנאמר בבקר בהטיבו את הנרות ובהעלות אהרן והוצרך רש"י לכתוב זה בשתי אלה העבודות לפי שהם דבר ההווה תמיד לדורות והיה לו לכתוב בהן לשון הוה כמו שכתוב: **בורחצו ממנו משה ואהרן ובניו**, ולא כתב אלא לשון עבר, ויעל ויקטר וכתב אחריהן: **כאשר צוה ה' את משה**, ולא אמר כאשר צוה ה' משום הכי פירש כן ואח"כ כתב בכל שמנת ימי המילואים שמש משה, כלומר, אף על פי שבאהרן מדבר הכתוב זה לא תרחיק מפני זה שלא ישמש משה במשכן שכך מקובלים אנו שכל ימי המילואים לא נמנע מלשמש אבל הכתובים האלה מזכירין דבר התדיר.

ניב שפתותי בשמך נתכן,

בסדר אלה פקודי המשכן,

ואודה צורי גואלי ומגיני,

כאשר נשלם ספר שני.